

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАХАТАДЗЕ Карина Георгіївна

УДК 343.9:343.625(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ
ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ:
КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К.Г. Махатадзе

Науковий керівник:

ДРЬОМІН Віктор Миколайович,

доктор юридичних наук,

професор, член-кореспондент НАПрН

України,

заслужений діяч науки і техніки України

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

Махатадзе К.Г. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: кримінологічне дослідження.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першим у вітчизняній кримінологічній науці спеціальним комплексним дослідженням злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані.

У роботі аргументовано необхідність існування у КК України норм, що передбачають відповідальність за залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Доведено, що криміналізація залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, соціально зумовлена і необхідна за сучасних умов. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги – складний вчинок, що складається з декількох елементів. Його можна піддавати оцінці з соціальної та морально-етичної точок зору тільки в тому випадку, якщо він є винним, тобто свідомим і вольовим.

Стан небезпеки повинен відповідати такому рівню критичного стану жертви, за яким його відвернення неможливе без сторонньої допомоги. Критичність стану потерпілого може наступати через різні причини, як правило, суб'єктивні: малолітство, старість або інший безпорадний стан. Фактично, дія як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів направлена на погіршення становища жертви. Тобто за рівних умов і наявності небезпечного стану такі фактори призводять або можуть призвести до тяжких наслідків або смерті жертви. Проблемним є співвідношення стану небезпеки і дозволеної поведінки з

врахуванням меж особистої недоторканості і загалом невід'ємних прав людини. Зазначене є ключовим при визначенні належної поведінки. На усвідомлення правильності власної поведінки значний вплив здійснюють аналогічні або схожі ситуації, за яких негативні наслідки не настали.

Обґрунтовано, що вчиненню злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, як правило, передують інші злочини, до яких віднесено порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-128 КК України). Аналіз статистичної звітності Генеральної прокуратури України свідчить про збереження динаміки цих злочинів із незначними коливаннями, що відбуваються на тлі загальної аномії в суспільстві та деформації загальнолюдських цінностей. Аргументовано, що офіційна кількість зареєстрованих предикатних злочинів не відповідає фактичному стану злочинів цього виду. Така ситуація пояснюється процесами латентизації злочинності, що проявляється у вигляді як природної латентності внаслідок втрати довіри до правоохоронних органів, так і штучної, тобто маніпулювання даними офіційної статистичної звітності. Криміналізація суспільства стає фундаментом для почуття безкарності, що у свою чергу є фактором розсіювання персональної відповідальності. У зв'язку з цим повсякденною практикою стають факти неповідомлення свідків про вчинення кримінальних правопорушень, про замовчування фактів домашнього насильства від сусідів тощо.

На підставі проведеного вивчення офіційних статистичних даних вдалося виявити закономірності і тенденції злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. Так, було встановлено, що досліджувані злочини вчиняються, як правило, у трьох сферах життєдіяльності людини: у сімейно-побутовій, у дозвіллевій і сфері дорожнього руху. Динаміка зберігає сталу тенденцію з незначним приростом зареєстрованих злочинів і в окремих випадках не залежить від змін предикатних злочинів, передбачених статтями 121-125, 286 КК України.

На підставі дослідження статистичних закономірностей злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, та аварійності на автомобільних дорогах з постраждалими обґрунтовано, що вони не мають прямої взаємозалежності. Встановлено, що на настання суспільно небезпечних наслідків впливають природні фактори (температура атмосферного повітря, час доби), що відповідає аварійності на дорогах і конфліктним ситуаціям між людьми. Встановлено, що злочини вчиняються в межах високоурбанізованих міст (у сімейно-побутовій та дозвілльєвій сферах) і автошляхів (у сфері дорожнього руху). Аргументовано, що найбільший рівень латентності спостерігається у сімейно-побутовій і дозвілльєвій сферах. На рівень латентності вказаних злочинів впливають і особистісні характеристики осіб, що вчиняють такі злочини, і жертв таких діянь. Найбільший рівень латентності спостерігається у сімейно-побутовій і дозвілльєвій сферах, так як злочини вказаного виду вчиняються після насильницьких, до яких відносяться нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Вказаний вид злочинів у цих сферах найбільш характерний для матеріально неблагополучних категорій громадян, що ведуть соціально-неприйнятний спосіб життя, подекуди демонструють досить високий рівень соціально-педагогічної занедбаності та зневаги до соціально прийнятних (звичних) правил та цінностей. Звернення до правоохоронних органів розглядається не як прояв адекватної і правильної поведінки, скоріше навпаки – засуджується іншими особами. Тому, як правило, із повідомленням до правоохоронних органів звертаються перехожі, випадкові свідки, сусіди. Зазначене пов'язується і з високою смертністю жертв таких злочинів.

Злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, вчиняються особами внаслідок стереотипізації поведінки через деформацію загальнолюдських цінностей, байдужості до проблем оточуючих, відмові у виконанні своїх обов'язків щодо забезпечення безпеки близьких. Встановлено, що злочини у досліджуваній сфері

вчиняють більшою мірою чоловіки (78,53%). Однак розподіл за статевою ознакою змінюється залежно від сфери вчинення злочинів: жінки у 63,41% випадках вчиняли злочини щодо малолітніх дітей, осіб похилого віку у сімейно-побутовій сфері. Для чоловіків характерні дві інші сфери (68,67%). Доведено, що найбільш схильні до вчинення злочинів особи до 30 років. Вказаний вік є фактичним відображенням певного рівня соціальної зрілості. До того ж, вчинення злочинів у сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах характерне, у більшості випадків, для осіб з досить низьким ціннісно-культурним рівнем, високим рівнем соціально-педагогічної занедбаності, при аморальному та антигромадському способі життя, зловживання алкогольними напоями, бродяжництвом тощо. Обґрунтовано, що маргінальність особистості є одним із факторів байдужості до життя і здоров'я іншої людини, а тому цінність життя у більшій мірі є незначною для злочинців цієї групи. Варто звернути увагу, що маргінальність особистості не виникає безпосередньо перед вчиненням конкретного злочину, вона є супутником криміногенного або антигромадського способу життя і розглядається у кореляційному зв'язку з вчиненням особою злочинів, у тому числі і передбачених статтями 135, 136 КК України. При дорожньо-транспортних пригодах не виявлено такої закономірності, вчинення злочину скоріше ситуативне, у зв'язку з стресовою ситуацією, алкогольним сп'янінням тощо. Злочини досліджуваного виду вчиняються у абсолютній більшості одноособово, що пов'язано як з сферою життєдіяльності людини, так і з об'єктивною стороною досліджуваних видів злочинів. Обґрунтовується, що ключовим фактором вибору поведінки є анонімність вчиненого діяння (у сфері дорожнього руху).

Досліджено регулятивні функції різноманітних станів готовності особистості до вчинення злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. Обґрунтовується, що чим частіше виникають окремі потреби у типових умовах життєдіяльності індивіда, тим швидше формується диспозиція особистості, тобто оптимальна модель поведінки. Формується модель поведінки, що включає

етапи, які виникають послідовно – конфлікт, вирішення шляхом застосування сили, залишення потерпілого без надання допомоги.

На формування диспозитивного рівня впливають умови життєдіяльності індивіда. Так, вибір кола спілкування здійснюється за спільними інтересами, соціальним становищем, матеріальним достатком тощо. Протягом тривалого періоду основні вимоги, спрямованість, ідеї групи, до якої включений індивід, залишаються незмінними. Диспозиція особистості при тотожних потребах та умовах життєдіяльності є відносно сталою, однак і вона може змінюватися під впливом раптового емоційного стресу, гніву, що не властивий, як правило, конкретному індивіду. У зв'язку з цим формування диспозиції не відбувається раптово, воно підкріплюється соціальним, практичним, професійним, ціннісним досвідом і у момент виникнення потреби і за наявності умов актуалізує диспозицію особистості. При тотожних потребах та умовах життєдіяльності вона є відносно сталою, однак може змінюватися під впливом емоційного стресу, гніву, що не властивий цьому індивіду. При побудові моделі поведінки та визначення місця у ній злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, необхідно мати на увазі, що вони є одним із прогнозованих наслідків.

Звертається увага, що у сімейно-побутовій або дозвілльєвій сферах наявність свідків не є фактором, що стримує від вчинення таких злочинів. Поведінка індивіда пояснюється як бажанням, з однієї сторони, ствердити власне значення у групі, як автономну одиницю групи, та, з іншої сторони, – демонстрацією сприйняття загальних правил та норм поведінки у конкретній групі. Це відбувається за рахунок необхідності задоволення середнього рівня потреб – повноцінної комунікації у мікрогрупі.

Посткримінальна поведінка індивідів, що вчинили злочин, передбачені статтями 135, 136 КК України, характеризується здебільшого каяттям та сприянням слідству у розкритті злочину. Така поведінка настає здебільшого, коли про злочин стає відомо правоохоронним органам, а тому вона є невід'ємною частиною психологічної побудови моделі захисту і бажання зменшити міру

кримінальної відповідальності, адже інші дії, що вказували б на щире каяття, не завжди характерні для таких осіб (наприклад, відшкодування шкоди здійснюється у 50%).

У дисертації досліджуються фактори породження та відтворення злочинів у виді залишення в небезпеці і ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані. З врахуванням специфіки предмета дослідженого окрема увага присвячена детермінації злочинів, що передують діянням, передбачених статтями 135, 136 КК України: порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-128 КК України).

На підставі емпіричних даних обґрунтовується, що до факторів, які детермінують вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, відносяться суб'єктивні (диспозиційність, деформацію правосвідомості, дифузію відповідальності) та об'єктивні (дисфункцію сім'ї як соціального інституту, маргіналізацію частини суспільства та інші). До того ж, ключовим фактором, який здійснює вплив на вибір конкретної моделі поведінки, є стереотипізація життєдіяльності конкретного індивіда внаслідок деформації загальнолюдських цінностей.

Попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, необхідно здійснювати з врахуванням особливостей детермінації з використанням соціально-економічних, ціннісно-виховних, інформаційних, організаційно-технічних, віктимологічних заходів. Обґрунтовано, що дієвим інструментом попередження злочинів досліджуваного виду є соціальна політика, яка включає, з однієї сторони – забезпечення фізичної безпеки індивіда, з іншої – пропагування правильності та необхідності взаємодопомоги серед членів усього суспільства.

Особлива увага звертається на необхідності формування загальнолюдських цінностей у молодого покоління. Необхідним є підвищення авторитету системи правоохоронних органів з метою зменшення рівня латентності злочинів досліджуваного виду. Встановлено, що діяльність правоохоронних органів направлена, як правило, на попередження предикатних злочинів, за виключенням залишення матір'ю своєї новонародженої дитини. Аргументовано, що існує необхідність у посиленні інформаційної діяльності державних органів та освітніх закладів щодо окремих питань надання першої домедичної допомоги.

Необхідним є загострення уваги під час навчання водіїв та їх екзаменуванні на особливостях поведінки у кризових ситуаціях. У сімейно-побутовій сфері необхідно у жіночих консультаціях, пологових будинках здійснювати інформування батьків щодо їх прав та обов'язків, особливостей дитячих захворювань і необхідних заходів при їх виявленні, обов'язковості термінового звернення до медичних закладів в критичних ситуаціях з дітьми. Варто звертати увагу на інформування вагітних жінок щодо існування проекту «Вікно життя» у випадках, коли жінки ведуть антигромадський, аморальний спосіб життя, або перебувають у скрутному матеріальному, психологічному становищі.

Серед організаційних заходів попередження злочинів у сфері дорожнього руху необхідно провести виявлення найбільш аварійно небезпечних ділянок автошляхів та усунути фактори, які цьому слугують; збільшити присутність патрулів поліцейських на автомобілях та кількість стаціонарних пунктів з обов'язковим цілодобовим перебуванням там поліцейських для оперативного реагування на всі факти і повідомлення про вчинені правопорушення. Для зменшення відчуття анонімності та безкарності необхідно встановлювати камери відеофіксації правопорушень.

Доведено, що ефективним є застосування заходів індивідуальної профілактики злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, та злочинів, що їм передують, як правило, насильницьким. Пріоритетною повинна бути корекція усталеної поведінки індивіда шляхом впливу на умови його

життєдіяльності. Необхідним є застосування корекційних програм до кривдників, що включають обмеження у спілкуванні як з жертвою насильства, так із колом спілкування, що негативно впливає на поведінку кривдника, обмеження пересування у нічний час, добровільні або примусові програми лікування від алкогольної, наркотичної залежності, корекція агресивної поведінки.

Обґрунтовано, що в контексті попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, кримінальна відповідальність виконує функції як загальної, так і приватної превенції. Як свідчать дослідження матеріалів практики, превентивний вплив на злочинців здійснює не об'єм покарання, а його невідворотність, тобто об'єктивна можливість притягнення до кримінальної відповідальності. Таким чином, кримінально-правові норми встановлюють не тільки вид поведінки, за яку настає кримінальна відповідальність, а й є мірою її диференціації з поділом на суспільно-неприйнятну та кримінально-карану. Також обґрунтовуються, що кримінальна відповідальність є одним із дієвих елементів механізму попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Тобто кримінальний закон, у контексті досліджуваних злочинів, формує у свідомості населення негативне ставлення до байдужості та порушення загальноприйнятих норм допомоги у суспільстві. Окрема увага звертається на питання ефективності кримінального закону, тобто його дієвості. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність удосконалення кримінально-правової норми у частині зміни законодавчої конструкції: від формального до матеріального складів.

Ключові слова: залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, криміналізація, небезпечний для життя стан, диспозиційна регуляція поведінки, детермінація злочинів, предкатні злочини, попередження залишення в небезпеці, корекція поведінки, кримінально-правова відповідальність.

SUMMARY

Makhatadze K.H. Leaving in danger and failure to aid a person who is in a life-threatening condition: criminological research. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for a degree of Candidate of Legal Sciences (Doctor of Philosophy), specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – National University “Odesa Law Academy”, Odesa, 2018.

The thesis is the first in the domestic criminological science for a special comprehensive investigation of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in a state of danger to life.

The paper argues the necessity of provisions in the CC of Ukraine that provide for the responsibility for abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger. It is substantiated that criminalisation of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in danger is socially induced and necessary in modern conditions. Abandonment in danger and failure to provide assistance are a complex action consisting of several elements. It can be evaluated from the social point of view and moral and ethical one only if it is guilty, i.e. conscious and volitional.

Danger state should correspond to such a level of critical state of a victim when its prevention is impossible without outside help. Criticality of the state of an injured person can arise due to various reasons, usually subjective: minority, old age, or another helpless state. In practice, the influence of both the subjective and objective factors encourage the deterioration of the victim's condition. In other words, under equal conditions and in the presence of an unsafe condition, these factors lead to or might lead to severe consequences or the victim's death. The problematic aspect is seen in the interrelationship between a hazard condition and an acceptable condition in respect to the inviolability of a person and crucial human rights. Abovementioned facts are the core factors in the determination of good behaviour. The analogic or resembling

situations, in which there were no negative consequences, significantly influence the knowledge of the accuracy of personal behaviour.

It is substantiated that committing crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger are usually preceded by other offences, which include violation of traffic safety rules by drivers (Article 286 of the CC of Ukraine), bodily injury of different severity levels (Articles 121-128 of the CC of Ukraine). An analysis of the data report of the Prosecutor's General Office of Ukraine shows the stability of such crimes with slight fluctuation which is based on the general anomie of a society as well as deformation of the universal human values. The official number of registered predicated crimes, justifiably, does not correspond to the real situation of such crimes. This case is explained by the processes of the crimes' latency. The crimes' latency is shown in the form of natural latency as a result of miscredit to police authorities and in the form of artificial latency, which means the manipulation of the official data report. The criminalisation of society becomes a foundation for a sense of impunity that, in turn, is a factor of the diffusion of personal responsibility. In this regard, facts of failure to report a crime by witnesses, suppression of domestic abuse from neighbours, etc. become everyday practice.

Based on examined official statistical data, we revealed the trends and tendencies of offences provided for by Articles 135, 136 of the CC of Ukraine. So, it was established that crimes under study are usually committed in three life spheres: domestic, permit, and traffic. The dynamics keep a sustainable trend with a moderate increase of reported crimes and, in some cases, do not depend on changes in predicate crimes as provided for by Articles 121-125, 286 of the CC of Ukraine. On the basis of studying statistical regularities of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger, as well as road traffic accidents with injured persons, it is proved that they are not directly interdependent. It has been found out, that such natural factors as free-air temperature, the time of a day influence the occurrence of the dangerous for public consequences, which means the appearance of the road accidents and conflict conditions among people. It has been

found out, that the crimes are committed in metropolises (in domestic and leisure areas) and on the highways (in the area of road traffic). It is argued that the highest latency level is observed in domestic and permit spheres. The level of latency of these crimes is also affected by the personal characteristics of the perpetrators of such crimes and the victims of such acts. The highest level of latency are observed in the family and leisure spheres, as the crimes of the specified type are committed after violent, which include the infliction of bodily injuries of varying severity. This type of crimes in these areas are the most characteristic for financially disadvantaged categories of citizens, that leading socially unacceptable way of life, sometimes show a fairly high level of socio-pedagogical neglect and disregard for socially acceptable (customary) rules and values. Appeal to law enforcement bodies is not seen as manifestation of adequate and correct behavior, rather on the contrary - condemned by other persons. Therefore, as a rule, passers-by, occasional witnesses or neighbors are referred to the law enforcement bodies. The above is also associated with the high mortality of victims of such crimes.

Crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger are committed by persons as a result of stereotypisation of behaviour over the deformation of human values, insensibility to problems of others, refusal to perform duties for providing safety of relatives. It has been found out, that most of the crimes are committed by men (78,5 %). However, under the gender distinction, the percentage changes according to the area of crimes: 63,41 % of women committed crimes in relation to infants, elder persons in the domestic area. As regards men, there are two different aspects (68,7 %). It has been proved, that the most homicidally inclined are the persons in their thirties. This age indicates a certain level of social maturity. In addition, the commitment of offences in domestic and permit spheres is peculiar mostly to people with a rather low value-cultural level, high level of socio-pedagogical neglect, along with an amoral and antisocial way of life, alcohol misuse, vagrancy, etc. It is substantiated that the marginality of the individual is one of the factors of indifference to the life and health of another person, and therefore the

value of life is to a large extent insignificant for the perpetrators of this group. It should be noted that the marginality of the individual does not arise directly before committing a particular crime, it is a companion of a crime or anti-social way of life and is considered in a correlation with the commission of a crime, including those stipulated by Art. 135, 136 of the Criminal Code of Ukraine. Road vehicle accidents do not show such a consistent pattern; commission of a crime is rather situational and relates to a stressful situation, alcoholic intoxication and so on. The vast majority of crimes of the studied type are committed at one's sole discretion, which is associated both with the life sphere and objective element of studied types of crimes. It is substantiated that the key factor in choosing one's behaviour is the anonymity of committed action (in the sphere of traffic).

Regulatory functions of various states of readiness of a person to commit crimes set forth in Articles 135, 136 of the CC of Ukraine are studied. It is justified that the more often there are individual needs in the typical conditions of the individual's life, the faster the person's disposition, i.e. optimal behavioural model, is formed. A behavioural model is formed that includes stages arising in succession – a conflict, solving through the use of force, leaving the victim without assistance.

Formation of the dispositive level is influenced by the living conditions of an individual. So, the choice of social circle is made according to common interests, social status, material wealth, etc. The main requirements, orientation, ideas of a group that includes an individual remain unchanged for a long time. Given the same needs and living conditions, the personal disposition is stable enough; however, it can undergo changes under the influence of rapid emotional stress, anger, which as a rule is uncharacteristic of a specific individual. As can be seen from the abovementioned, the formation of the description is not an abrupt process, it is continuously based on the social, practical, professional, valuable experience, and if needed and under some circumstances, it also keeps the description of a person up-to-date. Under the identical needs and standards of living, it stays in a stable condition. However, it may be influenced and changed under the emotional stress, anger, which are not peculiar to the

person. While forming up the behaviour's model and determining a value of the crime, provided in the articles 135, 136 of the Criminal Code of Ukraine, in this model, it is important to keep in mind that they are one of the forecasted consequences.

An attention is paid to the fact that witnesses in domestic or permit spheres are not a constraining factor for committing such crimes. Individual behaviour is explained, on the one hand, by the will to prove one's importance in the group as an autonomous unit of the group and, on the other, by the demonstration of acceptance of general rules and standards of behaviour in a specific group. It takes place due to the need to satisfy the medium level of needs – full communication in a microgroup.

The behavior of the criminals after committing a crime, under the articles 135, 136 of the Ukrainian Criminal Code, in most cases involves penetration and assistance to the criminal investigations. Such behaviour usually appears when police services become aware of the crime. Therefore, such behaviour is the core part of the psychological construction of the defense model, and the desire to reduce the intensity of criminal sanctions. Other actions, after all, are not always peculiar for such persons (e.g. recovery of damages is performed in the amount of 50 %).

The thesis examines factors of origin and commitment of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger. Given the specifics of the subject under study, a special attention is devoted to the determination of crimes preceding actions as provided for by Articles 135, 136 of the CC of Ukraine: violation of traffic safety rules by drivers (Article 286 of the CC of Ukraine), bodily injury of different severity levels (Articles 121-128 of the CC of Ukraine).

Based on empirical data, it is substantiated that factors that determine commitment of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger include subjective (disposition, deformation of legal consciousness, diffusion of responsibility) and objective (dysfunction of family as a social institution, marginalisation of a part of society, and others). Moreover, a key

factor that influences the choice of a concrete behavioural model is stereotypisation of vital activity of a specific individual over the deformation of human values.

Prevention of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in danger should be carried out taking into account features of determination along with the use of socio-economic, value-educational, information, organisational-technical, victimologic measures. It is substantiated that an efficient instrument for preventing crimes of the investigated type is a social policy that includes, on the one hand, provision of physical security of an individual and, on the other, propagation of correctness and necessity of mutual aid among the members of the whole society.

A special attention is paid to the need to form human values in the young generation. Necessary is to enhance the authority of the system of law enforcement bodies in order to decrease the latency level of crimes of the studied type. It is identified that, as a rule, activities of law enforcement bodies are directed to prevent predicate crimes, except for abandoning new-born child by the mother. It is argued that there is a need to strengthen the information activity of public authorities and educational establishments in relation to separate issues of first aid.

It is important to focus on the teaching drivers and giving them examinations, in particular on the behaviour in extreme situations. In the domestic area in a female counseling center, maternity home, it is necessary to provide parents with information regarding their rights and obligations, special aspects of childhood diseases and the necessary actions of detection of them, the must of contacting the medical center in the case of emergency. It is advised to provide pregnant women with information regarding the existence of the project “Vikno Zhittya” in the situations when the women lead immoral lifestyle or they are in a severe financial or psychological standing.

Among other organisational methods crimes prevention in the area of road traffic, it is obligatory to find the most accident blackspots, and eliminate the reasons for that; to increase the number of road police patrols as well as police stations, to implement the twenty-four-hour service in order to provide a prompt response to the

notification of law violation. In order to decrease the anonymity and impunity, it is necessary to set up surveillance cameras.

It is proved that it is efficient to apply measures of individual crime prevention as is provided for by Articles 135, 136 of the CC of Ukraine and crimes preceding them, usually violent. Correction of the established mode of conduct of an individual by means of impact on his/her living conditions should be regarded as a priority. It is needed to apply intervention programs to abusers that include restrictions in interpersonal relations both with the victim of violence and with the social circle that negatively affects the abuser's behaviour, restriction of movement at night, voluntary or coercive treatment programs for alcohol, narcotic addiction, and correction of aggressive behaviour.

It is justified that in the context of prevention of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger, criminal responsibility performs functions both of general and private prevention. As materials under study indicate, preventive influence on criminals is carried out not by the volume of punishment but its inevitability, i.e. a reasonable possibility of bringing to criminal responsibility. Consequently, criminal legal rules not only determine the mode of behaviour that is subject to criminal responsibility but also are a measure of its differentiation along with its division into socially unacceptable and criminal. It is also established that criminal responsibility is one of the efficient elements of the mechanism of prevention of crimes in the form of abandonment in danger and failure to provide assistance to a person in mortal danger. In other words, the criminal law against the background of investigated crimes forms in the minds of the population a negative attitude towards indifference and violation of the generally accepted norms of assistance in society. A particular attention is paid to the issue of efficiency of criminal law, i.e. its effectiveness. In relation to this, the necessity to improve criminal legal provision in part of the change in the legal structure from the formal to the material composition is substantiated.

Key words: abandonment in danger, failure to provide assistance to person in mortal danger, criminalisation, mortal danger, dispositive regulation of behaviour, determination of crimes, predicate crimes, prevention of leaving in danger, correction of behaviour, criminal legal responsibility.

Список публікацій здобувача:

1. Махатадзе К.Г. Уголовная ответственность за преступления в медицинской сфере, связанные с неоказанием помощи. *Legea si Viata*. 2016. №10/2. С. 69-73.

2. Махатадзе К.Г. Кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів, передбачених статтями 135 і 136 КК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №1. С.31-34.

3. Махатадзе К.Г. Кримінологічна характеристика особистості осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №2. С. 30-32.

4. Махатадзе К.Г. Диспозиційна регуляція соціальної поведінки особи при вчиненні злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №6. Т. 3. С. 194-198.

5. Махатадзе К.Г. Загальносоціальні заходи профілактики злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №2. С. 90-95.

6. Махатадзе К.Г. Спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. №1. С. 149-154.

7. Махатадзе К.Г. Криминализация оставления в опасности или неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии: социальный и правовой аспекты. *Legea și viața*. 2018. №6. С. 121-125.

8. Махатадзе К.Г. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Т. 2. Одеса: Юридична література, 2016. С. 270-272.

9. Махатадзе К.Г. «Community policing» як новий підхід профілактики окремих видів насильницьких злочинів. *Одеські юридичні читання*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 290-293.

10. Махатадзе К.Г. Злочини, що посягають на життя і здоров'я людини шляхом бездіяльності: сучасний стан та тенденції. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 262-266.

11. Махатадзе К.Г. Роль державного бюро розслідувань у протидії злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.). Одеса: Юридична література, 2018. С. 410-412.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ	14
1.1. Соціальні передумови криміналізації злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	14
1.2. Стан і тенденції предикатних злочинів залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.....	27
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ.....	39
2.1. Кримінологічна характеристика кількісних і якісних показників залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	39
2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	60
2.3. Концепція диспозиційної регуляції поведінки осіб під час вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.....	83
2.4. Детермінація злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	99

РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ..... 125

3.1. Поняття та зміст заходів попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані 125

3.2. Кримінально-правова відповідальність у механізмі попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані..... 149

ВИСНОВКИ..... 166

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 175

ДОДАТКИ 196

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З розвитком соціуму та вкоріненням у ньому загальнолюдських ідеалів життя й здоров'я людини визнаються найвищою соціальною цінністю. У зв'язку з цим у всіх демократичних країнах фундаментальне місце посідають норми щодо охорони життя та здоров'я людини, а також відносини взаємодопомоги.

Принцип взаємодопомоги здавна існував у системі правил людського співжиття. Він не лише закріплений у нормах моралі, а й передбачений у законодавчих нормах, що є відображенням його важливості для сучасного суспільства, його нормального та сталого розвитку. Тому Кримінальний кодекс України (далі – КК України), захищаючи найбільш важливі суспільні відносини, висунув на передній план охорону життєво важливих інтересів людини.

Потенційну небезпеку становлять як діяння, що вчиняються шляхом цілеспрямованих дій (наприклад, тілесні пошкодження, вбивства тощо), так і діяння, які посягають на безпеку життя й здоров'я людини шляхом бездіяльності. До них, зокрема, належать залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Такі діяння є неприйнятними з позиції як моральних правил, так і закону, оскільки потерпілими, як правило, є ті, хто не в змозі самотійно себе захистити, зокрема малолітні діти, особи похилого віку та інші особи.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці таких фахівців із кримінального права, кримінології й криміналістики, як Ю.П. Аленін, П.П. Андрушко, Л.І. Аркуша, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, В.І. Борисов, О.Ю. Бусол, В.В. Василевич, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.В. Козаченко, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, С.Я. Лихова,

А.А. Музика, В.О. Навроцький, С.І. Нежурбіда, В.І. Осадчий, В.М. Попович, П.П. Сердюк, О.С. Сотула, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, В.В. Тіщенко, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун, Є.Ю. Шостко, Н.С. Юзікова, Н.М. Ярмиш, О.Н. Ярмиш, С.С. Яценко та інші. Незважаючи на наявність наукових робіт, присвячених вивченню злочинів проти життя й здоров'я людини, дослідження залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не знайшло цілісного відображення в існуючих наукових працях кримінологічної спрямованості, що зумовлює необхідність проведення такого вивчення.

Останнім часом дослідження залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, проводились, як правило, з кримінально-правових позицій. Так, В.В. Бабаніна захистила кандидатську дисертацію на тему «Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці» (2010 р.), Є.О. Пилипенко – кандидатську дисертацію на тему «Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню в небезпеці» (2013 р.), О.В. Хуторянський – кандидатську дисертацію на тему «Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» (2013 р.). Вивченню криміналістичних особливостей розслідування злочинів досліджуваного виду присвячено кандидатську дисертацію С.І. Ольховенка «Методика розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньотранспортної пригоди» (2011 р.). Психологічні аспекти зазначеного явища проаналізовані О.В. Чайкою в кандидатській дисертації «Юридикопсихологічна характеристика злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» (2010 р.). Безсумнівно, названі роботи мають наукову цінність, однак з огляду на специфіку досліджень вони не висвітлюють велику кількість питань, пов'язаних із детермінацією та попередженням злочинів у цій сфері.

Зарубіжні автори також приділяли увагу дослідженню злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в

небезпечному для життя стані. Зокрема, вагомий внесок у науку з аналізованого питання зробили Н.Г. Александрова, М.А. Горбатова, Ю.О. Власов, Я.О. Миц, С.І. Молчанов.

Однак нині відсутнє комплексне кримінологічне дослідження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що зумовлює необхідність його проведення з урахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках. Вказане обумовлює теоретичну та практичну значущість цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Теоретичні та практичні питання теми дисертації досліджувалися відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права «Теоретико-методологічні засади та прикладні проблеми протидії криміналізації суспільства: інтеграційний вимір» на 2016–2020 рр. як складової частини плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U1842).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є кримінологічна характеристика злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вивчення осіб та аналіз основних заходів попередження цих злочинів. Для досягнення поставленої мети в роботі були визначені такі завдання:

розкрити соціальні передумови криміналізації залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

охарактеризувати стан і тенденції предикатних злочинів залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

здійснити кримінологічну характеристику кількісних і якісних показників залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

надати кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

обґрунтувати диспозиційну концепцію регуляції поведінки осіб під час вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

охарактеризувати особливості детермінації злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

розкрити поняття й зміст заходів попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

проаналізувати кримінально-правову відповідальність у механізмі попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Предметом дослідження є кримінологічний аналіз залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Методи дослідження. З огляду на специфіку предмета дослідження та завдання, що ставляться в роботі, дисертаційне дослідження ґрунтується на принципах об'єктивності й методологічного плюралізму. Методика дослідження складалася із чотирьох рівнів наукової методології: філософських, загальнологічних, загальнонаукових і конкретно-наукових методів. Основним методом на філософському рівні був діалектичний метод пізнання соціальних

явищ і процесів, що дав змогу розглянути досліджуваний вид злочинів у динаміці та взаємозв'язку з іншими явищами буття, а також виявити усталені закономірності й тенденції (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 2.4). Формально-догматичний метод використовувався для тлумачення окремих положень чинного законодавства України (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2). За допомогою системно-структурного й формально-логічного методів визначено основні детермінанти та кримінологічні основи криміналізації злочинів аналізованого виду (підрозділи 1.1, 2.4). Для пошуку та з'ясування сутності й природи відносин під час вчинення злочинів необхідним було використання загальнологічних методів наукового пізнання, до яких належать аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія (усі підрозділи). За допомогою конкретно-соціологічних методів проведено аналіз вироків у кримінальних справах за злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України. Проведено два власні соціологічні опитування щодо визначення соціально прийнятної моделі поведінки під час дорожньо-транспортної пригоди та після насильницького вирішення конфлікту. Також проведено інтерв'ювання співробітників служб у справах дітей щодо предмета дослідження. За допомогою контент-аналізу вивчено наукові дослідження з проблематики теми, офіційні повідомлення в засобах масової інформації та аналітичні матеріали правоохоронних органів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1). За допомогою методу екстраполяції здійснено прогнозування рівня досліджуваного виду злочинів (підрозділ 2.1).

Емпіричну базу дослідження становлять вирoki в кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України, що містяться у відкритому доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади, постановлені в період із 2008 р. по лютий 2018 р. (загалом опрацьовано 191 вирок у кримінальних справах, за якими засуджено 191 особу); офіційна статистична звітність Генеральної прокуратури України в період з 2013 р. по січень 2018 р., а також результати власного анонімного соціологічного опитування. Загалом опрацьовано 800 анкет для вивчення думки респондентів щодо допустимої

поведінки під час дорожньотранспортної пригоди та після насильницького вирішення конфлікту. Проведено експертне опитування 10 співробітників служб у справах дітей шляхом інтерв'ювання з відкритими запитаннями.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці кримінологічним дослідженням злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. У межах проведеного дослідження отримано такі результати, що характеризуються науковою новизною:

вперше:

обґрунтовано, що вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є наслідком стереотипізації антисуспільної поведінки внаслідок деформованих цінностей, байдужості до проблем оточуючих, відмови у виконанні своїх обов'язків щодо забезпечення безпеки близьких;

запропоновано класифікацію злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, залежно від сфери життєдіяльності особи, яка вчиняє такі злочини, з поділом на сімейно-побутову, дозвілльєву сфери та сферу дорожнього руху;

здійснено кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та встановлено їх характерні особливості, до яких віднесено відсутність спеціального рецидиву, одноособовість, переважне вчинення в межах населених пунктів (у дозвілльєвій і сімейно-побутовій сферах), сталий характер динаміки зареєстрованих злочинів;

на підставі емпіричного дослідження встановлено, що вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є наслідком взаємозв'язку умов життєдіяльності індивіда та його конкретних потреб, які під час взаємодії утворюють стереотипну модель поведінки;

виділено фактори, що детермінують вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, з поділом на такі, що детермінують вчинення злочинів досліджуваного виду, та ті, що впливають на настання суспільно небезпечних наслідків. До факторів, які детермінують вчинення злочинів, віднесено суб'єктивні (дифузії відповідальності, деформацію правосвідомості, диспозиційність поведінки тощо) та об'єктивні (дисфункцію сім'ї як соціального інституту, маргіналізацію частини суспільства тощо). До факторів, які впливають на настання суспільно небезпечних наслідків, віднесено природні та фізіологічні чинники;

аргументовано, що попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, має бути спрямоване на покращення соціальних та економічних передумов формування загальнолюдських цінностей, тобто поваги до людини й необхідності надання допомоги в критичних для життя станах. З огляду на специфіку злочинів досліджуваного виду обґрунтовано, що заходи попередження залежно від їх змісту й напрямів здійснення варто класифікувати на такі типи: соціально-економічні, правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні, віктимологічні;

вдосконалено:

теоретичні положення щодо поняття, змісту та меж небезпечного для життя людини стану. Обґрунтовано, що критичність стану жертви може наставати через різні причини (суб'єктивні й об'єктивні). Залежно від тривалості контакту джерела загрози із жертвою необхідно виокремлювати безпосередню та віддалену небезпеку;

наукові погляди щодо причин латентності злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, яка пов'язана з латентністю вчиненого злочину або стереотипізацією поведінки;

наукові напрацювання щодо предикатних злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до яких віднесено порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121–128 КК України); здійснено аналіз їх статистичних закономірностей у сучасний період;

дістали подальшого розвитку:

положення щодо соціальних передумов криміналізації злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Обґрунтовано, що наявність кримінальної відповідальності за ігнорування принципу взаємодопомоги є необхідною умовою захисту життя людини в сучасних умовах;

теоретичні положення щодо характеристики особистісних властивостей осіб, які вчиняють злочини дослідженого виду, а також визначено типові ознаки таких осіб залежно від сфери вчинення злочину. Так, у сімейнопобутовій і дозвіллевій сферах – це особи з високим рівнем соціальнопедагогічної занедбаності, низьким освітнім рівнем, соціально неприйнятним або аморальним способом життя, які зловживають алкогольними напоями. У сфері дорожнього руху – це, як правило, матеріально забезпечені особи із середнім або високим освітнім рівнем, соціально прийнятною або задовільною поведінкою, а вчинення злочину пов'язане із загальною стереотипізацією поведінки з деформацією загальнолюдських цінностей;

наукові положення щодо кримінальної відповідальності в механізмі попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а також запропоновано доповнення санкції статті 135 КК України альтернативними видами покарань – штрафом або громадськими роботами.

Практичне значення отриманих результатів. Одержані результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення та можуть бути використані у:

науково-дослідницькій роботі – як підґрунтя для подальших наукових досліджень злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

нормотворчій і правозастосовній діяльності – у процесі розроблення та вдосконалення нормативно-правових актів, спрямованих на протидію злочинам досліджуваного виду та пов'язаним із ними негативним явищам; у профілактичній діяльності служби в справах дітей (довідка про впровадження в діяльність служби в справах дітей №01-34/1180/18 від 1 червня 2018 р. (Додаток 2);

навчально-методичному процесі – під час підготовки та викладання у закладах вищої освіти навчальних дисциплін «Кримінологія» та «Запобігання загальнокримінальній злочинності», розроблення методичних рекомендацій та навчальних посібників із зазначених дисциплін (Акт впровадження в навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» результатів дисертації від 5 квітня 2018 р. (Додаток 1).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й практичні положення та висновки дисертаційного дослідження були обговорені на засіданнях кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія», а також оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Всеукраїнській науковопрактичній конференції «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18

травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови» (м. Одеса, 16 червня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в 11 публікаціях, серед яких 4 статті опубліковано в наукових фахових періодичних виданнях України, 2 статті – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також у 5 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені окресленою проблематикою, метою та завданнями, а також теоретико-методологічними засадами дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (205 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких основного тексту – 174 сторінки.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

1.1. Соціальні передумови криміналізації злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Дослідження залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, на сучасному етапі науковцями приділено недостатньо уваги. Ґрунтовний аналіз опублікованих наукових праць дозволив зробити висновок, що основна увага проблематиці вказаного питання приділялася у межах кримінально-правових або криміналістичних досліджень. Комплексне кримінологічне дослідження до сьогодні відсутнє, що обумовлює необхідність його проведення, звичайно, з врахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках. Необхідним для досягнення цілей нашого дослідження є встановлення соціальних основ криміналізації злочинів дослідженого виду.

З розвитком суспільства і укоріненням у ньому загальнолюдських цінностей життя і здоров'я людини визнаються найвищою соціальною цінністю. У системі соціальних відносин всіх демократичних країн чільне місце посідають норми щодо охорони життя, здоров'я, особистої недоторканості людини. Джерелом таких норм виступає природне право, що встановлює невід'ємне право кожного на життя, яке, на думку О.С. Сотули, не означає саме життя, а є певною правовою формою, суб'єктивним правочином з формально атрибутивними ознаками, які закріплені у Конституції України та міжнародно-правових актах [157, с. 127]. Похідними від права на життя є відносини взаємодопомоги - постійний супутник розвитку суспільства та життєдіяльності кожного індивіда.

У зв'язку з цим науковці, філософи, мислителі ще здавна приділяли відносинам взаємодопомоги значну увагу. В умовах докорінних демократичних реформ, транзиції українського суспільства це питання знову набуло актуального значення. Адже в умовах стратифікації та поляризації населення, його зубожіння досить серйозно почали проявлятися такі «фонові» явища злочинності, як алкоголізм, наркоманія, маргіналізація, що кореляційно впливають не тільки на деформацію соціальних цінностей, у тому числі щодо життя людини, а й на злочинність загалом. Однак ця проблема стосується не тільки неблагополучної і малозабезпеченої частини українського суспільства, а й іншої матеріально захищеної, що пов'язується із знеціненням людських відносин, у тому числі відносин допомоги. Як слушно зазначає професор О.С. Сотула у суспільстві формується та посилюється відчуття тривоги та страху, яке пригломшує позитивну активність особи. До того ж, як свідчить практика, це реально призводить до згортання державних, юридичних, соціальних гарантій та свобод громадян, тому що, як правило, викликають з боку державних органів контрзаходи, які не завжди співпадають з нормами правової держави [159, с. 206], оскільки носять репресивний характер.

Як зазначають науковці, принцип взаємодопомоги здавна був закріплений в системі правил людського співжиття, що, безперечно, підтверджує його найважливіше значення для суспільства. З точки зору моралі завжди вважалося нормою надання допомоги слабкому сильним, підтримка дітей дорослими, старих батьків тощо. У той же час визнавалося аморальним та заслуговувало загального осуду «залишення друга у біді» тощо [116, с. 18].

Важливе значення мають вказані правила поведінки у різних релігійних нормах, що визначають подальшу долю людей залежно від кількості добрих справ, вчинених у світському житті. За цими канонами положення про взаємодопомогу, прояви турботи про людину, що знаходиться у важкій ситуації, побудовані на принципах милосердя і співчуття, складають основу взаємовідносин між людьми. Такі найважливіші заповіді християнства, як,

наприклад, «допоможи ближньому своєму», відомі навіть особам, вельми далеким від релігії і прищеплюються з початку формування духовного і морального світогляду індивіда [170, с. 20, 29].

У зв'язку з цим у суспільстві існують відносини, що передбачають захист найбільш вразливих та незахищених верств населення. Наприклад, малолітніх, інвалідів, осіб похилого віку тощо. Вказані відносини закріплені не тільки у нормах моралі, а також передбачені у законодавчих нормах, що є відображенням значимості та важливості їх для сучасного суспільства, його нормального та сталого розвитку. Так, відповідно до статті 51 Конституції України передбачено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Такі обов'язки більш детально регламентовано у Цивільному кодексі України [181], Сімейному кодексі України [153].

Також обов'язок щодо надання допомоги покладається і на спеціальних суб'єктів, що здійснюють професійні обов'язки у вказаній сфері або у суміжних сферах. До них відносяться соціальні, медичні працівники, працівники правоохоронних органів тощо. Їх обов'язки також регламентуються як законами, так і посадовими інструкціями.

Окрему групу становлять відносини, що виникають під час різних форм взаємодії людей. Наприклад, при вчиненні наїзду на пішоходів власниками транспортних засобів в останніх виникає обов'язок, передбачений підпунктами «Г», «Г» пункту 2.10 Правил дорожнього руху, - «г) вжити можливих заходів для надання домедичної допомоги потерпілим, викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги, а в разі відсутності можливості вжити зазначених заходів звернутися по допомогу до присутніх і відправити потерпілих до закладу охорони здоров'я; г) у разі неможливості виконати дії, перелічені в підпункті "г" пункту 2.10 цих Правил, відвезти потерпілого до найближчого лікувального закладу своїм транспортним засобом» [139].

Досить схожими є випадки завдання тілесних ушкоджень і залишення потерпілих у небезпеці, однак такі відносини мають принципові відмінності від зазначених вище. У нормах законодавства не встановлено обов'язку щодо допомоги жертві за таких дій. Допомога у цих випадках виходить лише із нормальних і соціально-прийнятних правил поведінки, які сприймаються більшістю членів суспільства, що підтверджується і емпіричними дослідженням. Так, на запитання: «Уявіть ситуацію: Ваш знайомий під час бійки сильно побив іншу людину, вона втратила свідомість. Свідків цієї події немає. Знайомий зателефонував Вам і запитав, що йому робити. Що б Ви відповіли йому?» 73% респондентів відповіли: «Забрати потерпілого та доставити до лікарні», «Викликати працівників поліції і дочекатися їх». Також надання допомоги жертві може враховуватися судом як обставина, що пом'якшує покарання відповідно до статі 66 КК України.

Варто відзначити, що відповідальність за залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачена статтями 135, 136 КК України. Однак природа кримінального закону така, що він не створює нових суспільних відносин та не покладає певних нових обов'язків на членів суспільства, він здійснює охорону вже існуючих відносин, у тому числі і відносин взаємодопомоги.

Слушно зазначає Я.О. Миц, що з огляду на місце і роль взаємодопомоги серед відносин, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування суспільства, вона повинна бути поза правом. Однак деякі найбільш небезпечні форми ігнорування її надання повинні бути врегульовані нормами права, які, як відомо, виступають головним і найбільш дієвим засобом управління життєдіяльністю суспільства, упорядкування його внутрішніх зв'язків і захисту соціально значущих благ та інтересів його членів [116, с. 18].

У зв'язку із зазначеним, предмет нашого дослідження охоплюється відносинами взаємодопомоги між людьми, що виникають при звичній життєдіяльності кожної людини і не пов'язані з виконанням нею певних

професійних обов'язків. Обмеження предмета дослідження до вказаної вузької сфери відносин обґрунтовується також практикою діяльності правоохоронних органів і суду в частині кваліфікації дій індивіда та здійснення правосуддя. Такі відносини загалом однорідні, що підтверджується зібраним емпіричним матеріалом – 191 обвинувальний вирок за статтями 135, 136 КК України, іншими процесуальними рішеннями Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України.

Незважаючи на багатогранність суспільних відносин, все ж вони є досить типовими, що дозволяє здійснити їх вивчення. Однак перш ніж приступити безпосередньо до кримінологічної характеристики досліджуваного явища, необхідно вирішити окремі питання, що пов'язані безпосередньо з характеристикою небезпечного стану, а також встановити роль особи, яка зобов'язана надати допомогу потерпілому.

По-перше, необхідно визначити зміст категорії «небезпека». Так, відповідно до Академічного тлумачного словника, небезпека – це: 1) можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін. 2) стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує [155; 193]. Звичайно, досліджувані відносини охоплюють дуже широке коло життєвих ситуацій та стосуються майже усіх сфер життєдіяльності індивіда. Природно, що за такої багатогранності відносин та факторів, які можуть на них впливати, існує значна кількість ситуацій та загроз. Однак більшість з них не є підставою для покладення обов'язку надання допомоги на інших осіб з точки зору юридичних норм, так як такі ситуації завжди супроводжують людину. До того ж, кожна звичайна людина сама цілком здатна і повинна вживати необхідних зусиль для забезпечення власної безпеки у доступних для неї межах. Тому у кримінальному законі стан небезпеки визначається у формі наявної у конкретний момент часу стану реальної загрози життю і здоров'ю людини, з яким вона у силу фізіологічних, психічних або інших причин не може впоратися самотійно. До того ж небезпека – це явище, яке існує досить тривалий проміжок часу і у виключних випадках зникає самотійно.

Отже, для недопущення настання тяжких наслідків небезпеки необхідно усунути, що можна зробити тільки двома способами: зупинити сам процес або вивести потерпілого із зони активної дії небезпеки. Тому наявність небезпеки для людини завжди вимагає активного втручання ззовні, спрямованого на усунення джерела небезпеки, нейтралізацію загрози або виведення потерпілого із зони її дії.

Можна зробити висновок, що в юридичному значенні до відносин взаємодопомоги включаються лише загрози такого роду, які стосуються не всіх, а лише життєво важливих аспектів життєдіяльності людини, тобто питання виживання. В інших випадках ненадання допомоги є питанням винятково моралі або етики та не охоплюється дією кримінального закону.

У зв'язку з цим можна визначити основні ознаки, властиві стану небезпеки у його кримінально-правовому значенні. Так, небезпека – це стан об'єктивної дійсності, який існує у конкретний проміжок часу на конкретній частині простору. Цей стан характеризується наявністю явищ або процесів, що мають вражаючі і руйнівні властивості, які здатні завдати шкоди людині, майну або навколишньому середовищу чи можуть спричинити можливість їх виникнення та розвитку [116, с. 34].

Вивчення емпіричного матеріалу дозволило прийти до висновку про існування двох видів небезпеки. Залежно від тривалості контакту джерела загрози із потерпілим, необхідно виокремлювати безпосередню і віддалену небезпеки. Перший підвид передбачає наявність безпосереднього впливу негативних факторів на людський організм. Наприклад, після бійки злочинець залишає непритомного потерпілого у нічну пору доби у безлюдному місці зимою. У цьому випадку таким фактором виступає саме низька атмосферна температура. При віддаленій небезпеці жертва ще не контактує з джерелом небезпеки, тобто знаходиться поза дією її руйнівного впливу. Наприклад, після наїзду на потерпілого за межами населеного пункту на неосвітленій частині автодороги злочинець залишає потерпілого. До того ж, джерелом небезпеки є інші учасники

дорожнього руху, які в умовах недостатньої видимості можуть вчинити повторний наїзд на потерпілого.

По-друге, залишення в небезпеці – складний вчинок, що включає у собі декілька елементів, які можна оцінити із соціальної та морально-етичної точок зору тільки в тому випадку, якщо він є винним, тобто свідомим і вольовим. З приводу наявності цієї ознаки практично не існує розбіжностей серед вчених, які у своїй більшості схиляються до думки, що залишення в небезпеці може бути здійснено тільки усвідомлено.

Особа, яка відмовилася втручатися в ситуацію, що склалася навколо жертви, має усвідомлювати факт знаходження останнього саме у небезпеці життя. Індивід повинен знати про стан жертви і добре уявляти наслідки своїх дій. Тобто факт наявності небезпеки повинен бути чітким і зрозумілим – не завжди для потерпілого, але обов'язково для винного [102].

По-третє, між учасниками події, за якої життя жертви перебуває у небезпеці, повинен існувати певний зв'язок. Його наявність обумовлена не тільки внутрішнім змістом і природою самого вчинку, а й особливістю кримінально-правової відповідальності, згідно з якою бездіяльність може визнаватися злочинною тільки у разі порушення (невиконання або неналежного виконання) встановленого юридичного обов'язку діяти. Тобто з моральних міркувань кожен повинен допомогти людині, що опинилася в скрутному стані. Однак цей зв'язок досить абстрактний. А з юридичної точки зору взаємні права і обов'язки повинні бути більш чіткими і витікати з більш конкретних відносин. Обов'язок вжити необхідні заходи для порятунку людей, як вважають багато вчених, повинен бути прямо передбачений законом або впливати з його положень. На наш погляд, він повинен бути, крім цього, заснований на конкретних взаєминах між індивідами. Як правило, він існує, перш за все, на основі родинних і сімейних відносин.

По-четверте, стан небезпеки повинен відповідати такому рівню критичного стану жертви, за якого його відвернення неможливе без сторонньої допомоги.

Критичність стану може наступати через різні фактори, як правило, суб'єктивні: малолітство, старість або внаслідок іншого безпорадного стану. До того ж, вони здебільшого існують у поєднанні з об'єктивними: низькою температурою атмосферного повітря, води; обстановкою (наприклад, коли внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, особа залишається на проїжджій частині і на неї здійснює наїзд інший водій); сильним наркотичним або алкогольним сп'янінням; хворобою тощо. Фактично дія як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів завжди повна бути направлена на погіршення стану жертви. Тобто за рівних умов та наявності небезпечного стану такі фактори призводять або можуть призвести до тяжких наслідків, тяжких тілесних ушкоджень або смерті жертви. До того ж, як зазначають вчені, втручання ззовні має відповідати рівню складності його стану і бути адекватним обстановці, в якій знаходяться всі їх безпосередні учасники. Тобто без сторонньої допомоги людина не здатна зупинити розвиток ситуації, яка може призвести до завдання значних збитків. Сам процес носить невідворотний характер. Іншими словами, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних, позитивних і негативних факторів, що обумовлюють детермінацію подій, має бути, з одного боку, не на користь потерпілого, а з іншого, - за відсутності зовнішніх сил неминуче веде до серйозної зміни об'єктивної дійсності і значного несприятливого результату для жертви [116, с. 20]. Тобто надання допомоги є обов'язковою умовою відвернення настанню негативних наслідків.

Проблемним, у контексті цього, є співвідношення стану небезпеки і дозволеної поведінки з врахуванням меж особистої недоторканості людини і загалом невід'ємних прав людини. Зазначене є фундаментальним при визначенні меж належної поведінки і юридичної відповідальності. Яскравим прикладом є ситуація, встановлена у вироку Вінницького міського суду Вінницької області від 11.07.2013 року у справі №127/5850/13. Так, під час розпивання алкогольних напоїв, близько 23 години 30 хвилин, ОСОБА_3, будучи в стані тяжкого алкогольного сп'яніння, з'їхав зі сходинок, на яких він сидів, та впав на землю,

внаслідок чого втратив свідомість. ОСОБА_1, вважаючи, що життю ОСОБА_3 загрожує небезпека, почав приводити ОСОБА_3 до свідомості шляхом нанесення ляпасів по обличчю. Оскільки ОСОБА_3 від ляпасів до тями не прийшов, ОСОБА_1 вирішив надати йому першу медичну допомогу та провести непрямий масаж серця. Не маючи навиків проведення зазначеного реанімаційного заходу, почав натискати на грудну клітину руками, намагаючись зробити масаж серця, чим спричинив ОСОБИ_3 тілесні ушкодження у виді переломів 6-го, 7-го ребер справа. Як зазначив суд, ОСОБА_1 під час надання першої медичної допомоги ОСОБИ_3, а саме, намагаючись зробити масаж серця, мав передбачити суспільно небезпечні наслідки у виді перелому 6-го, 7-го ребер справа і повинен був діяти з більшою обачністю. Незважаючи на це, він не активізував свої психічні сили і здібності для вчинення вольових дій, необхідних для запобігання таким наслідкам.

Крім того, о 23 годині 45 хвилин ОСОБА_1 усвідомлюючи, що без його допомоги ОСОБА_3 може померти, та маючи змогу допомогти йому шляхом виклику швидкої допомоги чи доставленням до найближчої лікарні, завідомо залишив останнього без необхідної допомоги. ОСОБА_3 внаслідок ненадання йому допомоги ОСОБА_1 через деякий час помер [18].

Отже, міра і вид дій особи повинні відповідати фактичній обстановці, у якій виникла подія. У цьому випадку, незважаючи на дії засудженого, суд все ж визнав його бездіяльність, що проявилася у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Однак міра та вид такої поведінки нормативно не визначені, а об'єктивна сторона складається з двох форм бездіяльності: ненадання допомоги за можливості надати таку допомогу; неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам. Вбачається, що словосполучення «ненадання допомоги» передбачає повну відсутність активних дій, що можуть вплинути на зміну стану небезпеки для потерпілого щодо її усунення. Тобто індивід повинен мати хоча б загальне розуміння про причину небезпеки у конкретній ситуації, що склалася, та діяти

для її усунення. Якщо індивід не обізнаний про стан небезпеки – він не підлягає кримінальній відповідальності. Також у випадку, коли особа знає про причини небезпеки, але надає допомогу не пов'язану з її усуненням, хоча може її надати, вона також підлягає кримінальній відповідальності. У зв'язку з цим науковцями запропоновано доповнити статтю 135 КК України категорією «завідомо для винного». Поняття завідомості означає, що особа знає про певні факти чи обставини, які впливають зі змісту кримінально-правової заборони залишення в небезпеці. До того ж, суб'єкт усвідомлює наявність обставин, щодо яких передбачена завідомість. Найважливішим тут є те, що в особи має бути достовірне знання про них. Особа, яка зобов'язана надати допомогу потерпілому, відповідно до змісту диспозиції статті 135 КК України, повинна достовірно знати про його небезпечний для життя стан [110].

Знання про небезпечний стан потерпілого можуть існувати не тільки на підставі загального розуміння людини про небезпечність певних явищ або процесів, а також і про певні фізіологічні або психологічні особливості потерпілого (наприклад, соматичні, психічні захворювання). Також до внутрішніх загроз необхідно віднести причини анатомічного характеру, які стосуються хімічних і біологічних процесів, що виникають всередині організму людини. Вони можуть бути пов'язані як з наявністю будь-яких вроджених вад і патологій, так і хронічних захворювань і звичайних явищ, які супроводжують фізіологічний розвиток людини, як, наприклад, старіння. Для своєчасного усунення цього виду небезпеки велике значення має наявність обізнаності про наявність зазначених факторів, оскільки зовні вони часто приховані для інших осіб [116, с. 37]. Такі знання у індивіда можуть існувати як на підставі загальної ерудиції, життєвого досвіду, так і у зв'язку зі здійсненням у минулому професійної діяльності. Сприйняття індивідом стану небезпеки через призму власного досвіду або знань (і так само дій щодо допомоги) може сприйматися індивідом з певними відхиленнями від необхідної загальноприйнятої поведінки.

На усвідомлення правильності власної поведінки значний вплив здійснюють аналогічні або схожі ситуації, за яких негативні наслідки не настали (наприклад, в силу об'єктивних факторів, однак індивід може вважати, що саме через його діяльність). Зазначене підтверджується і матеріалами кримінальних справ. Наприклад, такі обставини описані у вирокі Соснівського районного суду міста Черкаси від 08.12.2017 року у справі №712/6879/17. Так, ОСОБА_4, 15 березня 2017 року близько 12 години 30 хвилин пішов з дому у своїх справах та за місцем проживання разом з дітьми залишилась його колишня дружина ОСОБА_3. Вона, перебуваючи разом з дітьми, наповнила кухоль гарячою кавою, який поставила на тумбочці в кімнаті, де знаходився її син ОСОБА_5, після чого залишила дитину без нагляду та вийшла з приміщення. В цей час малолітній ОСОБА_5 наблизився до тумбочки, на якій стояв кухоль з кавою, та в результаті своїх необережних дій перекинув вказану ємкість і гарячий напій вилився на тіло дитини. Внаслідок цього ОСОБА_5 отримав тілесні ушкодження у вигляді близько 30% опікових поверхонь тіла на обличчі, шії і тулубі. Після цього ОСОБА_3, одразу виявивши отримання малолітнім ОСОБА_5 термічних опіків, нехтуючи моральними і правовими нормами, не вжила жодних заходів для звернення за професійною допомогою до закладів охорони здоров'я та покладаючись на власну самовпевненість, не маючи спеціальних знань у галузі медицини, хоча усвідомлюючи реальну небезпеку для життя дитини, обмежилась лише самостійним обробленням ран з опіками маззю. Того ж дня о 22 годині 30 хвилин ОСОБА_4, повернувшись додому та дізнавшись від колишньої дружини ОСОБА_3 про отримання сином опіків, як і остання, проявив бездіяльність та не вжив жодних заходів для звернення за професійною допомогою до закладів охорони здоров'я, а також обмежився самостійним обробленням ран з опіками маззю та накладанням марлевої пов'язки ОСОБА_5, хоча усвідомлював реальну небезпеку для життя дитини. Лише за втручання в ситуацію ОСОБИ_6, який є братом ОСОБА_4, та його наполяганням, ввечері 16 березня 2017 року о 18 годині 17 хвилин ОСОБА_3 викликала швидку медичну допомогу, після чого

немовля було доправлено в Черкаську обласну дитячу лікарню, однак дитина під час транспортування до медичного закладу померла [22].

Вказану ситуацію можна пояснити, наприклад, низьким освітнім рівнем, що передбачає наявність елементарних знань про термічні опіки та їх вплив на організм людини. Так, допитана в судовому засіданні обвинувачена ОСОБА_3 суду пояснила, що - «...15.03.2017 року дитина перевернула на себе каву і отримала опіки. Потім вона подзвонила матері спитала, що робити. Купила мазь «Пантенол» і обробляла опіки. Кормила кашею. На другий день стало гірше і вона пішла за салом, бо прочитала, що потрібно ним мазати. Вона не розуміла, що дитина у небезпеці, вважала, що ці опіки можливо вилікувати». З іншої сторони у вказаній ситуації яскраво проявляється феномен «дифузії відповідальності», коли, не домовляючись між собою, засуджені дійшли умовної згоди про допустимість своїх дій, хоча повинні були, могли і скоріше за все усвідомлювали наявність небезпеки. Таким чином, до моменту настання суспільно-небезпечних наслідків відповідальність за прийняте рішення була перерозподілена на кожного з батьків. Так, матір порадившись з бабусею, змістила частину відповідальності на неї, а батько на матір, так як свідком події не був, однак коли повернувся, вже почалися умовні дії щодо усунення загрози.

Стан небезпеки в окремих випадках має продовжуваний характер. У зв'язку з цим виникає питання щодо суб'єктивної сторони діянь особи. Адже, наприклад, у сфері дорожнього руху або при бійках стан небезпеки для потерпілого виникає раптово, а винна особа здебільшого знаходиться у шоковому, стресовому або іншому стані, що впливає на її відношення до події, а тому і на вибір правильної моделі поведінки. В іншому випадку, як у зазначеному вироку, у засуджених було вдосталь часу для раціонального усвідомлення ситуації, що трапилася. Тому показання засудженої виглядають правдоподібними. З дослідження матеріалів практики можна зробити висновок, що чим довше особа перебуває у небезпечному стані, тим менша вірогідність, що без зовнішнього впливу їй нададуть допомогу. Фактично, швидке ненастання

тяжких наслідків дозволяє винній особі упевнитись у правильності своїх дій. Так, наприклад, систематичні побої дружини чоловіком, матері сином є умовою формування диспозиційного рівня, який надалі є ключовим у виборі певної поведінки індивідом (про це мова піде у підрозділі 2.3).

Також при вчиненні дій, що, на думку особи, можуть допомогти потерпілому, але такими не є (стан потерпілого не змінюється, небезпека для життя не відвернена), буде наставати кримінальна відповідальність, що відображено у зазначеному вище прикладі вироку. У зв'язку з цим науковці стверджують, що суб'єкт злочину, передбаченого статтею 135 КК України, має усвідомлювати такі обставини: 1) небезпечний для життя потерпілого стан; 2) безпорадність особи, про яку цей суб'єкт повинен був піклуватися або яку поставив в небезпечний для життя стан; 3) загроза життю потерпілого виникла внаслідок поставлення його в небезпечний для життя стан суб'єктом злочину чи іншою особою; 4) суб'єкт злочину має можливість надати необхідну потерпілому допомогу [173, с. 101]. З вказаним твердженням можна погодитися, але з певними зауваженнями та уточненнями. Так, пункт 3 – загроза життю потерпілого може виникати і внаслідок дій об'єктивних сил, наприклад, дії низької атмосферної температури. Загалом такі обставини індивід повинен усвідомлювати і при кваліфікації дій за статтею 136 КК України з врахуванням того, що в особи відсутній спеціальний обов'язок щодо забезпечення безпеки життя і здоров'я потерпілого. Звичайно, ми усвідомлюємо, що у кримінально-правовому значенні між вказаними нормами існує значно більше відмінностей, які стосуються елементів складу злочину, потерпілого тощо [92, 126, 96]. Однак з врахуванням специфіки предмета нашого дослідження вважаємо недоцільним проведення вивчення питання відмежування залишення в небезпеці від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що є питаннями для кримінально-правових досліджень.

Таким чином, криміналізація залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані соціально

обумовлена і необхідна. Існування кримінальної відповідальності за залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, поряд з канонами релігії та моралі, може ефективно впливати на профілактику правопорушень, а також є додатковим регулятором відносин взаємодопомоги.

Як встановлено нашими емпіричними дослідженнями, злочинам у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, у значній частині випадків передують насильницькі злочини (статті 121-125 КК України) або у сфері дорожнього руху (стаття 286 КК України). У зв'язку з цим необхідним є вивчення стану та тенденцій предикатних злочинів залишенню у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані.

1.2. Стан і тенденції предикатних злочинів залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

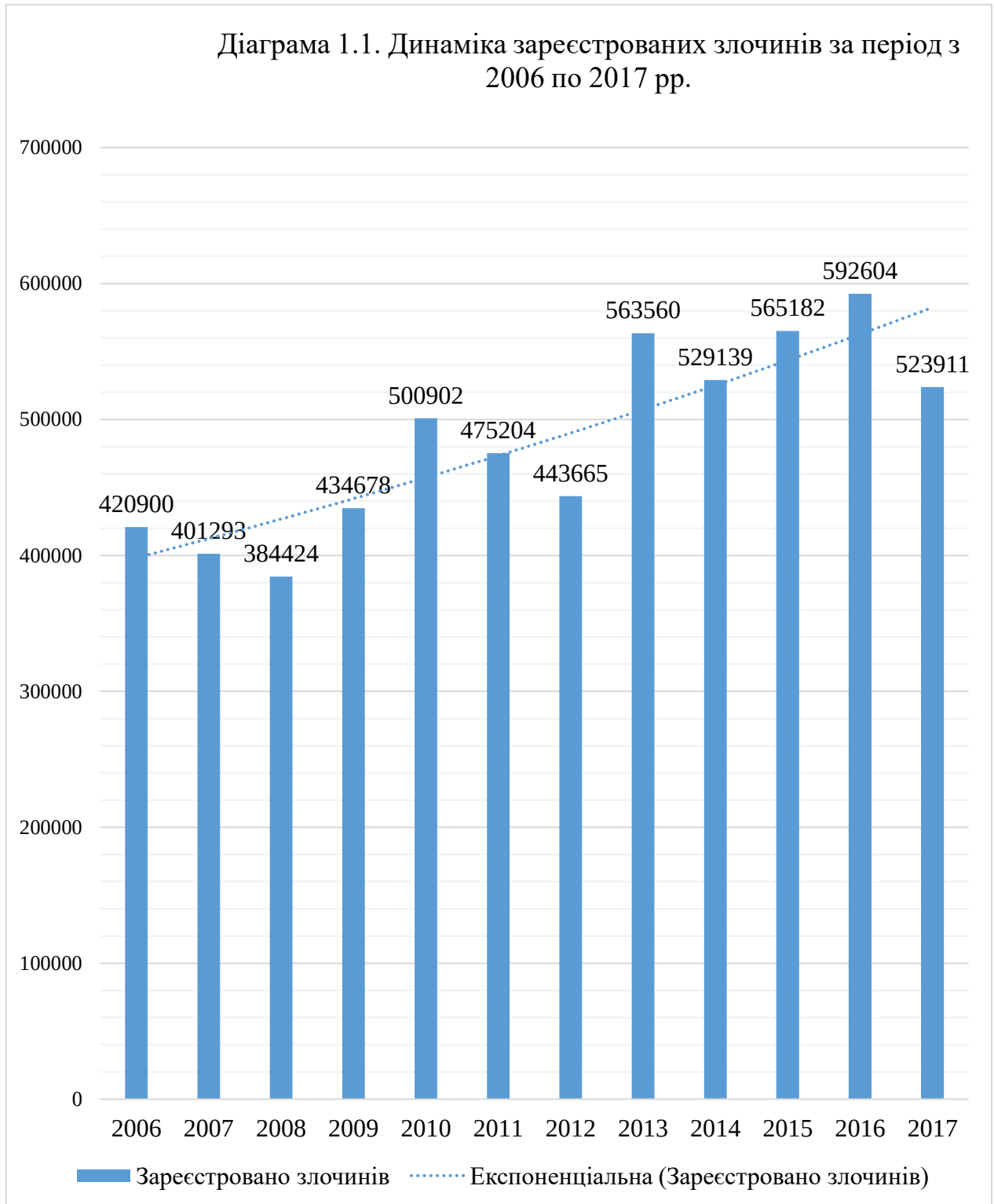
Злочини у виді залишення у небезпеці і ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, не існують ізольовано від інших соціально-неприйнятних вчинків, вони вплетені у складну систему зв'язків з іншими видами злочинних діянь. Між деякими можливо встановити очевидний зв'язок, наприклад, із злочинами проти життя і здоров'я людини, безпеки дорожнього руху. З іншими він не так явно прослідковується, однак все ж він є, так як соціальні процеси, кризи в економічній та політичній сферах рівною мірою впливають на усіх членів суспільства. Як зазначав професор А.Ф. Зелінський, - «Україна зустрічає нове тисячоліття в обстановці економічної та соціальної нестабільності, реформ і розчарувань. Відбувається різке майнове розмежування населення – розбагатівшому шару нуворишів з числа кримінальних і напівкримінальних елементів, а також найбільш спритних і безпринципних колишніх номенклатурників і корумпованих чиновників протистоять настільки ж стрімко збідніла інтелігенція, висококваліфіковані робочі, студенти, пенсіонери

та інші соціальні групи. Соціальні протиріччя зумовили обвальне зростання злочинності» [55]. Тому для досягнення цілей нашого дослідження видається необхідним вивчення як загальних тенденцій змін злочинності, так і злочинів, що передують залишенню у небезпеці та ненаданню допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані.

Як зазначає професор В.М. Дрьомін, безпрецедентність масштабу змін в політичній і економічній сферах, що позначилися на соціальній структурі суспільства, говорять не стільки про успіхи в цьому напрямі, скільки про системну кризу, що охопила нашу країну. Хаотичне «реформування» колишнього радянського суспільства призвело на початку дев'яностих років до руйнування інституціональних основ, що раніше забезпечували його досить стабільний економічний, політичний і правовий розвиток [44]. Політичні і соціально-економічні реформи супроводжувалися зміною ціннісних орієнтацій. Співіснування минулої нормативно-ціннісної системи і нової супроводжувалося конфліктами, моральними колізіями, дезорганізованістю в суспільстві. У цьому, як зазначає В.М. Дрьомін, можна простежити всі ознаки глибокої соціальної аномії українського суспільства [46, с. 306]. Тобто українське суспільство набуло ознак транзитивного.

Соціальна аномія як наслідок транзитивного стану суспільства і дисфункції офіційних інститутів держави, насамперед, зв'язаних з забезпеченням правопорядку, є об'єктивною основою розповсюдження кримінальної поведінки. З суб'єктивної сторони більшість кримінальних практик є наслідком втрати духовних цінностей і широкого розповсюдження серед населення правового нігілізму, що проявляється по відношенню до злочинності загалом як соціального інституту, і до окремих видів злочинності [46, с. 309]. Безумовно злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, зараз не мають ознак інституціолізованих кримінальних практик. Однак ця проблема має більш глибокий характер, що пов'язана з бездуховністю і, як наслідок, байдужістю до проблем оточуючих.

Тобто, як зазначалося, залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, у першу чергу, має ціннісно-моральне підґрунтя, а у випадку, коли бездіяльність спричинила тяжкі наслідки або смерті – кримінально-правове.

Сучасні тенденції змін злочинності свідчать про динаміку приросту кількості зареєстрованих злочинів в Україні. Звернемося до статистичних відомостей, що містяться у статистичній інформації Генеральної прокуратури України «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» у період з 2013 по 2017 рр. та офіційній звітності Міністерства внутрішніх справ України з 2006 року по 20.11.2012 року. За допомогою експоненціальної лінії тренду за досліджуваний період можна прослідкувати динаміку росту кількості зареєстрованих правопорушень. Так, з 2006 року по 2017 рік рівень збільшився з приростом 24,47%. Примітно, що, починаючи з 2013 року, рівень злочинності має сталу тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих злочинів (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також окремої частини Донецької і Луганської областей, починаючи з 2014 року), однак у 2017 році, порівнюючи з 2016 роком, він зменшився на 13,11%, що, на наш погляд, свідчить не про реальне зменшення кількості зареєстрованих правопорушень, а про штучне маніпулювання статистичною звітністю.

Вказана теза частково підтверджується порівнянням динаміки окремих елементів структури злочинності, які по праву відносяться ученими до найбільш небезпечних. Так, у 2016 році було зафіксовано 5230 кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, по яких провадження були направлені до суду, у 2017 – 5608 (+7,23%), Також у 2016 році було зафіксовано 50510 злочинів, вчинених особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, у 2017 – 66501 (+31,66%). Вказане частково підтверджує тезу про сталу криміналізацію українського суспільства. За результатами другого загальнонаціонального соціологічного дослідження Центру Разумкова «Громадяни України про безпеку: особисту, національну та її складові» дослідники встановили, що до першої п'ятірки найбільш серйозних внутрішніх загроз респонденти віднесли зростання рівня злочинності, тобто, у порівнянні з

опитуванням, проведеним у 2016 році, зросла значимість криміногенної ситуації в країні як фактора впливу на відчуття безпеки [34].

Описані тенденції злочинності є наслідком глибокої аномії українського суспільства. Як стверджує професор В.М. Дрьомін, в умовах, коли держава свідомо відмежовується від вирішення соціальних проблем і суспільство повинно жити в режимі виживання, безнормованість і девіантна поведінка стають типовими і масовими явищами, а саме суспільство занурюється у стан аномії. У таких умовах суспільство починає формувати свою систему законів природнього виживання, що проявляється у формулі «людина людині вовк», і коли метою суспільства стає виживання найбільш сильних, адаптованих, це веде до ескалації, розвитку соціальних патологій [46, с.317]. Вказана теза автора є справедливою і щодо злочинів у виді залишення в небезпеці та ненаданні допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, для яких характерним є байдужість до проблем оточуючих, відмова у виконанні своїх обов'язків для забезпечення безпеки близьких, егоцентризм зведений до абсолюту.

Тотальна криміналізація суспільства стає фундаментом для почуття безкарності, що, у свою чергу, є причиною розсіювання персональної відповідальності. У такому суспільстві повсякденною практикою стають факти неповідомлення свідків про вчинення кримінальних правопорушень, про замовчування фактів домашнього насильства від сусідів тощо. Суспільство починає жити за знайомою для всіх приказкою «моя хата скраю, ...». Підтвердженням цієї тези є результати соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова. Наприклад, на запитання: «Чи контактували Ви з поліцією протягом останніх 12 місяців?» у 2017 році респонденти надавали наступні відповіді «повідомляли про злочин» (0,9%), «повідомляли про підозрілу людину або подію» (1,1%), «повідомляли про дорожньо-транспортну пригоду» (1,7%), «повідомляли про необхідність надання комусь медичної допомоги» (1,9%). Така

ситуація є відносно сталою – всього з опитаних респондентів до працівників поліції зверталось 5,6% громадян у 2017 році, а у 2016 – 5,4%.

До того ж, байдужість до проблем оточуючих проявляється характерна для усіх прошарків населення. Так, проведені дослідження вироків у кримінальних справах, статистичної звітності правоохоронних органів та власні соціологічні опитування це підтверджують. До того ж, злочини, що вчиняються високопосадовцями або особами, що володіють значними фінансовими ресурсами чи владою, представляють підвищену суспільну небезпеку. Це пов'язано із значними можливостями ухилятися від кримінальної відповідальності, що призводить до почуття тотальної безкарності у державі. Наприклад, у засобах масової інформації можна знайти статті з такими назвами: «Мені пофіг: чиновник наїхав на батьків з дитиною і втік з місця ДТП» [108], «Депутат на смерть збив пішохода і втік з місця ДТП» [38] тощо. Більш детально особистісні характеристики осіб, що вчиняють злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, буде розкрито у підрозділі 2.2.

На підставі проведених емпіричних досліджень було встановлено, що злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вчиняються у трьох сферах життєдіяльності людини: у сімейно-побутовій сфері – всього 41 випадок (21,47%), у дозвілєвій сфері – 38 випадків (19,90%), в сфері дорожнього руху – 112 випадків (58,12%). До того ж, здебільшого вчиненню вказаних злочинів передують злочини у сфері порушення правил дорожнього руху або заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (предикатні злочини).

Аналіз вироків по кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України дозволив встановити, що до них відносяться: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-125 КК України). Отже, для досягнення цілей

нашого дослідження вважаємо за потрібне провести вивчення стану цих злочинів.

Для методологічної точності зазначимо, що вказаний аналіз буде проведений на підставі офіційної статистичної інформації Генеральної прокуратури України, так як починаючи з 20.11.2012 року були концептуально змінені підходи до обліку кримінальних правопорушень та початку досудового розслідування у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України [82].

Як свідчать представлені у діаграмі 1.2. дані, кількість зареєстрованих злочинів за досліджуваний період є відносно сталою та коливається у межах 10-11 тис. злочинів щорічно, однак кількість дорожньо-транспортних пригод, починаючи з 2013 року, з незначними коливаннями зменшується. До того ж, кількість злочинів, передбачених статтею 286 КК України, майже не змінилася. У зв'язку з цим виникає запитання щодо якості підготовки водіїв у автошколах. Так, про необхідність збільшення контролю над процесом підготовки та екзаменуванні водіїв звертав увагу ще у 2005 році В.А. Мисливий, так як це є одним із факторів аварійності на автошляхах [111].

Наступним видом злочинів, що тісно переплітається із залишенням у небезпеці та ненаданням допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, є насильницькі злочини проти життя і здоров'я людини, а саме, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості. На загальному фоні вказані злочини мають тенденцію зменшення кількості зареєстрованих злочинів, однак це не свідчить про підвищення духовності. Як зазначає професор О.С. Сотула, гострі соціальні конфлікти, насамперед перехідного періоду, супроводжуються підвищенням кількості кримінальних виявлень. Як показують дослідження, в період загострення соціального конфлікту зростає в декілька разів кількість насильницьких злочинів (вбивства, тероризм, розбої, захоплення заручників, масові порушення громадського порядку, акти вандалізму, злочини, пов'язані із слідуванням груповим нормам поведінки). До того ж, значно зростає рівень

латентності злочинів, знижується рівень притягнення до відповідальності за їх скоєння винних осіб [159].

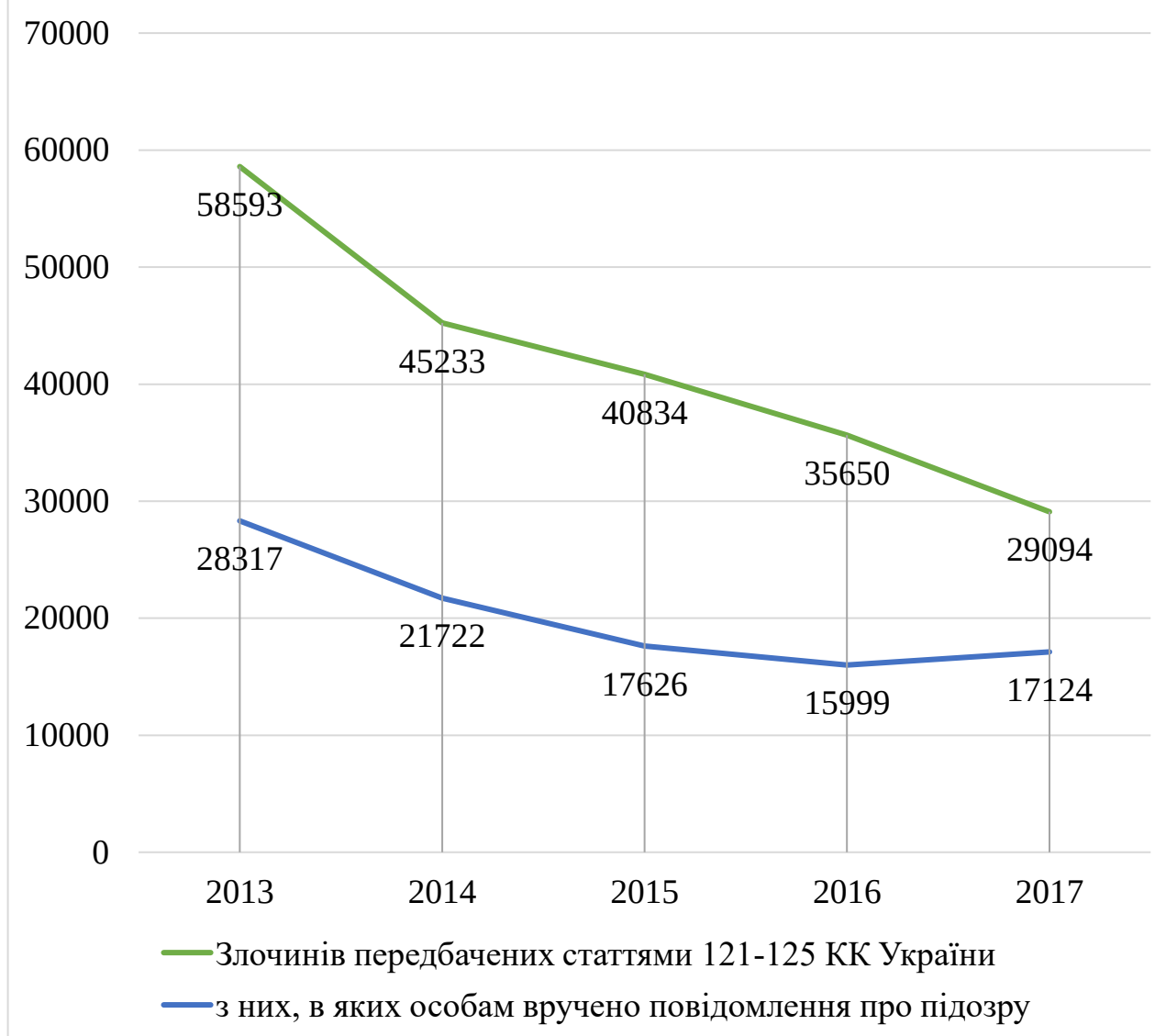
Саме описані процеси, особливо латентизації, і відбуваються в сучасних умовах. Це проявляється не тільки у виді природньої латентності, що є наслідком

тотальної зневіри у правоохоронні органи, а й штучної, що проявляється у маніпулюванні даними статистичної звітності правоохоронними органами. До того ж, агресивна, насильницька злочинність в умовах соціальної нестабільності веде до компрометації конституційних, насамперед, правових гарантій, до розходження між проголошеними правами та свободами та їх реалізацією, що ми й спостерігаємо в Україні [159].

Так, на підставі дослідження статистичної звітності Генеральної прокуратури України за період з 2013 по 2017 роки можна прослідкувати сталу тенденцію зменшення кількості зареєстрованих злочинів, передбачених статтями 121-125 КК України. Проте, якщо співвідносити вказані дані з кількістю вручених повідомлень про підозри, що, на нашу думку, більш чітко відображає криміногенну ситуацію, – то прослідковується відносна стала динаміка з незначним зменшенням, що відповідає періоду, відколи не враховуються у статистичних відомостях тимчасово окуповані території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також окремої частини Донецької і Луганської областей, починаючи, а саме з 2014 року, які раніше були одними з найбільш криміналізованих.

Тому вважаємо, що рівень зареєстрованої злочинності не у повній мірі відображає реальну криміногенну обстановку в країні. Також, як свідчать соціологічні опитування, суспільство не відчуває себе у безпеці від злочинності. Більше того, тривала криза у всіх сферах життя суспільства, невдалі реформи та загальна аномія сформували у суспільстві відчуття безкарності, деперсоніфікованості і, як наслідок, байдужості. Навіть усталені та законодавчо закріплені обов'язки щодо піклування за близькими не завжди спрацьовують внаслідок деформації ціннісних орієнтирів, егоцентричної стереотипізації поведінки тощо.

Діаграма 1.3. Динаміка зареєстрованих злочинів за статтями 121-125 КК України у період з 2013 по 2017 рр.

Отже, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-125 КК України) відносно залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, можуть виступати предикатними злочинами. Аналіз емпіричних даних свідчить про їх сталу динаміку із незначними коливаннями. Тому для розуміння стану та тенденцій злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у

небезпечному для життя стані, необхідним є вивчення статистичної звітності Генеральної прокуратури України, аналіз вироків у кримінальних справах та проведення соціологічних досліджень. Про що мова піде у наступному розділі.

У зв'язку з цим криміналізація залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, соціально обумовлена і необхідна. Існування кримінальної відповідальності за залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, поряд з канонами релігії та моралі ефективно впливає на профілактику правопорушень. Відносини, що передбачають захист найбільш вразливих та незахищених верств населення також передбачені у законодавчих нормах, які є відображенням значимості та важливості їх для сучасного суспільства, його нормального та сталого розвитку. Залишення в небезпеці - складний вчинок, що складається з декількох елементів. Його можна піддавати оцінці з соціальної та морально-етичної точок зору тільки в тому випадку, якщо він є винним, тобто свідомим і вольовим. Особа, яка відмовилася втручатися в ситуацію, що склалася навколо потерпілого, має усвідомлювати факт знаходження останнього в небезпеці.

Стан небезпеки повинен відповідати такому рівню критичного стану жертви, за яким його відвернення неможливе без сторонньої допомоги. Критичність стану потерпілого може наступати через різні причини, як правило, суб'єктивні: малолітство, старість або внаслідок іншого безпорадного стану. До того ж, вони здебільшого існують у поєднанні з об'єктивними: низькою температурою атмосферного повітря, води; обстановкою (наприклад, коли внаслідок дорожньо-транспортної пригоди особа залишається на проїжджій частині і на неї здійснює наїзд інший водій); сильним наркотичним або алкогольним сп'янінням; хворобою тощо. Фактично, дія як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів завжди повинна бути направлена на погіршення стану жертви. Тобто за рівних умов та наявності небезпечного стану такі фактори призводять або можуть призвести до тяжких наслідків, тяжких тілесних

ушкоджень або смерті жертви. Проблемним є співвідношення стану небезпеки і дозволеної поведінки з врахуванням меж особистої недоторканості і загалом невід'ємних прав людини. Зазначене є фундаментальним при визначенні меж належної поведінки і юридичної відповідальності. На усвідомлення правильності власної поведінки значний вплив здійснюють аналогічні або схожі ситуації, за яких негативні наслідки не настали.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

2.1. Кримінологічна характеристика кількісних і якісних показників залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Як зазначалося у попередньому розділі, в останні роки рівень загальної злочинності має тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення. Як обґрунтовується у науковій літературі, чималу роль в цьому відіграла індивідуалізація суспільства, яка обирає все більш крайні форми на тлі одностороннього і примітивного тлумачення принципу визнання особистих прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю, що виражається в відстороненості від проблем інших людей. Однак більшою мірою падіння духовності суспільства стало результатом важких соціально-економічних умов в країні, які змушують більшість людей у прагненні вижити думати тільки про себе. Крім об'єктивних факторів суспільного розвитку, склалася ситуація, багато в чому обумовлена недосконалістю чинного кримінального законодавства, норми якого містять занадто складні і неоднозначні визначення складів названих злочинів, що в підсумку позначається на відсутності одноманітності в практичній діяльності правоохоронних органів щодо застосування кримінально-правових норм [1, с. 116].

Тому саме зараз необхідним є проведення саме кримінологічного дослідження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Звичайно, кримінальна статистика не може повністю відобразити реальну криміногенну ситуацію у державі, однак вона є індикатором тенденцій змін злочинності, в тому числі і

злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Тобто першочерговим завданням є встановлення кількісних і якісних показників досліджуваного виду злочинів.

У кримінології під станом злочинності прийнято вважати абсолютне число злочинів або осіб, які їх вчинили, на певній території і за окремий проміжок часу. Так, на думку Д.В. Жмурова [50], В.Д. Малкова [76], А.В. Микитчика [117], В.В. Голіни, Б.М. Головкина, М.Ю. Валуйської, О.В. Лисодєдова [27], Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна [85], Т.В. Корнякової та Н.С. Юзікової [69] це поняття характеризує злочинність з кількісної сторони й означає абсолютні числа вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили. Таке визначення стану злочинності міцно увійшло в практику роботи правоохоронних органів на всіх рівнях [85]. Натомість, Ю.Ф. Іванов та О.М. Джужа визначають стан злочинності як сукупність усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності [59, 60].

Варто зазначити, що зазвичай в кримінологічній літературі стан злочинності називають рівнем злочинності (О.В. Ільїна, В.В. Голіна, Б.М. Головін, М.Ю. Валуйська та інші) чи обсягом злочинності (В.Д. Малков). Однак таке ототожнення не є абсолютно коректним, оскільки, як зазначає А.П. Закалюк, категорія «стан» не обмежується кількісним виміром об'єкта, а свідчить й про його стан, який вимірюється також якісними показниками [53], з чим варто погодитись.

Кримінальний кодекс України у статтях 135 і 136 передбачає кримінальну відповідальність за залишення у небезпеці і ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. У науковій літературі існують різні підходи до вивчення цих злочинів. Так, С.І. Молчанова розглядає їх як складову злочинів, що посягають на особисту безпеку шляхом бездіяльності [115]. І.І. Горелік, звертаючи увагу на те, що в статтях кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за залишення в небезпеці та ненадання допомоги, йдеться про «небезпечний для життя стан», доходить висновку, що

безпосереднім об'єктом кримінально-правової охорони є життя людини [33]. Прихильники наведеної теорії іноді цю думку уточнюють, вказуючи, що таким об'єктом є «життя особи, якому загрожує серйозна небезпека» або «життя, якому загрожує реальна небезпека». Натомість, Ш.С. Рашковська [144] вважала, що безпосереднім об'єктом залишення в небезпеці є життя і здоров'я особи, а А.А. Піонтковський [128], В.Д. Меньшагін [109] – життя та здоров'я особи, яка перебуває в безпорадному стані.

У науці існує думка, що закон охороняє від злочинних посягань не життя людини саме по собі як поняття біологічне, повністю підпорядковане закономірностям природи, а життя людини як необхідну передумову виникнення, існування і розвитку суспільних відносин, - життя людини в цій якості набуває значення явища соціального. Таким чином, «небезпечний для життя стан особи» — це такий стан, за якого особа без сторонньої допомоги не має можливості здійснити ефективні заходи для самозбереження внаслідок власної безпорадності (малолітства, старості, хвороби) або внаслідок іншого безпорадного стану (алкогольне або наркотичне сп'яніння, відсутності необхідних навичок поведінки тощо) [79]. До того ж, безпосереднім об'єктом досліджуваних злочинів є життя будь-якої конкретної людини, незалежно від її віку, життєздатності, расової чи національної належності, соціальної корисності, моральних якостей тощо [158, с. 23]. Водночас здоров'я, зазвичай, прийнято визначати як нормальне функціонування тканин й органів тіла людини. Закон рівною мірою охороняє здоров'я будь-якої людини незалежно від того, яким би не було це здоров'я фактично (здоров'я бездоганно здорової людини, здоров'я хворого, божевільного, людини, яка перебуває в безнадійному стані внаслідок травм, хвороби тощо), а також незалежно від її моральних якостей, віку (немовляти, особи літнього віку), службового становища тощо [166, 127].

Н.Ф. Кузнецова, критикуючи авторів, які відносять залишення в небезпеці до посягань на життя і здоров'я, зазначає, що таке розуміння залишення в небезпеці «... призводить до спотворення дійсного змісту складу залишення в

небезпеці і, насамперед, об'єкта цього злочину. На її думку, об'єктом залишення в небезпеці є не життя і здоров'я особи, а безпека особи» [93].

М.А. Горбатова вказаний вид злочинності визначає, як «...систему злочинів, що ставлять в небезпеку життя або здоров'я» [32]. Такої ж думки дотримується й О.С. Стеблинська [164]. У свою чергу М.І. Хавронюк залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпеці, відносить до кримінальних правопорушень, що полягають у невиконанні або неналежному виконанні обов'язків щодо охорони життя і здоров'я особи (поза медичною сферою) [49]. Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін відносять злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, до окремої групи «інші злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини» [80]. М.І. Бажанов та М.І. Загородніков класифікують злочини цього виду як «інші посягання на життя» [52]. В.О. Гацелюк розглядає залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпеці, як злочини, що спричиняють шкоду здоров'ю людини внаслідок залишення особи без допомоги або в результаті неналежного виконання винним своїх обов'язків [25]. Д.В. Дударець визначає цю групу кримінальних правопорушень як злочини, що створюють небезпеку для життя і вчиняються шляхом бездіяльності [48]. Тобто злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, варто визначати як злочини, що посягають на життя і здоров'я шляхом бездіяльності.

Вказані злочини входять до структури насильницької злочинності та є її підвидом, для якого характерним є егоїзм, зневага до безпеки іншої людини, байдужість до проблем оточуючих тощо. Об'єктом злочинів, які посягають на особисту безпеку шляхом бездіяльності, є життя і здоров'я людини, тому вони відносяться саме до насильницької злочинності. Як зазначають вчені, вчинення насильницького злочину можливе як шляхом дії, так й через бездіяльність, тобто насильницький спосіб вчинення злочину може становити собою форму прояву злочинної дії або бездіяльності [99, 51]. З врахуванням предмета дослідження,

основна увага у роботі приділена саме кримінологічній характеристиці злочинів, передбачених статтями 135 і 136 КК України [106].

За офіційними статистичними даними в Україні найбільше зареєстровано злочинів, передбачених статтями 135 і 136 КК України, серед всього обсягу злочинів, що посягають на життя і здоров'я особи шляхом бездіяльності. Для отримання достовірної інформації щодо стану злочинності цього виду, нами було надіслано запит до Генеральної прокуратури України щодо кількості зареєстрованих злочинів у період з 2013 року по січень 2018 року в межах кожної адміністративно-територіальної області України (Додаток 3).

Також для характеристики кількісно-якісних показників злочинності цього виду проаналізовано 191 вирок по кримінальних справах, які було ухвалено у період з 2008 року по 2018 рік, з них 173 за статтею 135 КК України і 18 за статтею 136 КК України. Зазначені процесуальні рішення містяться у вільному доступі на офіційному сайті «Єдиного державного реєстру судових рішень». Необхідно звернути увагу, що кримінологічна характеристика цих злочинів здійснюється методом суцільного дослідження емпіричного матеріалу, що за своєю суттю є природньою вибіркою. Адже не всі факти вчинення злочинів знаходять своє відображення в офіційній статистичній звітності та в ЄДРСР, що пов'язано з недосконалістю обліку, а також безсистемністю ведення в минулі роки ЄДРСР [41, с. 55]. Обсяги опрацьованого матеріалу свідчать про репрезентативність і валідність дослідження.

Кримінологічний аналіз злочинності здійснюється на підставі дослідження кількісних і якісних показників. У кримінології до них віднесено рівень, динаміку, структуру, ціну, географію тощо. Такий аналіз дозволить прослідкувати масштаби поширення цього підвиду злочинності в Україні та визначити її місце в структурі злочинності загалом. Саме детальна характеристика цих показників злочинності дозволить зрозуміти її стан і виявити конкретні закономірності та детермінанти з метою вироблення ефективних заходів протидії цьому виду злочинності.

На підставі вивчення 191 вироку було встановлено, що злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вчиняються у трьох сферах життєдіяльності людини: у сімейно-побутовій сфері, пов'язане з вчиненням злочинів щодо близьких родичів (дітей, непрацездатних осіб, осіб похилого віку) – всього 41 випадок (21,47%), у дозвіллевій сфері, наприклад, при бійках із знайомими і незнайомими особами – всього 38 випадків (19,90%), і в сфері дорожнього руху – всього 112 випадків (58,12%). Звичайно, ми допускаємо вчинення злочинів і в інших сферах життєдіяльності особи, що є природнім, однак ні в офіційних статистичних відомостях, ні у вироках у кримінальних справах, ні у ЗМІ не вдалося знайти підтвердження такої гіпотези. Тому за основу у дисертаційному дослідженні буде взята саме така структура злочинності цього підвиду – за критерієм сфери життєдіяльності особи [104].

Для розуміння статичного стану злочинів кримінологи використовують рівень злочинності. Однак встановлення лише рівня злочинів та осіб, що вчинили злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, буде не повним без встановлення рівня злочинності загалом та питомої ваги в її структурі. Так, у 2017 році було зареєстровано 523911 злочинів, з них 38274 – проти життя і здоров'я особи, тобто 7,31% від загальної кількості, а злочинів досліджуваного виду - 0,71% від загальної кількості зареєстрованих злочинів проти життя і здоров'я особи. На перший погляд частка є незначною, однак вона зараз має динаміку приросту зареєстрованих злочинів, особливо при тенденції зменшення злочинів проти життя і здоров'я (див. діаграма 2.1).

Динаміка вказаного виду злочинності за останні чотири роки постійно змінюється. Для порівняння динамічних рядів буде використовуватися ланцюговий метод порівняння. Тобто кожен досліджуваний рік буде порівнюватися з попереднім. Для методологічної точності використовувалася лише офіційна статистична інформація Генеральної прокуратури України, так як,

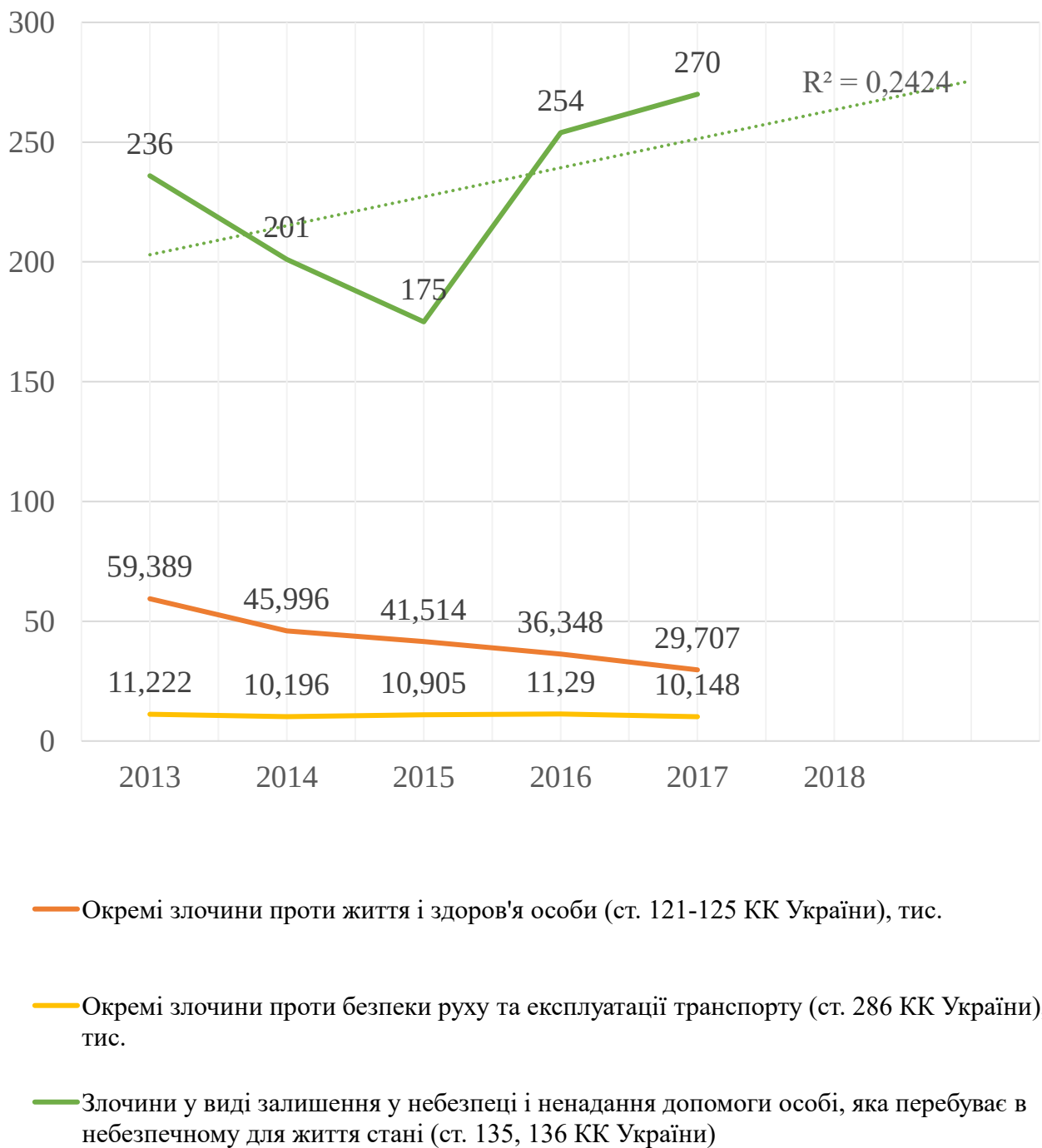
починаючи з 20.11.2012 року, були концептуально змінені підходи до обліку кримінальних правопорушень та початку досудового розслідування у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України [82].

Як прослідковується із діаграми 2.1. для динаміки злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, характерні значні коливання. Так, у порівнянні з 2017 роком у 2015 було зареєстровано майже на 100 злочинів менше, що є аналогічним щодо зменшення кількості тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Для повного і цілісного уявлення про рівень злочинності вказаного виду необхідно звернути увагу на осіб, що вчиняють ці злочини.

На підставі аналізу офіційної звітності Генеральної прокуратури України було встановлено, що у 2013 році було зареєстровано 116 кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, за аналогічним показником у 2014 - 130, 2015 - 110, 2016 - 144, 2017 - 160. Тобто наявний зв'язок між фактами вчинення злочинів і виявленням осіб, підозрюваних у їх вчиненні, із збереженням сталого показника розкриття цих злочинів на рівні 56-59% щорічно за досліджуваний період. До того ж, зазначений рівень розкриття злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є одним із найвищих серед інших злочинів проти життя і здоров'я людини або в сфері дорожнього руху. Це пояснюється тим, що особи у абсолютній більшості випадків визнають вину та допомагають слідству.

Так, середній рівень розкриття злочинів, передбачених статтями 121-125 КК України, становить 53% за досліджуваний період, а злочинів, передбачених статтею 286 КК України, – 38%. Порівняння з вказаними злочинами здійснено, так як вони передують у 80% випадків з 191 досліджуваного вчиненню злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, що безпосередньо пов'язано з об'єктивною стороною досліджуваних злочинів.

Діаграма 2.1. Динаміка окремих видів злочинів за період з 2013 по 2017 рр.

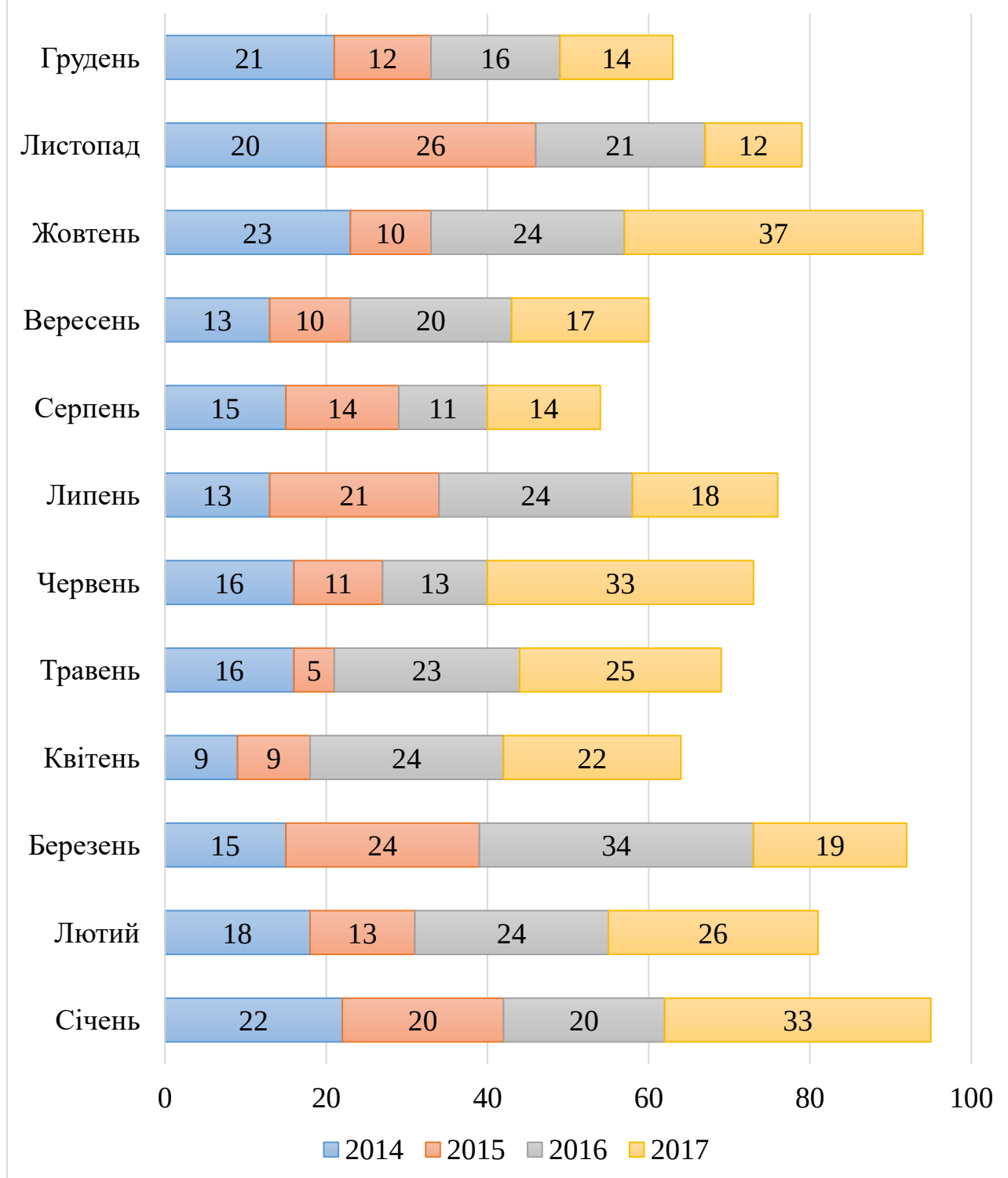

Однією з умов вироблення ефективних заходів протидії злочинності цього виду є необхідність прогнозування кількості вчинення злочинів. У зв'язку з швидкоплинністю соціальних та економічних процесів в Україні доцільним буде

здійснити короткострокове прогнозування. Найбільш ефективним вбачається використання методу екстраполяції, що передбачає перенос динамічних рядів з одного періоду на інший з обов'язковим врахуванням факторів досліджуваного явища. Як зазначає С.І. Вавілов, - «із досвіду відомо, що досліджене явище залежить від ряду змінних і постійних величин, пов'язаних між собою наближено деяким рівнянням. Доволі довільно видозмінюючи, узагальнюючи це рівняння, можна отримати інші співвідношення між змінними. У цьому і полягає математична гіпотеза або екстраполяція» [14, с. 56].

У діаграмі 2.1. нами здійснено перспективну екстраполяцію, використовуючи лінійну апроксимацію з переносом динамічних рядів у період з 2013 по 2017 рр. на 2018 рік. Як вбачається з наведених даних, у 2018 році не буде тенденції до росту досліджуваного виду злочинності. Це пов'язано, у першу чергу, з відносною сталістю суспільних відносин, економічною та політичною ситуацією в Україні (окрема увага детермінації цьому виду злочинності буде приділена у підрозділі 2.3). Необхідно зауважити, що при здійсненні апроксимації даних за допомогою лінії тренду значення R^2 було розраховано MS Word автоматично. Значення $R^2 = 0,2424$ означає не пряму кореляційну залежність, що обумовлюється достатньо великою кількістю факторів, які можуть впливати на рівень злочинності у 2018 році. Тому доцільним є вивчення детермінаційного комплексу у наступних підрозділах дисертаційного дослідження. До того ж, як зазначає В.В. Василевич, теорія і практика кримінологічного прогнозування підтверджує переваги й достатню поширеність застосування методу екстраполяції, зважаючи на його відносну простоту, доступність, економічність, прагматичність тощо. Недоліком цього методу є те, що він забезпечує потрібний рівень достовірності лише в короткострокових прогнозах і за умови достатньої стабільності суспільних відносин у країні загалом та в окремо взятому регіоні [15].

Діаграма 2.2. Сезонні тенденції злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, за період 2014-2017 рр.

Для об'єктивності аналізу фактичного стану злочинності цього виду необхідно також дослідити офіційні статистичні дані про кількість дорожньо-транспортних пригод в Україні за аналогічний період, які відображають кількість

травмованих та загиблих осіб. Вказані відомості є офіційною статистичною інформацією, що міститься на Інтернет-сторінці Управління безпеки дорожнього руху Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України. Так, у 2013 році було зафіксовано 42354 дорожньо-транспортних пригоди, у 2014 році – 36816 (-13,07%), у 2015 році – 35437 (-3,74%), у 2016 році – 37023 (+4,5%), у 2017 році – 38109 (+2,93%) [161]. Розрахунки також проводилися ланцюговим методом (щодо попереднього періоду). Тобто динаміка дорожньо-транспортних пригод має тенденції до збільшення.

З використанням індексу інтенсивності злочинів дослідженого виду вдалося встановити, що фіксується близько 3000 випадків дорожньо-транспортних пригод щороку, наслідком яких є смерть потерпілих. До того ж, з них, за офіційними даними, 12 помирають внаслідок вчинення злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, тобто кожен 250-ий. Варто враховувати високий ступінь латентності цього виду злочинності, тобто фактичний рівень злочинності значно перевищує її офіційний показник.

Ще однією характерною особливістю цього виду злочинів є їх сезонний характер, так як настання негативних наслідків (наприклад, смерть) обумовлене атмосферними факторами, такими як температура зовнішнього середовища, пора доби тощо. Тобто, природні фактори не впливають на вчинення злочинів досліджуваного виду, вони є каталізаторами настання тяжких наслідків або смерті потерпілих.

Так, дослідження офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України дозволили встановити закономірності цього виду злочинності – найбільша кількість злочинів припадає на зимову пору року, тобто пізню осінь, зиму і ранню весну (від 5 до 7 місяців). Наприклад, у вказаному періоді у 2017 році було вчинено 141 злочин, тобто 52,2% і навпаки – у літню пору року зафіксовано 65 злочинів, тобто 24%. Це пов'язано із досить істотним зниженням температури у вечірній та нічний час, що і є фактором високої смертності людей від переохолодження, які не в змозі самотійно забезпечити

свою безпеку або звернутися за допомогою до компетентних органів. Більш детально сезонні коливання злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зображено у діаграмі 2.2.

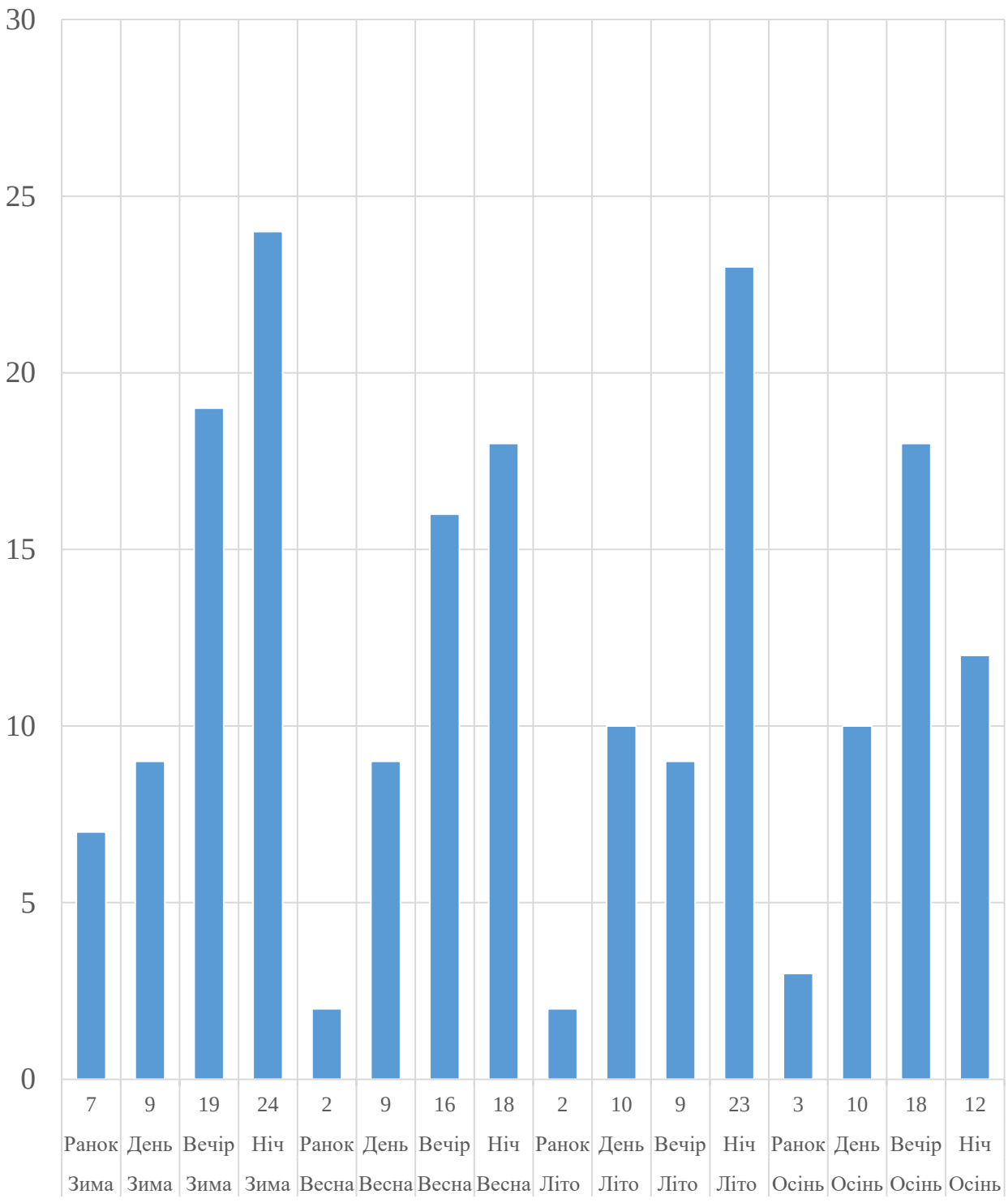
На підставі дослідження вироків було встановлено, що абсолютна більшість злочинів вчиняється у темну пору доби, що відповідає аварійності на автошляхах та більшості конфліктних ситуацій, що закінчуються бійками. Прослідковується взаємозалежність між тривалістю сонячного дня і вчиненими злочинами. У нашому спостереженні ранок – пора доби з 6 до 11 години, день - з 11 до 18 години, вечір – з 18 до 22 години, ніч - з 22 до 6 години. Так, восени, взимку та навесні найбільше злочинів вчинено саме ввечері та вночі (56,02%), що корелює із аварійністю на дорогах і конфліктними ситуаціями між людьми, які найбільше розповсюджені саме у цей час. Влітку у зв'язку з найбільшою тривалістю сонячного дня кількість злочинів, вчинених ввечері (всього 9), не перевищує кількості у день (всього 10), до того ж, пікового показника досягає саме нічна пора доби, всього зафіксовано 23 випадки (див. діаграма 2.3.).

Якщо порівняти дані лише у сфері дорожнього руху, то можна побачити закономірність щодо кількості вчинених злочинів та часом доби, що відповідає аварійності. Так, із 112 випадків вчинення злочинів у сфері дорожнього руху – 87 вчинено у нічну або вечірню пору доби. Із матеріалів вироків у кримінальних справах було встановлено, що це пов'язано з недостатнім освітленням автомобільних доріг, порушенням правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами (наприклад, перехід у невстановленому місці, відсутність на зовнішньому одязі світлоповертальних елементів для своєчасного їх виявлення іншими учасниками дорожнього руху тощо). Поряд із зазначеними факторами у науці визначають й інші: зневажливе ставлення до безпеки дорожнього руху, зухвалість та агресивність, недисциплінованість, легковажність, керування транспортними засобами у стані сп'яніння, неналежний рівень підготовки водіїв; експлуатація транспорту з технічними несправностями тощо [111].

Вивчення вироків дало змогу встановити, що абсолютна більшість злочинів вчиняються в межах населених пунктів (80,63%) з певною залежністю від сфери вчинення злочинів. Так, у дозвіллевій і сімейно-побутовій сфері майже всі злочини вчинені в межах населених пунктів – 94,7% та 95,2% відповідно, при дорожньо-транспортних пригодах у межах населених пунктів вчинено близько 70% злочинів. Це пояснюється тим, що, як правило, злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, у дозвіллевій та сімейно-побутовій сферах вчиняються за місцем проживання або проведення вільного часу, що відповідає особливостям звичного способу життя самих осіб, що вчиняють такі злочини. Вони, як правило, не покидають населених пунктів, у яких постійно проживають, а особи, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, у сфері дорожнього руху розраховують на їх латентний характер, адже, як правило, автодороги за межами населених пунктів у нічну пору доби є відносно безлюдними і майже не обладнані технічними засобами фіксації порушень правил дорожнього руху, що формує відчуття прихованості злочину, а на фоні зневіри до правоохоронних органів – і безкарності діяння.

Особливої уваги заслуговує дослідження такого показника, як географія, що дозволить встановити певні взаємозалежності між кількістю вчинених злочинів та адміністративно-територіальною одиницею нашої держави. Загалом географія злочинності в Україні зберігає тенденцію збільшення кількості зареєстрованих злочинів з південного сходу на північний захід. До того ж, найбільш криміналізованими залишаються високоурбанізовані міста, наприклад, Київ. З метою аналізу будемо використовувати офіційні статистичні дані Генеральної прокуратури України за 2017 рік.

Діаграма 2.3. Кількість вчинених злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, за період з 2013 по 2017 рр.

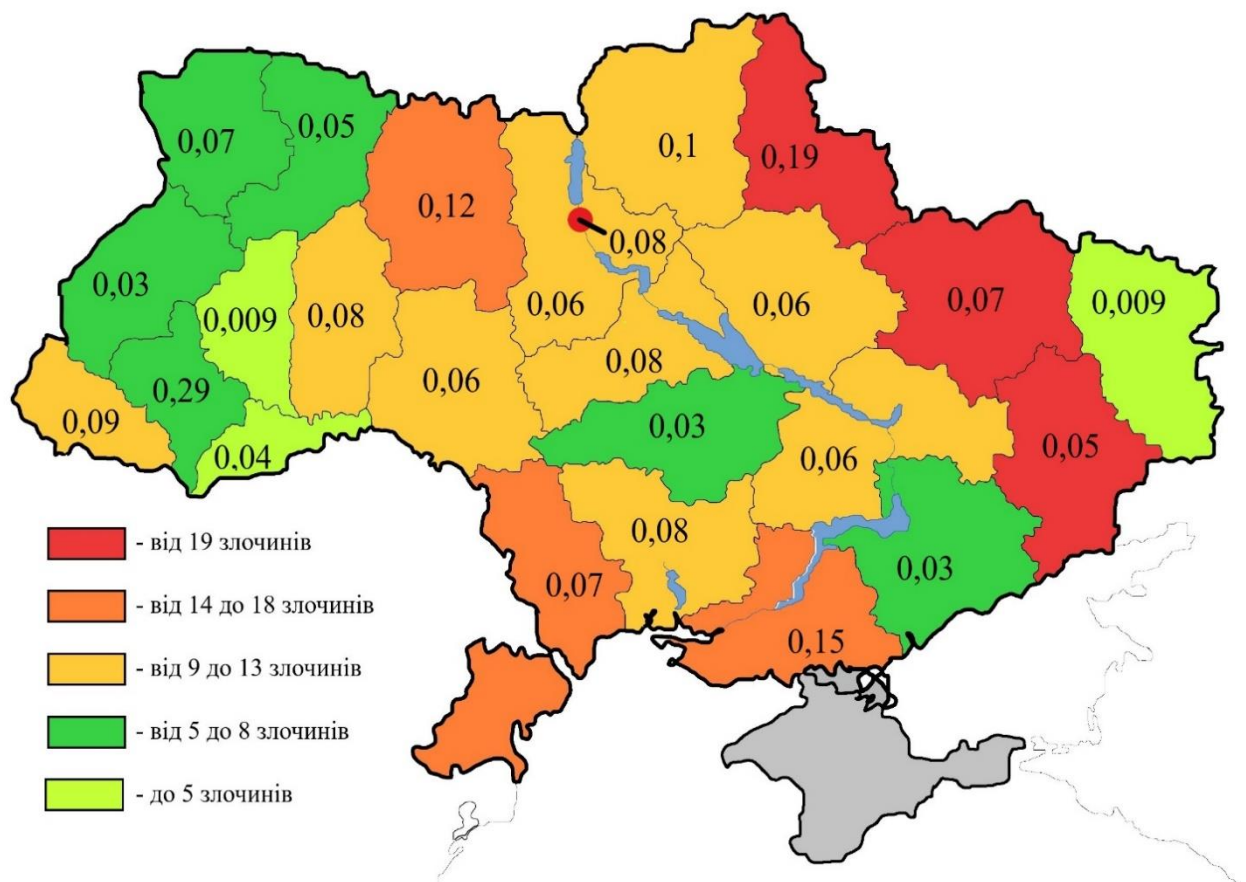
Згідно з рисунком 1, найбільший рівень злочинності зафіксовано на південному сході та центрі України, найменш криміналізованою залишається західна частина країни. Загалом географія злочинності виглядає так: АР Крим –

0, Вінницька область – 10, Волинська область – 8, Дніпропетровська область – 9, Донецька область – 22, Житомирська область – 16, Закарпатська область – 12, Запорізька область – 6, Івано-Франківська область – 7, Київська область – 11, Кіровоградська область – 6, Луганська область – 2, Львівська область – 7, Миколаївська область – 9, місто Київ – 24, місто Севастополь – 0, Одеська область – 16, Полтавська область – 9, Рівненська область – 6, Сумська область – 21, Тернопільська область – 1, Харківська область – 19, Херсонська область – 16, Хмельницька область – 10, Черкаська область – 10, Чернівецька область – 4, Чернігівська область – 10.

Безумовно, дослідження географічної розповсюдженості злочинів у абсолютних величинах не є достовірним без співвідношення із населенням цих регіонів. Тому для методологічної точності будемо використовувати коефіцієнт інтенсивності на 10 тис. осіб. У результаті математичних підрахунків за формулою $K_i = (\text{Кільк. злоч.} / \text{Кільк. насел.}) * 10^4$, ми отримали наступні дані: АР Крим – 0, Вінницька область – 0,06, Волинська область – 0,07, Дніпропетровська область – 0,03, Донецька область – 0,05, Житомирська область – 0,12, Закарпатська область – 0,09, Запорізька область – 0,03, Івано-Франківська область – 0,29, Київська область – 0,06, Кіровоградська область – 0,06, Луганська область – 0,009, Львівська область – 0,03, Миколаївська область – 0,08, місто Київ – 0,08, місто Севастополь – 0, Одеська область – 0,07, Полтавська область – 0,06, Рівненська область – 0,05, Сумська область – 0,19, Тернопільська область – 0,009, Харківська область – 0,07, Херсонська область – 0,15, Хмельницька область – 0,08, Черкаська область – 0,08, Чернівецька область – 0,04, Чернігівська область – 0,1 (рисунк 1). Вказаний показник дозволяє, так би мовити, зрівняти значення адміністративно-територіальних одиниць без оцінки кількості осіб, що в них проживають, і отримати достовірні дані для дослідження. Таким чином, найбільш криміналізованими є Івано-Франківська, Сумська, Херсонська і Житомирська області, і, навпаки – найменш криміналізованими є Львівська, Запорізька і Дніпропетровська області. Варто звернути увагу, що дослідження

проведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також окремої частини Донецької і Луганської областей.

Рисунок 1. Географія злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, за 2017 рік

Досить примітним є цей показник через призму доходів населення у вказаних адміністративно-територіальних одиницях. Без врахування м. Києва, який, закономірно, має найвищі показники, саме Львівська (112 697 млн. грн.), Запорізька (94 160 млн. грн.) і Дніпропетровська області (184 138 млн. грн.) мають одні із найвищих показників у 2016 році (за 2017 рік відсутні офіційні статистичні дані), і, навпаки, Івано-Франківська (54 492 млн. грн.), Сумська (50 951 млн. грн.), Херсонська (42 707 млн. грн.) Житомирська (51 920 млн. грн.)

мають найнижчі показники [36]. Звичайно, встановити кореляційну залежність між доходами населення і вчиненням злочинів досліджуваного виду видається проблематичним, однак певні закономірності все ж наявні (рисунк 1).

Варто зазначити, що вказаний вид злочинності не пов'язаний або майже не пов'язаний з поширеністю Україною дорожньо-транспортних пригод з постраждалими. Так, найбільша кількість дорожньо-транспортних пригод зареєстрована у Вінницькій (2556), Волинській (2405), Дніпропетровській (2255) областях [162], що, безумовно, впливає на висновок про значну кількість злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, саме у сімейно-побутовій і дозвілєвій сферах.

Також необхідно звернути увагу, що досліджуваний вид злочинності більшою мірою характерний для категорії осіб з низьким рівнем доходів або які взагалі перебувають за межею бідності (саме для сімейно-побутової сфери). Наприклад, у сфері дорожнього руху більшість злочинів (61,26%) було вчинено особами, які володіють транспортними засобами невеликої вартості (до 1000-1500 дол. США); у сімейно-побутовій або дозвілєвій злочини вчинені, як правило, безробітними особами (91,14%), які характеризуються за місцем проживання або посередньо (46,8%), або негативно (15,2%). У зв'язку з цим залишення у небезпеці розглядається не як окремий факт, а як логічний наслідок девіантної соціально неприйнятної поведінки, у деяких випадках делінквентної поведінки, що має ознаки діяльності та може бути пов'язаний із деформаціями правосвідомості, підміною цінностей.

Досить примітним є те, що вказаний вид злочинів, хоча і відноситься до злочинів проти життя і здоров'я людини, все ж має свої характерні ознаки. Наприклад, злочини досліджуваного виду вчиняються у абсолютній більшості одноособово, що пов'язано як з сферою життєдіяльності людини (наприклад, при дорожньо-транспортних пригодах неможлива змова), так і з об'єктивною стороною досліджуваних видів злочинів. У 2017 році з 270 зареєстрованих злочинів лише один злочин був учинений групою осіб без попередньої змови при

конфлікті, який переріс у бійку із спричиненням потерпілому тілесних ушкоджень. Загалом за досліджуваний період було виявлено лише 12 злочинів, передбачених статтями 135 (6 випадків) і 136 (6 випадків) КК України, вчинених групами осіб.

Злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, часто вчиняються особами у стані алкогольного сп'яніння. Так, відповідно до офіційних статистичних даних за 2017 рік до суду було направлено 147 кримінальних проваджень за статтями 135, 136 КК України, з них у 64 фігурують особи, що вчинили злочини в стані алкогольного сп'яніння, тобто 43,54%. Проведене нами вивчення вироків по кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України, ухвалених за період з 2010 по 2017 роки, підтверджує офіційні статистичні відомості – 42% засуджених осіб перебували в стані алкогольного сп'яніння. Цікаво, що така тенденція вчинення злочинів в стані алкогольного сп'яніння характерна для насильницької злочинності загалом (30%) [163].

Особливістю злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, є те, що за всю злочинну кар'єру або делінквентну діяльнісну поведінку вони вчиняються у абсолютній більшості випадків лише один раз. При аналізі 191 вироку не було виявлено жодного випадку спеціального кримінально-правового або кримінологічного рецидиву (де попереднім був один із злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані). До того ж, рівень злочинів, вчинених особами, що мають незняту і непогашену судимість, досить невисокий та становить 11%, а кримінологічний рецидив характерний для такої ж кількості осіб – 12%. Однак питома вага збільшується залежно від сфери вчинення таких злочинів. Так, у сімейно-побутовій і дозвілєвій сферах він становить 41,77% (за матеріалами вироків).

Що ж до ціни цього виду злочинів, то за період з 2010 по 2017 рр. було зафіксовано 116 смертей потерпілих, з них 53,45% при дорожньо-транспортних

пригодах, 18,1% - у сімейно-побутовій та 27,59% у дозвіллевій сфері. У 10,34% з 116 випадків жертвами були малолітні або неповнолітні особи. Якщо за основу поділу злочинів цього виду взяти тяжкість злочинів, то розподіл виглядає таким чином: 54,97% - злочини невеликої тяжкості, 14,14% - злочини середньої тяжкості, 30,89% - тяжкі злочини, що загалом кореспондує насильницькій злочинності.

Особливої уваги заслуговує питання латентності вказаного виду злочинності. Вбачається, що насильницькі злочини є одними із найменш латентних, окрім злочинів проти статевої свободи, однак, злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, не відповідають закономірностям насильницьких злочинів. Це пов'язано, в першу чергу, з особливостями об'єктивної сторони та сферами життєдіяльності людини, в яких вони вчиняються: побут, дорожньо-транспортні пригоди, дозвілля (за матеріалами дослідження ЄДРСР). На рівень латентності вказаних злочинів впливають і особистісні характеристики осіб, що вчиняють такі злочини, і жертв таких діянь. Найбільший рівень латентності спостерігається у сімейно-побутовій і дозвіллевій сферах, так як злочини вказаного виду вчиняються після насильницьких, до яких відносяться нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Як уже було зазначено, вказаний вид злочинів у цих сферах найбільш характерний для матеріально неблагополучних категорій громадян, що ведуть соціально-неприйнятний спосіб життя, подекуди демонструють досить високий рівень соціально-педагогічної занедбаності та зневаги до соціально прийнятних (звичних) правил та цінностей. До того ж, звернення до правоохоронних органів розглядається не як прояв адекватної і правильної поведінки, скоріше навпаки – засуджується іншими особами. Тому, як правило, із повідомленням до правоохоронних органів звертаються перехожі, випадкові свідки, сусіди. Зазначене пов'язується і з високою смертністю жертв таких злочинів.

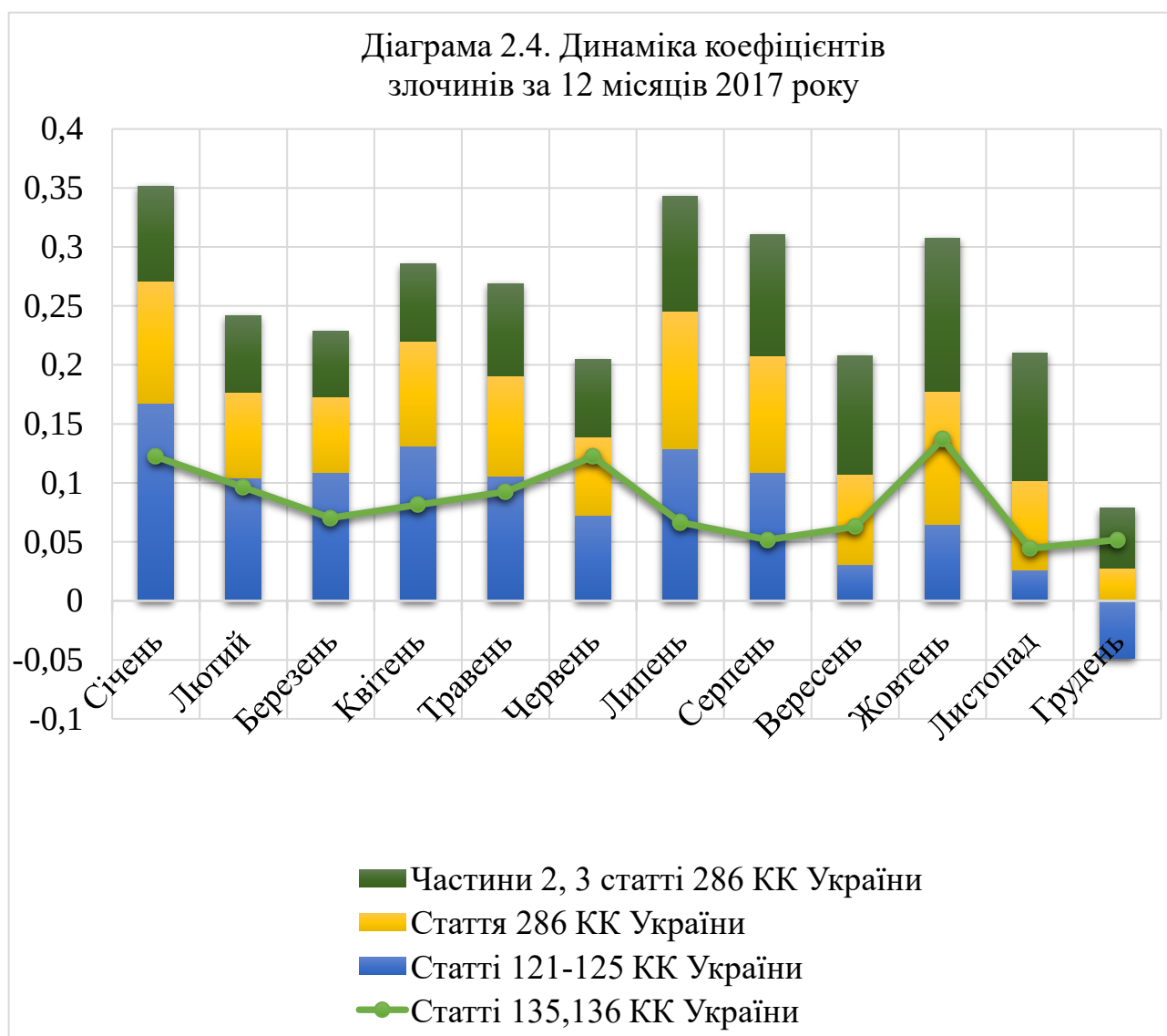
Таблиця 1.

Місяць	Статті 135,136 КК України	Статті 121-125 КК України	Стаття 286 КК України	Частини 2, 3 статті 286 КК України
Січень	33	4864	1055	164
Лютий	26	3023	741	132
Березень	19	3156	656	113
Квітень	22	3825	902	133
Травень	25	3084	858	160
Червень	33	2112	670	135
Липень	18	3740	1186	199
Серпень	14	3168	1005	209
Вересень	17	901	776	205
Жовтень	37	1890	1142	265
Листопад	12	754	772	221
Грудень	14	-1423	285	103
<u>Всього</u>	<u>270</u>	<u>29094</u>	<u>10048</u>	<u>2039</u>

Як ми зазначали, злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, незалежно від сфери їх вчинення, мають більшою мірою сезонний характер, так як на настання суспільно-небезпечних наслідків впливають природні фактори, у першу чергу низька температура атмосферного повітря. Однак вказана тенденція не характерна для злочинів, що передують вчиненню діянь, передбачених статтями 135, 136 КК України (див. таблиця 1).

Безперечно, досліджувані склади злочинів (частина 3 статті 135, 136 КК України) є матеріальними, тобто обов'язковим для кваліфікації є настання суспільно-небезпечних наслідків у виді тяжких наслідків або смерті людини. Однак з позиції кримінологічної науки доцільно встановити індекс фактичного

рівня злочинів цього виду. Досить вірогідним вбачається, що загальний рівень злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, протягом року є сталим, тобто кількість діянь, що формально містять ознаки злочину, не зменшується у літні місяці року. Як і в зимову пору року, люди залишають у небезпеці інших осіб, однак суспільно-небезпечні наслідки не настають через об'єктивні фактори – час світлового дня, середньодобова температура тощо. Фактично, зі зміною зазначених об'єктивних обставин виникає суспільна небезпека діяння окремо взятої людини. Вказане не може оцінюватися, як обставина, що впливає на суб'єктивне відношення особи до вчиненого нею діяння, а тому визнання законодавцем складу злочину як матеріального є досить спірним і потребує подальшого вивчення.

Для наглядності відображення даних щодо динаміки вчинення злочинів у 2017 році у одній діаграмі необхідно переформувати їх у відносні величини (індекси) за формулою $x = y / z$ (де x – індекс окремо взятого місяця, y – абсолютна кількість злочинів за конкретний місяць, z – загальна кількість злочинів за 2017 рік), з округленням до тисячних. До того ж, за 1 взято сумарну кількість відповідних злочинів за 2017 рік.

Як прослідковується з діаграми 2.4. наша гіпотеза виявилася вірною – зі зменшенням рівня вчинених злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, у літню пору року не прослідковується пропорційне зменшення кількості вчинених злочинів, що передують залишенню у небезпеці. У свою чергу це підтверджує сезонний характер досліджуваного виду злочинності. До того ж, зменшення індексу тілесних ушкоджень пояснюється недосконалістю ведення статистичного обліку правопорушень [43]. Тобто рівень латентної злочинності коливається та залежить у тому числі і від об’єктивних обставин.

2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Як зазначає професор В.М. Дрьомін, транзитивність українського суспільства є загальновизнаним фактом, так як всі його структурні елементи тривалий час перебували (або перебувають) в стадії реформування, «переформатування» або в стадії створення, що не могло не відбитися на стані злочинності в країні [44]. У такому стані значним деформаціям піддаються загальнолюдські цінності. Наприклад, повага до життя і здоров’я людини, взаємодопомога у життєво небезпечних ситуаціях. Девіантна поведінка все частіше проявляється в діях, що засуджуються суспільством. У цьому контексті особливої уваги набуває питання дослідження особистісних якостей осіб, які своїми діями ставлять інших людей у стан небезпеки їх життя, хоча зобов’язані піклуватися про них і мали змогу надати їм допомогу.

У кримінології вже довгий час існує дискусія щодо поняття особи злочинця та її змістовного наповнення. Залежно від соціально-історичних умов та рівня розвитку науки по-різному ставилося і вирішувалося питання: що таке особа злочинця, чи є вона взагалі, яка її роль у вчиненні злочину, як впливати на неї, щоб попереджувати майбутні порушення норм кримінального закону.

Особа злочинця є складним поняттям, що утворюється поєднанням загальносоціологічного поняття «особа» і юридичного – «злочинець». При вживанні поняття «особистість злочинця» слід мати на увазі саме «соціальне обличчя» людини, яка скоїла злочин. Не можна ототожнювати поняття «особа злочинця» і «злочинна особа», оскільки перше не існує поза вчиненим злочином і властивостями суб'єкта злочину. Не можна також ототожнювати в кримінології поняття «особа» і «особистість» [53, с. 235; 148]. Так, у російській мові терміну «особистість» у цьому значенні відповідає термін «личность». В українській – термін «особа», зазвичай, об'єднує два російські терміни: «лицо» і «личность». Така етимологія терміну «особа» часто викликає непорозуміння, зокрема при спеціальному науковому використанні, коли потрібно відділити особу від її соціальної якості. Через це в українській науковій літературі останніх десятиріч, у тому числі з кримінології, поряд з терміном «особа», під якою, зазвичай, розуміється сукупність соціально значущих якостей особистості людини, що впливає в сукупності із зовнішніми умовами (ситуацією) на злочинну поведінку [85, с.78], вживається термін «особистість» для визначення соціальної складової особи. Зазначений поділ є виправданим, у роботі ми будемо його дотримуватися.

Ю.Ф. Іванов визначає, що особа злочинця - це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [59, с.85]. А.П. Закалюк розкриває поняття «особистість злочинця» як сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та

крайньою формою останньої — суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [53, с.238].

У літературі поширена думка, що поняття «особа злочинця» має часові межі: вона не з'являється в один момент, після чи під час вчинення злочину, тим більше — після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, обумовлюють криміногенну мотивацію і в певний момент реалізуються у вчиненні злочину [53, с. 238]. Таким чином, «особистість злочинця» — це свого роду ідеальна модель, абстракція, створена на підставі дослідження суб'єктів злочинів, метою якої є виявлення таких негативних особливостей індивідуумів, за якими з високою долею ймовірності можна в майбутньому передбачити злочинну поведінку інших осіб або повторне вчинення злочину тими, хто мав попередній кримінальний досвід [27, с. 63].

Дослідження особи злочинця має значне теоретичне й практичне значення, адже саме особистісні якості осіб, що вчиняють злочин у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, є вирішальним при визначенні типової моделі поведінки, і, як наслідок, є ключовими для вироблення конкретних заходів профілактики такої поведінки.

У кримінологічній науці існує безліч підходів до трактування категорії «особистість злочинця». Так, перша група науковців вважає, що особа злочинця суттєво відрізняється від пересічного громадянина, інші висловлюють думку, що поняття особи злочинця в дійсності не існує і наводять на користь цієї точки зору такі аргументи: кримінальний закон залежить від волі законодавця; історія кримінології не виявила жодної якості злочинця, що відрізняла б його від законослухняного громадянина; існує думка, що майже кожна особа впродовж свого життя вчиняє хоча б один злочин; агресія, гарячкуватість, егоцентричність та інші якості можуть бути притаманні всім особам [186, с. 126; 185].

Представники іншого підходу, досліджуючи діяльнісний підхід, зазначають, що особистість злочинця існує і формується в процесі предметної діяльності – вчинення злочинів певного виду. До того ж, науковці розрізняють дві категорії – особистість злочинця та особистість осіб, що вчинили злочини. Так, А.Ф. Зелінський зазначав, що особистість злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, в тій чи іншій мірі типово властивих людям, винним у злочинній діяльності певного типу [55]. Хоча злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, як правило вчиняються ситуативно, однак здебільшого їм передуює систематична байдужа поведінка, особливо щодо життя і здоров'я інших осіб, яка є наслідком певних деформацій розуміння загальнолюдських цінностей особою. Як зазначає Ю.М. Антонян, особа злочинця – відчужена від суспільства особа, зі значно вищим рівнем тривожності та непевності у собі, імпульсивності та агресивності, відчуженості від суспільних цінностей та корисного спілкування [3, с. 232; 4; 5]. Зазначений підхід видається перспективним та потребує подальшого дослідження.

При дослідженні інформації у вироках кримінальних справ за статтями 135, 136 КК України, опитуванні експертів (працівників служби у справах дітей), проведенні соціологічних опитувань вдалося встановити, що вчинення злочинів у сімейно-побутовій та дозвілльєвій сферах характерне здебільшого для осіб з досить низьким ціннісно-культурним рівнем, високим рівнем соціально-педагогічної занедбаності, внаслідок аморального способу життя, зловживання алкогольними напоями, бродяжництвом тощо. Вчинення злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, стоять у причинно-наслідковому зв'язку з самою криміногенністю особистості, однак можливо вчинення і інших злочинів, наприклад, насильницьких. При вчиненні злочинів у сфері дорожнього руху не виявлено такої стійкої закономірності, так як навіть наявність самого транспортного засобу підтверджує певну матеріальну забезпеченість, а саме, вчинення злочину скоріше ситуативне, у зв'язку із стресовою ситуацією, алкогольним сп'янінням тощо.

У роботі особистість особи розглядається з диференціацією залежно від сфери вчинення злочинів - особистість особи, що вчинила злочин (у сфері дорожнього руху) та особистість злочинця (у дозвіллевій, сімейно-побутовій сферах). У дозвіллевій, сімейно-побутовій сферах наявні всі ознаки криміногенної особистості, яку у кримінології розуміють як таку сукупність властивостей і якостей суб'єкта, які вказують на схильність до вчинення злочину та його повторення. Так, В. Бурлаков і М. Кропачов вважають, що злочин є об'єктивним, реальним показником криміногенності особистості, однак криміногенність, на відміну від суспільної небезпеки особистості злочинця, виникає не в момент вчинення злочину, а до нього, і, проявившись у кримінально-каранному діянні, не зникає одразу. Дослідники вважають, що термін «криміногенна особистість» є набагато ширшим від терміну «особистість злочинця» і охоплює як передкримінальну, так і посткримінальну поведінку особи, що скоїла злочин, а застосування цього терміну може бути прийнятним в процесі здійснення запобіжної діяльності [27, с. 62].

Вивчення особистісних характеристик осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці, було проведено на підставі дослідження вироків по кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України, що містяться у відкритому доступі на ЄДРСР, постановлені в період з 2008 року по 2018 рік. Загалом був опрацьований 191 вирок у кримінальних справах, за яким засуджено 191 особу.

Також для характеристики осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці і ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, використовувалися результати власного соціологічного опитування. Соціологічне дослідження було проведене з 8 лютого 2018 року по 20 березня 2018 року. Опитано 400 повнолітніх осіб у всіх регіонах України (західний, центральний, північний, південний та східний), за винятком АР Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. При пошуку респондентів застосовувався метод квот (*quota sampling*). Тобто формування

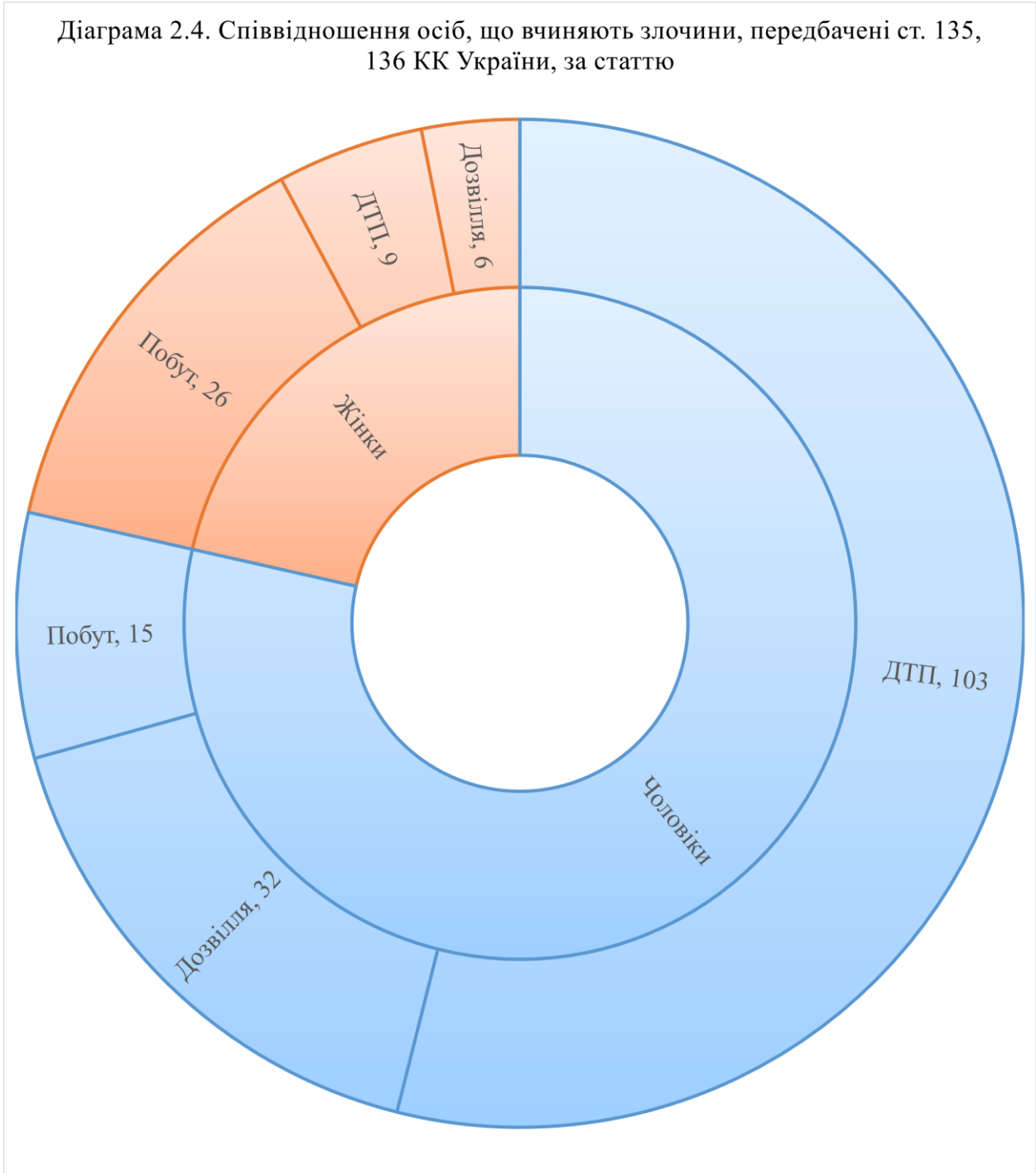
вибірки на розсуд дослідника за віком (чоловіки і жінки від 18 до 45 років). Опитування проводилося у онлайн-об'єднаннях, в основному у мережі Facebook. Емпіричний етап дослідження був завершений на вказаній кількості респондентів через досягнення порога насиченості. Тобто застосування методу на певному етапі приводить до одного й того ж результату. У соціологічному опитуванні прийняли участь респонденти, які добровільно вирішили заповнити анкети через онлайн-ресурс «Google форми», що дозволило встановити відповіді по конкретних групах у логічній системі. Наприклад, вказана програма дозволила встановити відповіді конкретної групи (чоловіків, безробітних) та їх ставлення до питань в опитувальнику. Як методологічної точності необхідно зазначити, що це дослідження думки фокус-групи може бути дещо відмінним від загальної думки серед інших членів суспільства.

Для отримання експертної думки та формування обґрунтованих наукових висновків було опитано 10 співробітників служби у справах дітей Хмельницької міської ради шляхом інтерв'ювання з відкритими запитаннями на тему: «Особистісні властивості осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України».

Перейдемо безпосередньо до характеристики особистісних властивостей осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України. Розкриваючи суть поняття особистості злочинця, необхідно розглянути її структуру. Вона охоплює низку специфічних ознак, властивостей, рис. Наприклад, О.Б. Сахаров виділяє чотири елементи в структурі особистості злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні [150]. Варто зазначити, що ця структура будується шляхом узагальнення офіційних статистичних даних, які характеризують засуджених осіб, а також на підставі вибірових кримінологічних досліджень [27, с. 92-93].

Більшість кримінологів схильні вважати, що домінуючим елементом структури особи злочинця є соціально-демографічні ознаки. До них відносять:

стать, вік, освіта, професія, досвід, національність, громадянство, місце проживання та інші дані про соціальний статус особи [9, с. 73].

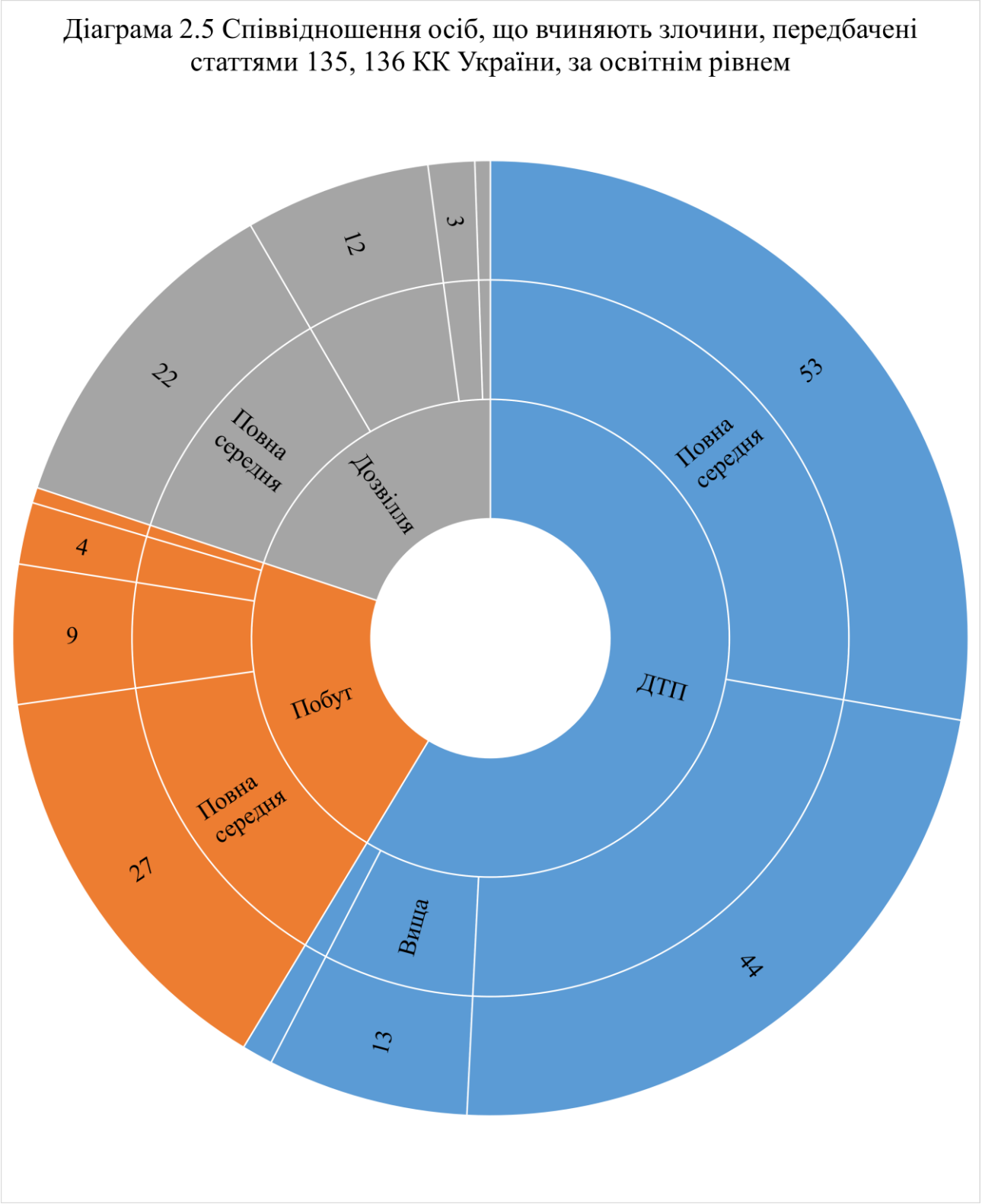
Під час дослідження вироків у кримінальних справах було встановлено, що злочини у досліджуваній сфері вчиняють здебільшого чоловіки – у 150 випадків (78,53%), а у 41 випадку – жінки (21,47%). Розподіл за статевою ознакою змінюється залежно від сфери вчинення злочинів, передбачених статтями 135,

136 КК України. Так, жінки у 26 (63,41%) випадках у сімейно-побутовій сфері вчиняли злочини стосовно близьких родичів, більшою мірою малолітніх дітей або осіб похилого віку. У свою чергу для чоловіків більш характерна сфера дорожнього руху та дозвіллева (68,67%) (див. діаграма 2.4).

На жаль, у офіційній статистичній звітності та інформації, що міститься у вироках у кримінальних справах, неможливо точно встановити вік осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135,136 КК України, однак опитані експерти зазначають, що найбільш схильні до такої поведінки особи до 30 років, що загалом відображає загальну тенденцію злочинів проти життя і здоров'я людини. Вказаний вік є фактичним відображенням соціальної зрілості (наприклад, у сімейно-побутовій сфері злочини вчиняються переважно щодо дітей), так і матеріальної забезпеченості (наприклад, при дорожньо-транспортних пригодах – володіння певним транспортним засобом). Інші вікові категорії теж зустрічаються, але це переважно поодинокі випадки, що не формують певних статистичних закономірностей, а тому їх вивчення є більш необхідним в межах, наприклад, психологічного напрямку. Так, лише 8,9% злочинів було вчинено неповнолітніми особами.

Для розуміння загального інтелектуального рівня осіб, варто звернути увагу на освітній рівень злочинців. Так, у 117 випадках (53,4%) особи мали повну середню загальну освіту, 65 випадках (34,03%) в осіб була середня професійна освіта, 9 – неповна середня загальна освіта або взагалі відсутня, лише у 15 випадках злочинці мали вищу освіту (7,85%). До того ж, прослідковується залежність між освітнім рівнем та сферою вчинення злочинів. Так, наприклад, у сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах (всього 79 випадків), абсолютна більшість осіб мали базову освіту (повну середню) – 70,89%, середньо-професійну – 26,58%. При дорожньо-транспортних пригодах (112 випадків) значно вища кількість осіб, що мають середньо-професійну (39,64%) освіту та вищу (11,71%). Отримані результати також підтверджуються опитуванням експертів, які стверджують, що у сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах, як

правило, злочини вчиняються особами, що мають низький освітній та інтелектуальний рівень (див. діаграма 2.5). Таким особам складно сформулювати свою думку, у них низький рівень граматичної освіченості, нерідко є труднощі в поясненні власних вчинків.

Вказане є як фактором, так і наслідком надмірного зловживання алкогольних напоїв як до, так і під час вчинення злочину. Так, у зазначених сферах у 45 випадках (56,96%), особи перебували у стані алкогольного сп'яніння. Також опитані експерти зазначають про переважне знаходження у стані алкогольного сп'яніння таких осіб навіть при профілактичних бесідах з ними – 4 з 10 людей хворіють хронічним алкоголізмом та знаходяться на профілактичному обліку. Натомість при дорожньо-транспортних пригодах таких випадків зафіксовано 36 (32,14%). Варто відзначити, що на підставі проведеного соціологічного опитування вдалося встановити, що з 85 осіб, які постійно користуються власним автомобілем – 36 осіб допускають можливість керувати автомобілем у стані алкогольного сп'яніння (42,35%).

Систематичне вживання алкогольних напоїв, антигромадська поведінка, низький рівень освіти впливають на матеріальне становище особи і на її працевзайнятність. За даними нашого дослідження зайнятність осіб характеризується наступним: у сфері дорожнього руху найбільший показник склали особи, які не працювали – 59 осіб (52,68%), а 53 особи (47,32%) були кваліфікованими працівниками.

Особливу увагу слід звернути на випадки вчинення злочинів досліджуваного виду особами, які працюють у сфері охорони здоров'я та правоохоронних органів (5,36%), так як вказані особи через свою професію повинні охороняти життя і здоров'я людей, але навіть при вчиненні злочину, наприклад, передбаченого статтею 286 КК України, залишають потерпілих у небезпеці. У сімейно-побутовій і дозвіллєвій сферах абсолютна більшість осіб були безробітними (91,14%), і, як зазначають експерти, для задоволення своїх первісних потреб (харчування, алкоголь тощо) виконували некваліфіковану роботу не на постійній основі (підробітки) або навіть вчиняли дрібні крадіжки.

За етнічною приналежністю та громадянством злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, вчиняються, як правило, українцями (90,05%), росіянами (5,24%). Здебільшого це громадяни України – 96,86%.

Варто звернути увагу, що перелічені особливості соціально-демографічної ознаки структури особистості є як детермінантом, так і наслідком низької матеріально-побутової забезпеченості особи. Як зазначають експерти, особи, що вчиняють злочини в сімейно-побутовій або дозвіллевій сферах, здебільшого проживають у - «старому фонді житлової нерухомості, що отримана як спадщина. У житлі, як правило, не здійснюється поточний або капітальний ремонт, неприємний запах, бруд, відсутні продукти харчування. З побутової техніки – лише холодильник, рідко телевізор, мобільні телефони, старі поламані меблі. До того ж, малолітні діти, що проживають у таких умовах, не відчують дискомфорту, для них це норма». У зв'язку з цим згадується постулат класиків: «Не свідомість людей визначає їх буття, а навпаки...» [98]. Що є яскравим підтвердженням самодетермінації злочинності досліджуваного виду, так як байдужість (яка є однією з факторів злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України) унаслідкується дітьми. Як зазначають експерти, у неблагополучних сім'ях, у випадках, коли батьки вчиняють насильство над дітьми, їх баба та дід байдуже ставляться до такої поведінки та не стають на захист малолітніх дітей, а у випадках, коли батьків позбавляють батьківських прав, не виявляють ініціативу, щоб здійснювати опікунство над такими дітьми.

Наступним елементом структури особистості є особистісно-рольові ознаки. Зазначений елемент особистості характеризує індивіда у системі існуючих соціальних інститутів, що проявляється у належності особи до певної соціальної групи, взаємодії з іншими індивідами в різних сферах життя соціуму, тобто особистісно-рольові властивості характеризують побутові, сімейні, виробничі та загальні зв'язки суб'єкта. Одним із соціальних інститутів, де особа виконує свою «роль», є сім'я. У науці прийнято вважати, що вказаний соціальний інститут є каталізатором антигромадської поведінки. Однак дослідження показали, що для злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, та пов'язаних з ними, це не є стримуючим фактором. Так, у сфері дорожнього руху половина злочинців були одруженими (всього 112), з них 64,23% мали на

утриманні дітей або непрацездатних батьків. У сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах 20,25% осіб були одруженими (всього 79), а 79,75% були неодруженими або розлученими. Тобто відсутність соціально-рольових функцій у поєднанні з низьким інтелектуальним, культурним, освітнім рівнем та недостатнім матеріальним забезпеченням характеризує вказаних людей, як маргіналів. Як зазначає Ю.О. Стрелковська, маргінальність – це особливий стан особи, що характеризується об'єктивними та/або суб'єктивними змінами її соціального статусу, наслідком чого є розрив соціально корисних зв'язків із референтною групою, криза самоідентифікації, відчуження особи, дезадаптованість до нових умов життя, в результаті чого індивід опиняється між двома або більше соціальними групами, у жодній з яких він не є (або не відчуває себе) її повноправним членом. Відповідно маргіналізація — це процес зміни соціального статусу особи та/або її самоідентифікації, що супроводжується розривом економічних, культурних та інших соціально корисних зв'язків, в результаті чого така особа об'єктивно чи суб'єктивно витискується із соціальної групи, до складу якої вона входила раніше [168, с. 124].

Варто зазначити, що термін «маргінал», що етимологічно походить від латин. *margoinis* — край, межа [121, с. 432], не має єдиного трактування у науці, хоча останніми роками його стали набагато частіше вживати не лише вчені, а й політики та представники засобів масової інформації. Дуже часто маргіналів ототожнюють лише з представниками «соціального дна», що значно звужує зазначене поняття, виключаючи з нього так званих «нових» маргіналів — мігрантів, постспеціалістів тощо [168, с. 124]. Водночас під «маргінальним способом життя» розуміється спосіб життя соціально неблагополучних груп населення, відчужених від суспільно корисних зв'язків, що, як правило, не мають постійних доходів, характеризуються делінквентною поведінкою і через це схильні до вчинення правопорушень, у тому числі злочинів [165, с. 10].

Процес маргіналізації може проходити за двома напрямками: встановлення статусу здійснюється суспільством відносно інших індивідів і груп, які є

нетиповими або виражають інші інтерпретації реальності (зовнішня маргінальність) і самовизначення індивідів і груп як маргіналів (внутрішня маргінальність). Причому процес самоідентифікації може проходити як самостійно, так іти паралельно з зовнішньою маргінальністю або бути наслідком одержання ярлика маргінала [169, с. 128].

Однак маргінальність цього виду злочинності здебільшого характерна лише в двох сферах – дозвілєвій та сімейно-побутовій. Саме маргінальність особистості є одним із факторів байдужості до життя і здоров'я іншої людини, а тому цінність життя у більшій мірі є незначною для злочинців цієї групи. Варто звернути увагу, що маргінальність особистості не виникає безпосередньо перед вчиненням конкретного злочину, вона є супутником криміногенного або антигромадського способу життя і розглядається у кореляційному зв'язку з вчиненням особою злочинів, у тому числі і передбачених статтями 135, 136 КК України. Тобто такий вид поведінки доцільно досліджувати з позицій диспозиційних властивостей особистості на індивідуальному рівні, так як для такої поведінки характерним є систематичність, безперервність, однотипність, незмінність тощо.

Яскравим підтвердженням цього твердження є характеристика способу життя у місці постійного проживання або роботи, тобто фактичне ставлення до таких осіб мікросередовища (знайомих, сусідів), в якому вони перебувають. Звичайно, при всій недосконалості такої характеристики та формальному підході працівників правоохоронних органів до збирання такої інформації, все ж це досить чіткий індикатор. Так, у сфері дорожнього руху абсолютна більшість осіб (88,39%) характеризується позитивно; у сімейно-побутовій сфері позитивно характеризуються лише 34,15% осіб, а негативно або посередньо – 65,85%; у дозвілєвій сфері характеризуються позитивно – 42,11%, негативно або посередньо – 57,89%. Це дає підстави стверджувати, що вчинення злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, у сфері дорожнього руху носить

скоріше випадковий або ситуативний характер, натомість у дозвіллевій та сімейно-побутовій сфері – є наслідком криміногенної поведінки індивіда.

Наступним елементом структури, що характеризує особистість, є її морально-психологічні властивості, тобто погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації; особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей, а також ступінь емоційного збудження, сила і темп реагування на різні зовнішні подразники, ситуації тощо.

Провівши дослідження на тему: «Юридико-психологічна характеристика злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані», О.В. Чайка виділяє такі рівні усвідомлення ненадання допомоги суб'єктом:

1. Усвідомлене небажання втручатися в неприйнятну з особистісних причин ситуацію надання допомоги під впливом внутрішніх перепон, як: обмежені фізичні можливості; психологічні особливості та стани, які дезорганізують активність; особистісні вади моральних якостей, які заважають оцінити ситуацію як таку, що потребує втручання для надання допомоги іншій особі; відсутність досвіду дій у подібних ситуаціях; особистісне негативне ставлення до потерпілої особи; вади розумової сфери, що заважають розуміти небезпеку для жертви; хворобливий або занадто виснажений стан організму.

2. Усвідомлення настання суспільно небезпечних наслідків власного невтручання та ненадання допомоги через: нерозуміння небезпечності ситуації для потерпілого (байдужість); злочинну самовпевненість; злочинну недбалість; самоусунення шляхом обмеження власного втручання оповіщенням належних органів, замість надання допомоги у межах реальних можливостей.

3. Усвідомлення кримінальної відповідальності за таке невтручання внаслідок правової неосвіченості та правового нігілізму [182, с. 10].

Автор також констатує значну роль імпульсивності в структурі винної поведінки при ненаданні допомоги, яка характеризується відсутністю ланки усвідомлення мети й прийняття рішення. Тому, на думку дослідника, при оцінці

ситуації несподіваної небезпеки провідною реакцією є, перш за все, самозбереження, що й визначає бажання уникнути втручання в неї, і, як наслідок, – бездіяльність. До того ж, для дорожньо-транспортних пригод провідним мотивом є ухилення від відповідальності, спочатку з точки зору моралі, після правової кваліфікації – кримінального закону. У доктрині кримінального права зазначають, що метою залишення в небезпеці є бажання винного ухилитися від надання допомоги потерпілому. Мотиви вчинення цього злочину можуть бути різними (прагнення уникнути кримінальної відповідальності, небажання обтяжувати себе, байдуже ставлення до долі близької людини, егоїзм, небажання допомагати через брак часу, неприязнь до потерпілого, легковажність, ревності, помста тощо) [23]. На кваліфікацію вчиненого вони не впливають, але враховуються при призначенні покарання.

Суспільна небезпека злочинної бездіяльності виражається в тому, що людина, яка має можливість надати допомогу іншій людині і тим самим врятувати останню, не робить цього, що, на думку Ю.В. Мелякової, свідчить про низькі моральні якості цієї особи [107]. На думку М. Коржанського, вина особи, яка залишила іншу особу в небезпеці, виражається в байдужості щодо наслідків вчиненого діяння [68, с. 88]. Однак така поведінка має двояку природу – при потенційній відповідальності (наприклад, після дорожньо-транспортної пригоди) особи ухиляються від надання допомоги, однак при реальній загрозі кримінальної відповідальності більшість визнають вину, що свідчить про необхідність в самозбереженні при реальній загрозі зазнати негативних наслідків. Так, у 164 випадках (85,86%) особи визнавали свою вину у вчинених злочинах і щиро каялись, у 15 випадках (7,85%) - частково визнавали свою вину, у 12 випадках (6,28%) – повністю не визнавали свою вину. Тобто визнання особою своєї вини у вчиненому злочині також пояснюється бажанням зменшити рівень своєї відповідальності та страхом перед правоохоронними органами і судом. Також, як зазначають експерти, «...такі особи при особистому спілкуванні з працівниками соціальних служб та працівниками правоохоронних органів

ведуть себе невпевнено, переконують, що не усвідомлювали небезпеку своїх дій, стверджують про необхідність догляду за дітьми. Однак одразу після профілактичних бесід їх поведінка залишається такою, як і була до бесіди». До того ж, варто відзначити, що така поведінка осіб не пов'язана з певними психологічними захворюваннями та серйозними відхиленнями, наприклад, з 191 особи лише 5 до вчинення злочину перебували на обліку у психолога.

Загалом особи, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, у сімейно-побутовій або дозвілєвій сферах (крім залишення матір'ю новонародженої дитини) схильні до агресивної поведінки, внаслідок чого злочинами, що передують залишенню у небезпеці, майже завжди виступають, як правило, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (96,2%). До того ж, залишення у небезпеці особи після тілесних ушкоджень не є винятком, а одним із актів звичної поведінки для суб'єкта. Тобто юридичним фактом, передбаченим частиною 2 статті 135, статтею 136 КК України, є тяжкі наслідки або смерть потерпілого, які у попередніх випадках не наступали, у зв'язку з чим і не було самого злочину по КК України. Вказане обумовлює формування готовності до вчинення інших злочинів. Тобто формується так звана Диспозиційна структура особистості (про це мова піде у наступному підрозділі) [103].

У зв'язку з цим експерти зазначають, що чоловіки, які застосовували насильство, наприклад, до жінок або дітей, стверджують, що «я нічого поганого не робив», «нічого такого не робив» тощо. Тобто формується звична модель поведінки, що включає систему етапів, що виникають послідовно – конфлікт, вирішення його шляхом застосування тілесних ушкоджень, залишення людини без надання допомоги. Для жінок у цій сфері не характерне застосування систематичного насильства. Як правило, факторами вчинення насильницьких дій та залишення у небезпеці є емоційні зриви, нагнітання конфлікту. Специфічною є поведінка жінок, що залишають у небезпеці своїх новонароджених дітей. Таких випадків було зафіксовано 21, що є половиною від злочинів, вчинених у сімейно-

побутовій сфері. Як правило, такі злочини вчиняються одразу після пологів (52,38%) або протягом першого року життя дитини (28,57%).

Досить примітним є посткримінальна поведінка осіб, що схильні до вчинення злочинів досліджуваного виду у випадках, коли їх дітей забирають соціальні служби та передають до дитячих будинків. Так, експерти зазначають, що більшість із таких батьків проявляють інтерес до дітей лише перші 3-4 місяці від часу відібрання дитини, до того ж, у абсолютній більшості це матері. Однак такі дії, на думку соціальних працівників, не пов'язані з турботою про дитину, переживанням про її майбутнє. Навпаки, ці особи переслідують суто егоїстичні цілі самоствердження у мікросередовищі для реабілітації свого соціального становища як матері з обов'язком по догляду за дитиною. З цим пов'язаний короткий час такої поведінки. Зазначені особи часто відвідують дитячі будинки у стані алкогольного сп'яніння.

Для розуміння ціннісно-моральних стандартів індивіда при залишенні у небезпеці або ненаданні допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані, було проведено власне соціологічне опитування. Загалом було опитано 400 респондентів, опрацьовано 800 анкет. Респонденти відносяться до різних вікових груп: до 21 року – 45%, від 22 до 35 років – 30%, від 36 до 60 років – 23%, від 60 років – 4%. За соціальним статусом респонденти відносяться до різних верств населення: кваліфіковані робітники, службовці, студенти, пенсіонери, безробітні. Зазначене свідчить про репрезентативність та валідність проведеного соціологічного опитування.

Загалом більшість респондентів у ситуації, якби вони потрапили у дорожньо-транспортну пригоду – надали б необхідну допомогу потерпілому. Так, 59,5% - забрали б потерпілого та доставили до лікарні, 23% - викликали б працівників поліції. Однак 17,5% респондентів з великою долею імовірності покинули б місце пригоди (всього 70 осіб). До того ж, у абсолютній більшості це особи, що допускають керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння та мають у користуванні автомобіль (66 осіб). Ключовим фактором

вибору моделі поведінки є латентність вчиненого діяння, так як у питанні була вказівна на відсутність свідків дорожньо-транспортної пригоди. Вказана категорія осіб має прояви егоцентризму. У зв'язку з тим, що опитування проходить у комфортній для них обстановці та анонімно, це дозволяє більш відкрито відповідати на питання такого роду. Цікаво, що відповідь більшості респондентів зазначеної групи не змінилася б при додатковій умові – перебування на утриманні дітей, що підтверджує попередню тезу. Однак у 30% випадків, за наявності свідків події респонденти змінили б своє ставлення: вони надали б допомогу потерпілому. Примітним є те, що у випадку, коли після вчиненого злочину не було виявлено особу, яка вчинила дорожньо-транспортну пригоду з постраждалими, 20% респондентів (80 осіб з 400) не вчиняли б ніяких дій для звернення до правоохоронних органів, а 12% (49 осіб) спробували б знищити докази щодо причетності до дорожньо-транспортної пригоди. Варто звернути увагу, що при зміні умови – з невідомого потерпілого на знайомого або родича, респонденти змінили б свої дії – 78% звернулися б до правоохоронних органів або спробували б відшкодувати шкоду потерпілому. Зазначене може бути пов'язане, наприклад, зі страхом перед ідентифікацією особи злочинця та є проявом інстинкту збереження, захисту тощо.

Звичайно, ми не ставили за мету виявити модель поведінки в окремій ситуації, адже у стресовому становищі, що характерне для дорожньо-транспортних пригод, з високою долею ймовірності, поведінка може змінитися. Головною ціллю вказаного опитування було визначення пріоритетних цінностей та соціально прийнятної моделі поведінки.

Наступною модельною ситуацією була конфліктна, що відповідає вчиненню злочинів в дозвілєвій сфері. Серед опитаних респондентів 40% дали ствердну відповідь на питання: «Чи буваєте Ви активним учасником бійок», і 60% відповіли негативно. Перша група респондентів є фокус-групою, тому її відповіді взято за основу. Як правило, конфлікти з бійками серед респондентів виникають із незнайомими людьми – у 67% випадків, та 60% із знайомими. Варто

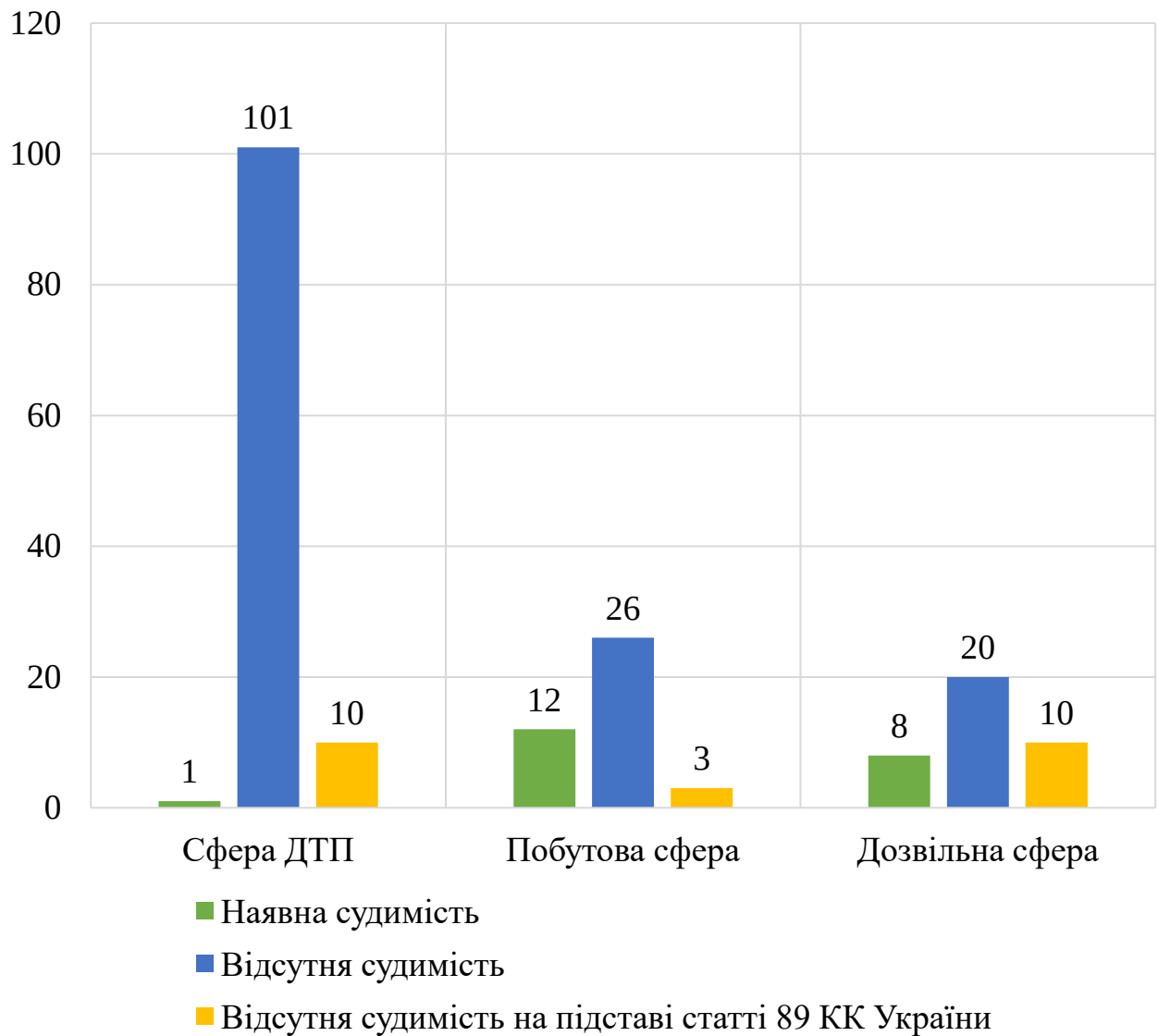
вказати, що 24% респондентів досліджуваної групи після бійки залишили б місце події без вчинення будь-яких дій щодо надання допомоги іншому учаснику бійки. У ситуації, коли респондент не був би активним учасником бійки, він схиляється до поведінки, що не включає допомогу потерпілому (так відповіли 28 респондентів). Тобто за наявності інших осіб відбувається дифузія відповідальності, що є одним із факторів зменшення рівня соціальної значущості власних дій, про що мова піде у підрозділі 2.4.

Наступними елементом структури, що характеризує особистість злочинця, є кримінально-правові ознаки. Так, на підставі проведеного дослідження було встановлено, що з-поміж усіх випадків вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці, найчастіше вчиняються злочини невеликої тяжкості (54,97%), частка тяжких злочинів цього виду становить 30,89%, а середньої тяжкості – 14,14%. До того ж, у всіх випадках злочини були вчинені без попередньої підготовки (готування), також у всіх випадках мало місце доведення злочинного умислу до кінця. Зазначене пояснюється об'єктивною стороною досліджуваного злочину, адже якщо мало місце готування до вчинення злочину, то умисел повинен бути направлений на настання негативних наслідків (наприклад, смерть потерпілого), а у такому випадку злочин кваліфікується як умисне вбивство, так як суб'єктивна сторона злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, характеризується змішаною формою вини – умисел щодо дій та необережність до наслідків. Тобто обов'язковою умовою відповідальності за вбивство — наявність причинного зв'язку між дією (бездіяльністю) винного та смертю потерпілого. Дане питання має вирішуватися слідчими та судовими органами в кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин справи. Причинний зв'язок, що встановлюється, має бути не випадковим, а необхідним. Тому дія або бездіяльність особи може бути визнана причиною смерті іншої людини лише тоді, коли цей наслідок мав свою підставу у вчиненому діянні, ним породжувався, тобто був його необхідним результатом [157, с. 137]. Отже, якби особа бажала б настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді травматизації чи загибелі

потерпілого, то її діяння кваліфікувалися б як вбивство чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень, здійснене у формі бездіяльності (або як замах). Тому на основі аналізу таких різновидів умислу, як визначений, альтернативний, обдуманий, раптовий та афективний доводиться можливість його існування лише в останньому з них. Таким чином, прямого умислу в діяннях, передбачених статтею 136 КК України, принципово бути не може [182]. Твердження авторів можна екстраполювати і щодо статті 135 КК України.

Розкриваючи питання диспозиції щодо вчинення того чи іншого злочину, варто звернути увагу на попередній кримінальний дослід, а саме, на факти притягнення особи до кримінальної відповідальності. Адже однією з цілей покарання є превенція, яка не досягається. У випадку вчинення насильницького злочину, що передує залишенню у небезпеці, з високою ймовірністю буде вчинення і злочину, передбаченого статтею 135 КК України. Дослідження вироків дозволило встановити, що вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, особами, які мають судимості, зустрічається досить часто (23,04%) з диференціацією залежно від сфери: у сфері дорожнього руху у 9,82%, сімейно-побутовій сфері – 36,59%, дозвілльєвій сфері – 47,37% (враховувалися випадки незнятої і непогашеної судимості, а також знятої на підставі статті 89 КК України). Зазначене підтверджується середньозваженими даними офіційної звітності Генеральної прокуратури України за період з 2013 року по 2017 рік – 10,34% (офіційна статистика не враховує так званий кримінологічний рецидив, наприклад, коли судимість знята або погашена на підставі статті 89 КК України) (див. діаграма 2.6).

Діаграма 2.6. Співвідношення осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, за наявністю судимості

Дослідженням також було встановлено, що більшість злочинів було вчинено без співучасті, одноособово – 179 злочинів (93,72%), а 8 – групою осіб без попередньої змови. Варто зазначити, що в усіх випадках вчинення цих злочинів до групи входило не більше двох осіб, здебільшого випадків груповий характер проявляється у дозвільній сфері (після бійок) або в сімейно-побутовій (при залишенні дітей без нагляду).

Як вже було зазначено, злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, є наслідком або збігу обставин (характерне для сфери дорожньо-транспортних

пригод) або криміногенної поведінки особи та її антигромадського способу життя (у сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах). Варто відзначити, що здебільшого вчиненню вказаних злочинів передують злочини у сфері порушення правил дорожнього руху або заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. На підставі дослідження інформації у вироках по кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України встановлено, що до них відносяться: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України) - у 40 випадках, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-128 КК України) – у 18 випадках. До того ж, варто зазначити, що досить часто у вироках описано дії, які мають характер тілесних ушкоджень, однак суди не кваліфікують такі дії осіб, у зв'язку з тим, що вони відносяться до справ приватного обвинувачення.

При кримінально-правовій характеристиці особистості злочинців також варто звернути увагу на обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. У статті 66 КК України визначено перелік обставин, які пом'якшують покарання, а в статті 67 цього ж Кодексу визначено обставини, які його обтяжують. На підставі даних, отриманих під час вивчення вироків, було встановлено, що у 160 випадках (83,77%) суд визнавав щире каяття та активне сприяння слідству як обставину, що пом'якшує покарання винного, у 52 випадках такими обставинами було визнано повне (в деяких випадках часткове) відшкодування шкоди потерпілому, ще у 6 випадках – вчинення злочину неповнолітнім. До інших обставин, що пом'якшують покарання, суд відносив позитивну характеристику засудженого, проживання у важких матеріальних умовах, походження з багатодітної сім'ї, наявність ознак хронічного психічного захворювання. Щодо обставин, які обтяжують покарання, - у 81 випадках такими обставинами було визнано вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння; вчинення злочину щодо малолітнього/неповнолітнього, осіб похилого віку та рецидив, зафіксований у декількох випадках, що не встановлює певну

статистичну закономірність, крім випадків вчинення злочину матір'ю щодо новонародженої дитини.

Варто зазначити, що дослідження особистості злочинця є не тільки суто науковим завданням. При кваліфікації дій особи та обранні запобіжного заходу і самого покарання суди зобов'язані враховувати особистісні якості осіб, що вчиняють злочини, матеріальну забезпеченість, ставлення до вчиненого діяння та потерпілого, наявність обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання. У зв'язку з цим необхідним є відображення практики застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою та окремих видів покарань до осіб, що вчинили злочини, передбачені статтями 135,136 КК України. Так, при вивченні вироків за злочини у сфері дорожнього руху, як правило, суди призначають покарання, не пов'язані з позбавленням волі (у 79,46% випадків з 112), до того ж у 74 випадках застосовують статтю 75 КК України, тобто звільняють засудженого від відбування основного виду покарання (позбавлення волі на певний строк) з випробуванням і лише у 7 випадках застосовують додаткове покарання у виді позбавлення керувати транспортним засобом. Загалом такий вид покарання, як позбавлення керувати транспортним засобом, застосовується лише у 15 випадках із 112, до того ж, смерть жертви злочину внаслідок дій та бездіяльності зафіксовано у 63 випадках. Як зазначають науковці, практика застосування або найсуворіших покарань, або найменш тяжких (тобто полярна) видається не виправданою і негативно впливає на протидію злочинності [41].

У сімейно-побутовій та дозвіллевій сфері (всього 79 випадків) практика призначення покарань виглядає наступним чином – покарання у виді позбавлення волі застосовується у 33 випадках (41,77%), як правило, до осіб, які вже мають незняту або непогашену судимість за вчинення інших умисних злочинів (66,67%). Аналогічне співвідношення призначення реальних покарань у цих сферах. Варто врахувати, що санкція статті 135 КК України також передбачає інший, альтернативний вид покарання – обмеження волі. Однак його застосування обмежене частиною 3 статті 61 КК України в контексті заборони

його застосування до жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років. Тому виникає закономірне припущення щодо удосконалення та розширення переліку покарань у вказаній санкції статті, однак вказане питання виходить за межі нашого дослідження.

Вивчення особистісних якостей осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, не є самоціллю нашої роботи. Основним завданням такого вивчення є вироблення науково-обґрунтованої моделі прогнозованої поведінки таких осіб з диференціацією залежно від сфери вчинення злочинів для ефективної профілактичної діяльності спеціалізованих суб'єктів, наприклад, працівників соціальних служб, Національної поліції України тощо.

2.3. Концепція диспозиційної регуляції поведінки осіб під час вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Здійснення кримінологічної характеристики особистості осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, – це статичний зліпок особистісних властивостей окремих індивідів. До того ж, така характеристика майже не включає динамічну складову – процес соціалізації, асоціалізації, тобто процес формування та становлення індивіда з певним соціальним досвідом, формування у його свідомості цінностей, правил, норм, прийнятних і неприйнятних моделей поведінки. Дійсно, у наукових пошуках, у межах кримінології чи психології, однією із найбільш поширених ідей є спроба пояснити і передбачити поведінку особи з врахуванням її схильностей, готовності діяти в у тій чи іншій ситуації певним чином. Тому дослідження вказаного питання набуває важливого значення, особливо у контексті пошуку оптимальних заходів профілактики правопорушень досліджуваного виду.

Як уже було зазначено, при дослідженні вироків у кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України, опитуванні експертів (працівників соціальних

служб), проведенні соціологічних опитувань вдалося встановити, що вчинення злочинів у сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах характерне для певної групи осіб здебільшого з досить низьким ціннісно-культурним рівнем, високим рівнем соціально-педагогічної занедбаності, аморальним способом життя, зловживанням алкогольними напоями, бродяжництвом, проявами насильницької поведінки тощо. Вчинення злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, пов'язане із самою криміногенністю особистості.

При дорожньо-транспортних пригодах не виявлено такої закономірності, так як навіть наявність самого транспортного засобу підтверджує певну матеріальну забезпеченість, а саме, вчинення злочину скоріше ситуативне, у зв'язку з стресовою ситуацією, алкогольним сп'янінням тощо. Варто звернути увагу, що залишення у небезпеці особи після спричинення потерпілому тілесних ушкоджень не є винятком, а одним із актів звичної поведінки для суб'єкта. У зв'язку з цим подальші наукові пошуки будуть здійснюватися у межах гіпотези готовності (схильності) особи до певної поведінки.

Питанню щодо регулятивних функцій різноманітних станів готовності особистості до певного способу дій присвячена значна кількість наукових робіт. У доктрині готовність діяти певним чином визначають різними поняттями та категоріями - життєва позиція, спрямованість інтересів, ціннісна орієнтація, соціальна установка, суб'єктивне ставлення. Як зазначає В.О. Ядов, все це не що інше, як диспозиції особистості - фіксовані в її соціальному досвіді схильності сприймати і оцінювати умови діяльності, а також діяти в цих умовах певним чином [194, с. 14]. Тому надалі, саме концепція, запропонована В.О. Ядовим, стане основою наших наукових пошуків.

Необхідно звернути увагу, що у кримінологічній науці проблема готовності особистості до певного способу дій (у контексті залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані), попри свою актуальність, є недостатньо дослідженою. Як правило, мова йдеться про «соціальну установку» чи «особистісну установку» злочинця, а також про

«внутрішню позицію особистості» чи її спрямованість, що становить собою стійке домінування деяких мотивів діяльності та визначає цілісність, цілеспрямованість поведінки і всього життя індивіда [151, с.26]. Згідно з теорією Д.М. Узнадзе будь-яка поведінка живої істоти передбачає обов'язкову наявність двох умов: наявність потреби та ситуації її задоволення, при існуванні яких (наявності) у суб'єкта виникає специфічний стан, який можна охарактеризувати як готовність, установку його до вчинення певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби [174].

Відповідно до теорії Д.М. Узнадзе можна припустити, що установка є актуальним психічним станом, який утворюється в людини перед кожним конкретним злочинним актом. Установка – це стан особистості, модус її в кожний цей момент. Поява установки зумовлена не тільки наявною потребою, а й наявністю відповідної ситуації з умовами, в яких вона може бути задоволена – без якої потреба залишається неіндивідуалізованою. Таким чином, установка, яка виражає готовність індивіда до поведінки, що протирічить нормам, – вираженням цінностей у суспільстві, які здійснюють кримінально-правову регламентацію заборонених діянь, є установкою злочинного акту поведінки [119, с. 375].

Однак як зауважує Ш.А. Надірашвілі, для розуміння таких складних форм психічної активності людини, як соціальна і свідома діяльність, недостатньо враховувати лише установку, яка виникає під впливом потреби і предметної дійсності. У зв'язку з цим Ш.А. Надірашвілі висунув теорію об'єктивації, згідно з якою природа специфічної психічної активності людини може стати зрозумілою на основі установки, яка утворюється під впливом моральних та соціальних вимог. Така форма установки вища за положенням та складніша за структурою. У її створенні, крім потреби і предметного середовища, беруть участь мислення і воля. В цьому випадку нові фактори сприяють появі в особистості установки, відповідальної за забезпечення здійснення свідомої поведінки, яка відповідає соціальним вимогам [118, с. 183]. Отже, як зазначає С. Нежурбіда, за забезпечення свідомої злочинної поведінки відповідає установка, зумовлена

потребою, ситуацією, мисленням і волею. На основі цієї установки особа здійснює свідому злочинну діяльність, в якій дотримані вимоги об'єктивації: предмета, об'єктивної соціальності та «Я» [119, с. 376].

У контексті сказаного В.О. Ядов зазначає, що явища диспозиційної регуляції поведінки вивчалися іншими авторами як феномени ціннісної орієнтації, соціальних установок (атитюд), спрямованості особистості, тому можна зробити висновок, що у всіх цих випадках мають місце різновиди установочних готовностей, особливості яких визначаються, з одного боку, специфікою потреб, а з іншого - конкретними умовами діяльності. Тобто потреба може виступати як стимул тільки в тій фазі розвитку, коли вона стає предметною [194, с. 33].

У цьому підрозділі питання щодо прогнозування поведінки особистості буде обмежене до вузької області дослідження взаємозв'язку конкретних соціальних умов діяльності індивіда і його суб'єктивного ставлення до них у вигляді стану схильності (диспозиції) до оцінки і поведінки в цих умовах з урахуванням структури диспозиції, залежно від попереднього досвіду і узагальнених психологічних особливостей суб'єкта. Як зазначає В.О. Ядов, центральне місце при прогнозуванні набувають не окремі поведінкові реакції індивіда і не вся діяльність особистості, а вчинки і система вчинків, суб'єктом яких є особистість як соціальна індивідуальність, тобто мають на увазі типізовані, узагальнені прояви розглянутих процесів [194, с. 33]. Це пов'язане з тим, що усвідомлені наміри людей не завжди відповідають їх реальній поведінці.

Отже, для проведення дослідження особистості осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, в межах диспозиційної концепції необхідно визначити ієрархічну структуру потреб, умов діяльності і диспозиційних формувань, що виникають між потребами і умовами їх реалізації. За основу буде взято структури із складовими елементами, що запропоновані В.О. Ядовим в межах вивчення диспозиційної концепції.

Структура потреб індивіда складається з трьох рівнів соціальної активності у суспільстві, середовищі, що її оточує: перший рівень – мікрогрупа, як правило, це сім'я, другий рівень – мезогрупа – найближче соціальне оточення, наприклад, друзі тощо, третій рівень – макросередовище – включення індивіда до соціального організму загалом. Як бачимо, критерієм структурування є розширення меж соціальної активності людини.

Умови життєдіяльності, в яких реалізуються ті чи інші потреби особистості, також утворюють ієрархічну структуру. За основу структуризації В.О. Ядовим запропоновано тривалість часу, протягом якого зберігається основна якість цих умов. Так, найнижчий рівень – найменш стійкі, мінливі «предметні ситуації», які постійно змінюються, що пов'язано з динамічністю змін самих потреб індивіда на цьому рівні. Наступний рівень – умови групового спілкування (протягом тривалого часу основні умови групи, в якій протікає активність людини, зберігаються незмінними). Ще більш стійкі умови в різних сферах життєдіяльності: праця, дозвілля, сімейне життя. Максимально стабільні – це загальні соціальні умови існування людини: економічні, політичні, культурні сфери життя. Умови діяльності в тій чи іншій соціальній сфері (наприклад, праці) можуть змінюватися кілька разів протягом життя людини, умови групової ситуації змінюються протягом років і місяців, а предметне середовище - постійно [194, с. 35].

Диспозиційна ієрархічна структура за В.О. Ядовим складається з чотирьох рівнів залежно від взаємодії потреб та умов життєдіяльності індивіда, що безпосередньо формує «установку» (модель) при визначенні поведінки. Нижчий рівень складається із зафіксованих установок. Вони формуються на основі потреб фізичного існування в повсякденних, найпростіших ситуаціях, тобто представляють собою безумовні та умовні рефлексі. Більшою мірою такі установки не проходять весь процес усвідомлення індивідом, а є механічними при виникненні потреби. Наступний рівень складає зафіксована система соціальних установок, що формується в процесі життєдіяльності індивіда –

соціалізації, асоціалізації. Як зазначає В.О. Ядов, вона представлена складною структурою і поєднує в собі емоційний, когнітивний і поведінковий аспекти. Третій рівень диспозиційної структури складає загальна направленість інтересів особистості в конкретні сфери соціальної активності. Вона формується на основі більш високих соціальних потреб і становить собою схильність до ідентифікації з тією чи іншою сферою соціальної діяльності (наприклад, пріоритетна направленість інтересів на сферу професійної діяльності, сім'ї або дозвілля). Така направленість є більш стійкою, ніж попередні рівні. Останній рівень в ієрархії диспозиційної структури індивіда складає система ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності і засоби їх досягнення. Формування ціннісних орієнтацій відповідає вищим соціальним потребам індивіда у саморозвитку і самовираженні. Це відбувається в соціально-конкретних, темпорально-обумовлених формах життєдіяльності, характерних для способу життя суспільства і конкретної соціальної групи, до яких належить індивід і з якою він себе ідентифікує, а отже, – світогляд та ідеологію, які він розділяє. Звідси – вирішальна роль цього диспозиційного рівня в саморегуляції поведінки [194, с. 36].

Отже, диспозиційна структура виконує функцію регуляції соціальної поведінки індивіда від одиничного акту до діяльності. Тобто, як зазначає А.Ф. Зелінський, реагуючи на зовнішні і внутрішні подразники, індивід активно впливає на своє оточення, пристосовується до нього і пристосовує його до себе. Активність - найбільш широке поняття взаємодії людини зі світом. Вона властива всім живим істотам і самоврядним технічним системам – від найпростіших автоматичних пристроїв до сучасних комп'ютерів. Поведінка – форма прояву активності. Поведінка може розглядатися в широкому і вузькому змісті. У широкому сенсі поведінка означає активність вищих тварин, регульовану на психічному рівні і відповідним чином впорядковану. У вузькому змісті поведінка – це система людських вчинків, що відображають ставлення особистості до інших людей, суспільства, самого себе. У такому сенсі поведінка - категорія

моральна і правова. Діяльність - різновид поведінки і форма прояву активності. Поняття «діяльність» співвідноситься з «активністю» як вид з родом. Діяльність має системний характер і підпорядкована загальній мотивації в рамках єдиної програми поведінки і полягає в зміні і перетворенні зовнішнього світу і самого діяча [56, с. 84-88]. Тобто, як зауважує В.М. Дрьомін, схема «активність» - «поведінка» - «діяльність» розкриває різну глибину психологічного аналізу соціальної активності людини [46, с. 83].

У зв'язку з цим логічним є висновок, що в усіх проявах соціальної активності Диспозиційна система є регулятором при виборі тієї чи іншої поведінки. Фактично її функціонування відбувається наступним чином – виникнення потреби, визначення умов життєдіяльності, актуалізація диспозиції.

З проведеного емпіричного дослідження вбачається, що чим частіше виникають окремі потреби у типових умовах життєдіяльності індивіда, тим швидше формується диспозиція особистості, тобто оптимальна модель поведінки. У зв'язку з цим навіть незаконні або аморальні дії особи сприймаються нею як звичні, без внутрішнього морального осуду. Тобто спрацьовує механізм «я такий, як є». Експерти зазначають, що чоловіки, які застосовували насильство, наприклад, до жінок або дітей, стверджують, що, «я нічого поганого не робив», «нічого такого не робив» тощо. Тобто формується звична модель поведінки, що включає систему елементів, які виникають послідовно – конфлікт, вирішення його шляхом застосування тілесних ушкоджень, залишення людини без надання допомоги. Для жінок у цій сфері не характерне застосування систематичного насильства. Як правило, факторами вчинення насильницьких дій та залишення у небезпеці є емоційні зриви, нагнітання конфлікту. Специфічною є поведінка жінок, що залишають у небезпеці своїх новонароджених дітей. Таких випадків було зафіксовано 21, що є половиною від злочинів, вчинених у сімейно-побутовій сфері. Як правило, такі злочини вчиняються одразу після пологів (52,38%) або протягом першого року життя дитини (28,57%). Однак і в цьому випадку безпосередній вплив на вибір

моделі поведінки має Диспозиційна система, саме її найвищі рівні, що визначають загальну направленість особистості, цінності, мораль та прийнятні моделі поведінки.

Аналогічне значення стосується також випадків вчинення злочинів, передбачених статтями 135 КК України, при дорожньо-транспортних пригодах. У зв'язку з цим В.О. Ядов зазначає, що тільки у нормальних умовах поведінка залишається раціональною, бо її алгоритм формувався у взаємодії всіх компонентів диспозиційної структури. Однак у обставинах, за яких сила емоцій, неадекватні ситуації стають настільки значними, що поведінка втрачає раціональність. Щось подібне відбувається в стані гніву, депресії або в інших емоційно невірноважених умовах, які перешкоджають нормальному функціонуванню диспозиційної системи [194]. Вказане твердження автора є вірним лише наполовину, адже, як показують наші дослідження, стан гніву, інші емоційно-неврівноважені ситуації у сімейно-побутовій і дозвілєвій сферах є сталою поведінкою, що не впливає на зміну диспозиції при виборі поведінки – це є новим видом диспозиції. Більш того, опитані респонденти, навіть при відсутності актуалізованої потреби на питання: «Уявіть ситуацію: Ваш близький родич потрапив вночі у дорожньо-транспортну пригоду і збив незнайому людину. Одразу він зателефонував порадитися з Вами і повідомив, що свідків цієї події не було. Що б Ви відповіли йому?» у 6% випадків відповіли: «Якщо не було свідків, то можна покинути місце дорожньо-транспортної пригоди» (див. Додаток 5). Це свідчить, як про готовність до таких дій, так і про загальну направленість особистості. До того ж, серед осіб, що допускають керування транспортним засобом в стані алкогольного сп'яніння, так само на це питання відповіли 32% осіб. Тобто при визначенні моделі поведінки ключовими все ж є диспозиції найвищого рівня, що визначають ціннісну направленість особистості – усвідомлення та ставлення до норм моралі, права, співжиття у соціумі. Не менш важливим є третій диспозиційний рівень – загальна направленість індивіда. До

речі, серед всіх осіб, які таким чином відповіли на запитання, 75% були безробітними або себе такими вважали.

Досить серйозно впливає на поведінку особи відчуття безвідповідальності за власні дії, відсутність свідків при вчиненні злочину та неперсоніфікованість потерпілого. Так, на запитання: «Уявіть іншу ситуацію: Ваш знайомий потрапив вночі у дорожньо-транспортну пригоду і збив незнайому людину. Після цього він покинув місце дорожньо-транспортної пригоди, так як був у стані афекту і зателефонував Вам через 2 дні (свідків також не було). Що Ви відповіли б йому?», 20% респондентів відповіли: «Не вчиняти будь-яких дій, хай все вирішиться само», а 12% - «Знищити докази, що можуть свідчити про причетність до дорожньо-транспортної пригоди». Однак у випадку, коли жертва є ідентифікованою і це близький родич, у 68% випадків опитані особи змінювали свою відповідь на «необхідно відшкодувати шкоду потерпілому» або «необхідно звернутися до поліції». Тобто у конкретній ситуації за зміни умов життєдіяльності, однак при тотожних потребах, модель поведінки може радикально відрізнятись. Тобто за кожної окремої життєвої ситуації індивід на підставі соціального досвіду, раціонального мислення та впливу емоцій, визначає найбільш прийнятний вид поведінки. Звичайно, ми допускаємо певну похибку і неточності проведеного опитування, адже респонденти перебувають у стані спокою і фактично відсутня емоційна складова, що характерна при дорожньо-транспортних пригодах, однак проведене дослідження вказує на готовність індивіда до вибору певної моделі поведінки.

Схоже опитування проводилося і для встановлення соціально-прийнятної моделі поведінки і в інших сферах. У сімейно-побутовій та дозвіллєвій сферах 40% респондентів відповіли, що були учасниками бійок. Знову ж таки при виборі певного виду поведінки ключовим виступає найвищий рівень диспозиційної структури – ціннісний. Тобто вирішення конфліктів, самоствердження за рахунок фізичної сили є ключовими при виборі моделі поведінки і після бійки та впливає на нижчі рівні диспозиційної системи. Так, із всіх опитаних респондентів, що

«брали участь у бійках», на питання: «Уявіть ситуацію: Ваш знайомий під час бійки сильно побив іншу людину, вона втратила свідомість. Свідків цієї події немає. Знайомий зателефонував Вам і запитав, що йому робити. Що б Ви відповіли йому?», 62,5% осіб відповіли: «Якщо не було свідків, то можна покинути місце» або «Переконатися, що особа жива, і покинути місце». До того ж, байдужість до життя і здоров'я інших осіб опитаних респондентів проявляється не тільки тоді, коли вони є «активними учасниками бійки», а й звичайними перехожими. Так, на запитання: «Чи траплялося Вам бути свідком ситуації, коли під час бійки особа втрачала свідомість та мала сильні травми? І які були Ваші дії?», 21% респондентів відповіли: «Так, ніяких дій не вчиняв. Особа сама розбереться зі своїми проблемами».

Яскравим прикладом функції диспозиційної системи (психічної регуляції соціальної поведінки особистості) у межах досліджуваної теми є обставини вчинення злочину, встановленого у вироку Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області у справі №346/1608/14-к. Так, 08.12.2013 року близько 22 години 00 хвилин між потерпілою ОСОБА_7, що знаходилась за місцем проживання обвинуваченого ОСОБА_5, під час розпиття спиртного, та обвинуваченим ОСОБА_5 відбулась словесна суперечка, під час якої обвинувачений ОСОБА_5 наніс потерпілій ОСОБА_7 декілька ударів руками і металевим прутком по різних ділянках тіла і голові. Після отриманих ударів потерпіла ОСОБА_7 лежала на ліжку у будинку, а обвинувачені ОСОБА_5 та ОСОБА_6 продовжували розпивати алкогольні напої та заснули. Прокинувшись 09.12.2013 року о 09 годині 00 хвилин, обвинувачений ОСОБА_5 побачив, що потерпіла ОСОБА_7 лежить на ліжку біля нього та погано себе почуває, оскільки тяжко дихала, не розмовляла, на волоссі потерпілої ОСОБА_7 побачив сліди крові, очі були привідкриті, на обличчі синці. Надалі обвинувачені ОСОБА_5 з ОСОБА_6 винесли потерпілу ОСОБА_7 із будинку в господарську будівлю – стодолу, поклали її на сіно. Залишивши потерпілу ОСОБА_7 на сіні, обвинувачені зайшли в будинок, де знову розпивали спиртні напої. О 17 годині

обвинувачені ОСОБА_5 і ОСОБА_6 побачили, що потерпіла ОСОБА_7 без ознак життя. З метою приховання слідів злочину обвинувачений ОСОБА_6 переніс тіло потерпілої ОСОБА_7 із приміщення стодоли та заховав у траву в господарстві обвинуваченого ОСОБА_5. Згідно з висновком експерта смерть потерпілої ОСОБА_7 настала від переохолодження тіла [20].

Покази засуджених осіб є аналогічними до обставин, викладених у справі. До того ж, слід звернути увагу на покази свідків, що додатково характеризують умови життєдіяльності, як потерпілої, так і обвинувачених. Так, неповнолітня дочка потерпілої ОСОБА_7 пояснила, що її мати працювала на лісонасадженнях і після роботи неодноразово залишалась на ночівлю у господарстві обвинуваченого ОСОБА_5. До того ж, 08.12.2013 року матір не прийшла додому і мобільний телефон її був виключений. Протягом тижня матір додому не повернулась та її телефон не відповідав у зв'язку з чим лише 15.12.2013 року (!!!) дочка повідомила тітку про відсутність матері. Матір часто вживала алкогольні напої. Факт того, що дочка довго не повідомляла нікого про відсутність матері, говорить, як про усталеність такої поведінки останньої, байдуже ставлення до виховання неповнолітньої, егоцентризм, антигромадський спосіб життя тощо. Родичі обвинуваченого ОСОБА_6 пояснили, що обвинувачений часто розпивав алкогольні напої з обвинуваченим ОСОБА_5 та потерпілою.

Очевидно, що через призму диспозиційної системи ключовим у досліджуваній ситуації є найвищий (ціннісний) рівень та другий рівень (соціально зафіксовані установки) диспозиційної структури. Як уже було зазначено, соціальні установки формуються, з одного боку, під впливом предметних потреб соціального існування, з іншого, – відповідних умов соціальної дійсності. У контексті перших факторів, що впливають на зазначений диспозиційний рівень, основною потребою є включення та взаємодія у певній соціальній групі (у цьому випадку – близькі знайомі) та визначення окремого місця у цій соціальній групі, ствердження в цій групі власного «Я». Другу групу факторів, що впливають на формування диспозиційного рівня системи, – умови

життєдіяльності індивіда. Так, вибір кола спілкування здійснюється за спільними інтересами (у цьому випадку розпивання алкогольних напоїв тощо), соціальним становищем, матеріальним достатком тощо. Тобто протягом значного проміжку часу основні вимоги, спрямованість, ідеї групи, до якої включений індивід, залишаються незмінними. У зв'язку з цим формування диспозиції не відбувається раптово, воно підкріплюється соціальним, практичним, професійним, ціннісним досвідом і у момент виникнення потреби, за наявності умов, актуалізує диспозицію особистості. Тобто у досліджуваній ситуації розпивання алкогольних напоїв носить систематичний характер, що неодноразово було підґрунтям для конфліктів, сварок. До того ж, застосування насилля є супутником такої поведінки особи. Однак, як уже було зазначено у попередніх розділах, юридичної кваліфікації така поведінка не зазнавала, так як не було тяжких наслідків або смерті. У цьому випадку ключовим щодо смерті потерпілої був не факт нанесення тілесних ушкоджень, що з високим ступенем вірогідності, носив систематичний характер, а вплив зовнішніх факторів – низької атмосферної температури. Тобто диспозиція особистості за тотожних потреб та умов життєдіяльності є відносно сталою, однак, як уже зазначалося, і вона може змінюватися, наприклад, під впливом емоційного стресу, гніву, що не властивий, як правило, цьому індивіду.

При побудові моделі поведінки та визначення місця у ній злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, необхідно мати на увазі, що вони є одним із прогнозованих наслідків. До інших наслідків можна віднести вчинення інших злочинів, що мають за змістом тотожні наслідки, однак передбачені іншими статтями кримінального закону, наприклад, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, вбивство з необережності (або інші привілейовані склади злочинів), вбивство матір'ю новонародженої дитини тощо. Однак така ситуація не завжди прослідковується в сфері дорожнього руху. Диспозиція особистості на вчинення певних дій у суб'єкта, як правило, відсутня, - він вперше переживає такий соціальний, емоційний досвід, тому і детермінанти відрізняються в частині

суб'єктивного відношення до події (наприклад, однією із причин залишення у небезпеці є страх кримінальної відповідальності) [100].

Особливого значення у цьому контексті набуває вивчення посткримінальної поведінки індивіда. Термін «посткримінальна поведінка» з'явився в науковій літературі в кінці 70-х років XX століття, ним вчені стали визначати поведінку суб'єкта після вчинення злочину. Р.А. Сабітовим був введений у науковий обіг термін «посткримінальна поведінка», що має характерні три групи ознак: соціально-юридичні, об'єктивні і суб'єктивні [131].

Соціальна ознака посткримінальної поведінки, на думку Р.А. Сабітова, виражається в суспільній шкідливості чи корисності діяння. З цієї позиції всяка посткримінальна поведінка є або суспільно корисною (бажана для суспільства та держави), тобто правомірною, або суспільно шкідливою (що посягає на суспільні відносини), тобто неправомірною [131], або позитивною і негативною. Незрозумілим при такому поділі залишається його критерій, адже як визначати посткримінальну поведінку, коли злочинець «щиро» кається у вчиненні злочину, але не відшкодовує шкоди завданої ним, піклуючись лише про зменшення кримінального покарання. Більш логічною та раціональною вбачається класифікація залежно від стадій кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила злочин: 1) поведінка злочинця до засудження або звільнення від кримінальної відповідальності і покарання; 2) поведінка засудженого в період від винесення вироку до відбуття покарання; 3) поведінка особи після відбуття покарання [131].

Юридична ознака посткримінальної поведінки полягає в тому, що вона, по-перше, має бути передбачена нормами кримінального права, тобто всі її ознаки повинні бути чітко передбачені у законі; по-друге, вона тягне або здатна спричинити певні кримінально-правові наслідки. Об'єктивні і суб'єктивні ознаки розглядаються Р.А. Сабітовим у межах діяльнісного підходу та пояснюються по схемі – «діяльність - дія - операція - рух тіла» [131]. Ми розділяємо позицію автора щодо вивчення посткримінальної поведінки, як окремого усвідомленого

акту в межах злочинної діяльності (в окремих випадках антигромадської). Як зазначає А.Ф. Зелінський, злочинна діяльність – це система передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних з ними інших докримінальних та післякримінальних дій, які психологічно детерміновані загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки та досягнення окремих, проміжних цілей. Як зазначає вчений, злочинна діяльність здійснюється не ізольовано від інших, легальних видів діяльності. У деяких випадках злочинна діяльність ніби вплітається в трудову діяльність [56, с. 96] або в загальну направленість особистості. Вказане твердження автора прослідковується і під час дослідження злочинної діяльності осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, у сфері побуту або дозвілля. У сфері дорожнього руху досить проблематичним видається встановлення такого висновку, адже злочини носять здебільшого випадковий або ситуативний характер.

У контексті юридичної ознаки посткримінальної поведінки, запропонованої Р.А. Сабітовим, необхідно зазначити, що, з однієї сторони, дії, які передбачені статтею 135 КК України, самі є посткримінальними щодо предикатних злочинів, наприклад, тілесних ушкоджень, порушень правил дорожнього руху, та потребують додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК України, тобто породжують юридичні наслідки. З іншої сторони, посткримінальна поведінка починається після вчинення дій, передбачених статтями 135, 136 КК України, наприклад, щодо суб'єктів, на яких законом покладено обов'язок піклуватися про особу (батьки тощо) або у сфері дорожнього руху при наїзді на потерпілих без порушень правил дорожнього руху.

Посткримінальна поведінка осіб, що вчинили злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, характеризується здебільшого каяттям та сприянням слідству у розкритті злочину. Однак така поведінка настає здебільшого, коли про злочин стає відомо правоохоронним органам. Тому вважаємо, що вона є невід'ємною частиною психологічної побудови моделі

захисту і бажання зменшити міру кримінальної відповідальності, адже інші дії, які вказували б на щире каяття, не завжди характерні для таких осіб. Ця ситуація досить характерна у випадках вчинення злочинів у сфері дорожнього руху. Так, відшкодування шкоди, завдане злочином у досліджуваній сфері, було зафіксовано у 53,57% випадків, у сімейно-побутовій з 41 випадку не було встановлено жодного випадку відшкодування шкоди завданого злочину як у силу об'єктивної сторони злочину, так і відносин з потерпілим, для дозвілєвої сфери така поведінка характерна у 28,95% випадків. Низький показник відшкодування шкоди у досліджуваних сферах можна пояснити як низьким матеріальним становищем суб'єкта злочину, так і безпосередньо змістом злочинної поведінки. Власне, залишення у небезпеці це ухилення від виконання обов'язків, покладених законом на особу або ухилення від відповідальності за власні дії. Адже у момент спричинення тілесних ушкоджень або наїзду на потерпілого індивід цілком усвідомлює, що власними діями поставив у небезпеку життя і здоров'я іншої особи, що виходить з когнітивного аспекту (життєвий досвід, окремі знання про закономірності явищ, процесів у природі тощо), оцінює власну поведінку, ситуацію, у якій він знаходиться, прогнозує можливі наслідки у межах ціннісного або емоційного аспекту, співставляє та визначає прийнятну поведінку для себе з врахуванням загальної направленості особистості (третій рівень диспозиційної ієрархії) у межах поведінкової готовності. У зв'язку з цим у випадках, коли з'являється реальний державний примус у виді розслідування злочину, щире каяття є проявом захисної моделі особистісних інтересів.

На прийняття рішення про залишення у небезпеці особи за наявності злочинів, що передують цьому, досить серйозний вплив здійснюють саме об'єктивні фактори, до яких на першому місці відноситься публічність вчинення злочину (тобто наявність свідків вчинення злочину). Особливо це характерно для дорожньо-транспортних пригод. Наприклад, найбільше таких злочинів вчиняється у нічний час – 46,43%.

Однак у сімейно-побутовій або дозвіллевій сферах наявність свідків не є фактором, що стримує від вчинення таких злочинів. Навіть навпаки, після конфлікту, що був пов'язаний з нанесенням тілесних ушкоджень, у таких компаніях є майже неприйнятним надання допомоги іншій стороні як винуватцем, так і свідками (чиї дії кваліфікуються за статтею 136 КК України).

Яскравим прикладом цього є обставини вчинення злочину, встановленого у вирокі Ірпінського міського суду Київської області від 19.05.2015 року у справі №367/8064/14-к. Так, 28.10.2014 року близько 16-ї години ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 та ОСОБА_6 вживали алкогольні напої. Того ж дня, близько 23-ї години, ОСОБА_3, знаходячись у вищевказаному будинку, на ґрунті раптових неприязних відносин із ОСОБА_6 руками та за допомогою швабри наніс ОСОБА_6 удари по різних частинах тіла, чим спричинив останній тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості. В умовах очевидності погіршення самопочуття ОСОБА_6, внаслідок отриманих травм у своїй сукупності та з наявним алкогольним сп'янінням, ОСОБА_3 виштовхав ОСОБА_6, в оголеному вигляді з приміщення будинку на вулицю, та при намаганні останньої потрапити назад до будинку, за допомогою швабри, повторно наніс удари по різних частинах тіла останньої. Після чого ОСОБА_3 відтягнув останню на територію вищевказаного домоволодіння та, усвідомлюючи, що він своїми діями поставив ОСОБА_6 в небезпечний для життя стан в умовах з низьким температурним режимом, залишив її в нічний час на вулиці без допомоги, внаслідок чого остання померла. Згідно з висновком експерта причиною смерті ОСОБА_6 було загальне переохолодження організму [19].

Тобто поведінка індивіда пояснюється, як бажанням, з однієї сторони, ствердити власне значення у групі, визначити себе, як автономну одиницю, та, з іншої сторони, – демонстрацією сприйняття загальних правил та норм поведінки у конкретній групі. У досліджуваній ситуації немає значення те, що така направленість та поведінка є антигромадською і соціально шкідливою. Це відбувається за рахунок необхідності задоволення потреб середнього рівня –

повноцінної комунікації у мікрогрупі. Вказана позиція також підтверджується думкою експертів (див. підрозділ 2.2.).

З позицій диспозиційного підходу можна з високим ступенем вірогідності стверджувати, що настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених КК України, є закономірним наслідком, а у випадку незмінності потреб та умов життєдіяльності безальтернативним. Зазначене актуалізує необхідність пошуку ефективних шляхів профілактики злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. Така закономірність більшою мірою характерна для злочинів, що вчиняються у сімейно-побутовій та дозвілльєвій сферах. Враховуючи певну ступінь ситуативності та багатофакторності злочинів у сфері дорожнього руху, видається проблематичним встановлення закономірностей у поведінці окремих індивідів у контексті вчинення ними злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, що визначає необхідність вузьконаправлених наукових пошуків.

2.4. Детермінація злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Питання щодо детермінант злочинності вважається одним із найважливіших і найскладніших у кримінології. Адже вплив на злочинність неможливий без розуміння особливостей її детермінації – тих механізмів, що зумовлюють її виникнення і розвиток. При поясненні детермінації злочинності в кримінології потрібно виходити з діалектичного положення про загальні взаємозв'язки між явищами, теоретичною базою і методологічним принципом вивчення детермінант злочинності, в тому числі з розуміння злочинності як продукту суспільства, що має відносну самостійність, власні закономірності розвитку і здатність зворотного впливу на соціальне середовище, яке її породило. Тому процес детермінації злочинності повинен аналізуватися як складний процес взаємодії різних форм причинних та інших (функціональних, статистичних, системно-структурних тощо) зв'язків. На сьогодні єдності в розумінні детермінації злочинності серед дослідників немає як в процесі розвитку

кримінології, так і в сучасних кримінологічних дослідженнях. Підходи до пояснення злочинності, що склалися в науці, є досить різноманітними та іноді суперечливими [45, с. 25; 91; 73; 84; 86; 89].

Так, на думку А.П. Закалюка, у найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву властивість реального буття — загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів. Відповідно до цього детермінація злочинності — це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена [53, с. 183]. В.В. Голіна вважає, що детермінація злочинності — це сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві [27, с. 51]. Тобто детермінація — це форма спрямованого зв'язку, коли один об'єкт визначає інший, можливо, ще не обумовлює і тим більше не спричинює його, але між ними є детерміністична залежність. «Детермінізм означає зв'язок, що проявляється у залежності речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні та зміні від будь-яких факторів» [6]. Основною рисою детерміністичного зв'язку між об'єктами (подіями, процесами, явищами) є наявність залежності між ними, одного від другого, а реально — одного від інших об'єктів [53, с. 185].

У кримінології напрацьована значна кількість класифікації детермінант злочинів. Так, за формою детермінація буває динамічна (однозначна) і статистична (багатозначна або ймовірна), фізична й інформаційна, внутрішня і зовнішня [27, с. 51; 70]; за джерелами формування детермінанти злочинності поділяються на антропологічні та соціальні [53, с. 185; 72]; за природою - об'єктивні та суб'єктивні [27, с. 51; 75]. Об'єктивні фактори існують незалежно від волі людини. До них належать: стан екології, економіки, соціальний лад, спадковість, клімат та інші. Суб'єктивні фактори охоплюють все особистісне, що залежить від волі людини: свідомість, звички, нахили, ціннісні орієнтири, мораль, право, політичні погляди, традиції та інші [59, с. 80-81; 74].

А.Ф. Зелінський вважає, що до суб'єктивної детермінанти поведінки обов'язково належать також не свідомі елементи психіки людини, її психічне здоров'я, а спадкові особливості. До суб'єктивних факторів також автор відносить психічну неврівноваженість, схильність до руйнування, прагнення до влади, агресивність, користоловство, бездуховність, безкультур'я, шкідливі звички, конформізм [55; 77].

У кримінологічній науці більшість авторів підтримують думку, що злочинна поведінка особи формується під впливом двох груп факторів: суб'єктивних та об'єктивних. Так, умови першої групи належать до характеристики особи злочинця, а умови другої групи охоплюють широке коло проблем соціального характеру: соціальні протиріччя, соціальна деформація, соціальні конфлікти, тобто все те, що оточує особу: найближче оточення та макросередовище [187; 58]. У зв'язку з цим сьогодні все більш актуальним є дослідження як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів. Останні впливають не тільки на соціалізацію особистості, а й є факторами вчинення злочинів. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне проаналізувати виявлені детермінанти злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, з їх поділом на такі, що детермінують вчинення злочинів досліджуваного виду та ті, що впливають на настання суспільно небезпечних наслідків. До факторів, що детермінують вчинення злочинів, віднесено суб'єктивні (диспозиційність, деформацію правосвідомості, дифузію відповідальності або синдром Дженовезе) та об'єктивні (дисфункцію сім'ї як соціального інституту, маргіналізацію частини суспільства та інші). Зазначені фактори впливають не тільки на досліджувані види злочинів, а й на предикатні злочини, що підтверджується проведеними нами дослідженнями матеріалів практики та статистичною звітністю правоохоронних органів. До факторів, що впливають на настання суспільно-небезпечних наслідків віднесено природні чинники (наприклад, температура атмосферного повітря тощо) і фізіологічні (малолітство, старість тощо).

Фактори, що детермінують вчинення злочинів, розглянемо у взаємозв'язку один з одним, без суворого поділу на суб'єктивні та об'єктивні. Це дозволить прослідкувати єдність факторів при детермінації злочинів у виді залишення у небезпеці або ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Спершу проаналізуємо об'єктивні фактори, що детермінують злочини у виді залишення у небезпеці або ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Як було встановлено під час проведеного емпіричного дослідження, однією із головних детермінант злочинів досліджуваного виду є дисфункція сім'ї, як соціального інституту, що безпосередньо впливає як на формування особистості, у тому числі фундаментальних людських цінностей.

Для методологічної точності варто зазначити, що соціальний інститут як термін широко застосовується для опису регулярно повторюваних протягом тривалого часу соціальних практик, що санкціоновані та підтримуються за допомогою соціальних норм і мають важливе значення в структурі суспільства. Поняття соціального інституту часто застосовують поряд із поняттями соціальної ролі та соціальної групи. Проте поняття «соціальний інститут», так само позначаючи усталені зразки поведінки, є порівняно з поняттям ролі поняттям вищого порядку, яке включає багато ролей [160, с. 67]. Основою формування та функціонування конкретного соціального інституту є задоволення тієї чи іншої соціальної потреби, а в умовах інтенсивного перебігу суспільних процесів, соціальних трансформацій може виникнути ситуація, коли суспільні потреби, що змінилися, не мають адекватного відображення у структурі та функціях відповідних соціальних інститутів. У результаті їх діяльності може виникнути дисфункція. Таким чином, порушення нормативної взаємодії з соціальним середовищем називається дисфункцією соціального інституту [160, с. 68; 195; 47].

З точки зору змісту дисфункція виявляється у нечіткості цілей діяльності інституту, невизначеності функцій, у спаді його соціального престижу,

авторитету, відродження деяких його функцій у «символічну», ритуальну діяльність, тобто діяльність, яка не спрямована на досягнення раціональної мети [160, с. 68; 196; 84].

На думку С.М. Корецького, дисфункції соціальних інститутів і особливо інститутів соціалізації, наприклад, сім'ї, виступають детермінантами деформованої системи цінностей, а відтак і стійких проявів девіантної поведінки. Автор зазначає, що основним інститутом соціалізації попри всі негаразди, обумовлені перехідним етапом розвитку суспільства, залишається сім'я. Так, здійснене дослідником вивчення дисфункції інституту соціалізації - сім'ї, показало, що основною детермінантою такої дисфункції виступає несприятливе матеріальне становище, яке, однак попри свою вагомість, не є єдиною детермінантою [67]. Вагомою, в цьому контексті, є неналежна соціалізація дітей у малозабезпечених та /або неблагополучних сім'ях, їх соціальна та педагогічна занедбаність, антигромадська направленість, що здебільшого проявляється в їх девіантній поведінці. Цінність людського життя відходить на другий план, поступаючись егоцентризму, користі, а у деяких випадках і страху перед покаранням. Вказані тези підтверджуються проведеними емпіричними дослідженнями вироків у кримінальних справах та оцінками експертів – працівників служб у справах дітей.

Важливим чинником, що вплинув на деформацію сім'ї (у контексті її функції у суспільстві), як соціального інституту є стан безнормованості – аномії, що почав проявлятися в Україні після розпаду СРСР. В українському суспільстві стан аномії обумовлений поступовим збільшенням недовіри до існуючих нормативних систем, діяльності органів державної влади. Стрімкі зміни у суспільних відносинах є фактором неспівпадіння культурного та соціального циклів, що веде до формування недовіри та переосмислення системи людських цінностей, у яких найвищою визнається життя людини. Можна констатувати, що не тільки не співпадають системи цінностей різних поколінь, але й протягом життя одного покоління. Щоб встигати за швидкоплинною зміною суспільних

відносин, людині доводиться проводити дві – три реорганізації власної системи цінностей. Така дезадаптація населення ускладнює процес ретрансляції цінностей від покоління до покоління [67]. Життя людини втрачає свою істину соціальну цінність, починають формуватися інші ідеали, що, як правило, суперечать нормам кримінального закону. Як зазначає професор В.М. Дрьомін, з суб'єктивної сторони більшість кримінальних практик є наслідком втрати духовних цінностей і широкого розповсюдження серед населення правого нігілізму, що проявляється у відношенні до злочинності загалом як соціального явища, і до окремих видів злочинів [46, с. 309]. Аналогічно сприймається окремими членами суспільства культ насилля, нівелюється інститут взаємодопомоги, що впливає на деформацію можливої і допустимої поведінки у суспільстві. Залишення у небезпеці або ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, розцінюється як елемент нормальної поведінки у сучасному суспільстві.

Цінність людського життя, як ідеалу, почала змінювати вектори у суспільстві в бік матеріальної забезпеченості, у зв'язку з цим морально-етичні норми почали, так би мовити, відходити назад. Особливо гостро це проявляється у малозабезпечених та неблагополучних сім'ях. Вказане підтверджується і опрацьованим емпіричним матеріалом. Наприклад, ми вже описували ситуацію, коли малолітній (до трьох років) син перевернув на себе кип'яток, однак батьки протягом доби не зверталися за професійною допомогою до лікарів, пояснюючи це у суді «...скрутним матеріальним становищем, браком часу, а вже потім неусвідомленням небезпеки». У таких сім'ях цінність життя, як ідеалу, не передаються від батьків до дітей, що впливає на соціалізацію дитини.

Досить серйозною проблемою є випадки залишення у небезпеці матерями новонароджених дітей або батьками малолітніх дітей. Як свідчать результати наших досліджень, першоосновою такої поведінки є деформації при соціалізації суб'єкта, що створило умови формування певної диспозиції – моделі звичності та прийнятності (у суспільстві такої поведінки). Окрім цього, на вибір такої

поведінки впливає недостатня проінформованість населення про допустиму поведінку, у випадку, коли батьки, наприклад, хочуть відмовитися від дитини. Так, на підставі експертного опитування було встановлено, що про існування так званих «baby box» знають лише близько 20% батьків із неблагополучних сімей, що перебувають на обліку у соціальних службах. Як зазначає Ю.А. Западнова, причин подібних злочинів, за словами матерів, є декілька: неблагополуччя сім'ї, хтось не хотів заводити дитину і не встиг зробити аборт, хтось піддавався впливу співмешканців і позбавлявся від дитини [54].

На думку дослідників, іншим важливим фактором дисфункції сім'ї є розрив соціального та культурного циклів. Вагомим в цьому контексті є й те, що з кожним роком зростає питома вага електронних засобів масової інформації в процесі формування мотиваційної сфери дітей. Світовий досвід свідчить, що соціально неконтрольовані засоби масової інформації несуть значну загрозу укорінення деформованої системи цінностей, що обумовлює стійкі прояви девіантної поведінки [67]. Наприклад, зараз досить популярним серед підлітків є популярний відеохостинг Youtube, що надає послуги розміщення відеоматеріалів. Кількість переглядів відеоматеріалів на сайті YouTube ще у 2012 році сягнула 4 млрд. на день, що майже вдвічі перевищує щоденну аудиторію трьох найпопулярніших американських телеканалів разом узятих [204]. Однак повноцінного контролю за змістом відеороликів досі немає. Зазначене, як і дисфункція сім'ї, як соціального інституту, впливає на наступний фактор досліджуваного виду злочинності – деформацію правосвідомості, який ми відносимо до суб'єктивних.

Так, як зазначає М.П. Требін, деформація правосвідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, за яким у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, відчуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку [154]. На думку деяких вчених, деформація правової свідомості є викривленням, порушенням усіх або декількох

елементів структури, викликає негативні зміни у морально-психологічному комплексі особистості, що позначається на різних аспектах людської діяльності [17].

У сучасних дослідженнях виділяють кілька найпоширеніших форм деформації індивідуальної правосвідомості, зокрема правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий фетишизм, правовий дилетантизм тощо. Так, правовий інфантилізм розуміють як низький рівень правової свідомості, почуття відповідальності щодо поведінки в рамках права, несформованість, недостатність правових знань і установок, але високий рівень бажання отримати результат [13]. Вказаний фактор частково обумовлений і низьким загальним освітнім рівнем осіб, що вчиняють злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Особливо яскраво це відображено у сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах.

Правовий нігілізм – заперечення цінностей норм права і неповага до права, тобто невіра в те, що за допомогою права можна захистити свої суб'єктивні інтереси. Явище правового нігілізму варто, без сумніву, віднести до найбільш поширених і укорінених форм деформації правосвідомості населення. Заперечення того, що вимагає закон, може відбуватися як у прихованій, так і відкритій формі, і мотивуватися у кожному окремому випадку різними міркуваннями [13]. Вказаний вид деформації правосвідомості більшою мірою характерний саме для злочинів у сфері дорожнього руху. Адже водієві відомі його законні обов'язки, однак всупереч ним і під загрозою кримінальної відповідальності він ухиляється від їх виконання за різними мотивами – від страху покарання до небажання надавати допомогу через стереотипізацію поведінки.

Найбільш гострою проблемою, що переплітається з феноменом аномії українського суспільства, є «переродження» правосвідомості. Воно вважається найскладнішою формою деформації правосвідомості громадян, оскільки на цій стадії спостерігається найбільше викривлення правових ідеалів. Таку свідомість

варто розглядати як найбільш спотворену, дефектну правосвідомість. Від правового нігілізму «переродження» свідомості відрізняється не тільки ступенем суспільної небезпеки, а й мотивацією. Воно засноване на свідомому запереченні закону за мотивами користі, жорстокості, жадібності тощо. Правосвідомість, перероджуючись, проявляється в різних формах і, перш за все, у вигляді умисного порушення законів та інших нормативно-правових актів, що супроводжуються вчиненням злочинів та інших правопорушень [123].

Як вдало зазначає В.В. Голіна: «...очевидно, що породжувати масову (колективну) злочинну діяльність може не будь-яка, а лише деформована у криміногенному відношенні суспільна свідомість. Іноді її називають «кримінально зараженою» [27, с. 50-51]. У цьому контексті варто згадати й позицію С.М. Корецького, котрий в своєму дисертаційному дослідженні запропонував власну типологію кримінальної зараженості особи на підставі двох системовизначаючих ознак. Так, першою системовизначаючою ознакою було обрано нормативні системи, щодо яких спостерігається відхилення поведінки. Відповідно автором було виділено наступні типи осіб: девіантний, делінквентний, злочинний. Другою ознакою, на думку дослідника, виступає стійкість установок на поведінкові акти, що відхиляються від прийнятих в суспільстві норм поведінки. У межах кожного типу за стійкістю установок на ці форми поведінки автором виділено три підтипи: ситуативний, стійкий та послідовний, де послідовний підтип попереднього та ситуативний підтип наступного типу є перехідними [67].

Особливого значення при дослідженні вищезазначених факторів набуває питання стійкості та інтенсивності соціальних зв'язків у мікросередовищі та його якісні характеристики. Як зазначає В.М. Дрьомін, описуючи концепцію «Великого розриву» Ф. Фукуями, «...сутність здвигу цінностей проявляється в індивідуалізації і як наслідок мініатюризації суспільства. Так, у сучасних суспільствах ступінь свободи вибору для індивіда значно зросла, у той час як зв'язки, що зв'язують їх з системою соціальних обов'язків, ослабли... люди

стараються підтримувати відносини тільки з тими, кого вони обирають добровільно. До того ж цінностей, що поділяються всіма членами суспільства, стає все менше» [46, с. 306]. Фактично, при незмінності потреб та соціального оточення абсолютно відсутня можливість формування інших цінностей і норм, ніж ті, що підтримуються мікросередовищем. Формується диспозиційна структура особистості, що буде ключовою при виборі певної поведінки. Як правило, таке мікросередовище має ознаки антигромадського (у сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах). Для таких груп характерні конфліктність, вчинення аморальних дій, дрібних правопорушень, систематичне вживання алкогольних напоїв. Наприклад, відповідно до офіційних статистичних даних за 2017 рік до суду було направлено 147 кримінальних проваджень за статтями 135, 136 КК України, з них у 64 випадках фігурують особи, що вчинили злочини в стані алкогольного сп'яніння, тобто 43,54%. Проведене нами вивчення вироків по кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України, ухвалених за період з 2010 по 2018 роки, підтверджує офіційні статистичні відомості – 42% засуджених осіб перебували в стані алкогольного сп'яніння [163].

Одним із об'єктивних факторів, що детермінує вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, є маргіналізація суспільства, що відбувається на фоні аномії та падіння загальнолюдських цінностей. Це пов'язано з тим, що процеси маргіналізації населення, які іманентно притаманні кожному стратифікованому суспільству, у період його трансформацій посилюються багаторазово [167, с. 12]. Все це істотно відбилося на соціальному самопочутті переважної більшості громадян, що призвело до маргіналізації значної частини населення, оскільки, як зазначає М. Шульга, маргіналізація у перехідному суспільстві розгортається як широкомасштабний, всеосяжний процес втрати соціальними суб'єктами власних ідентичностей та переходу до стану невизначених, розмитих ідентичностей [192, с. 6]

Для злочинів залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, маргінальність особистості є одним із факторів байдужості до життя і здоров'я іншої людини, а тому цінність такого життя є більшою мірою незначною для злочинців цієї групи [46], однак у сучасній науковій літературі існують різні думки щодо криміногенності маргінальності [167].

Варто зазначити, що сама по собі маргінальна поведінка не обов'язково є злочинною, але майже завжди криміногенною [31, с. 28]. Більш категорично із цього питання висловлюються О.М. Черниш та М.О. Черниш, - «маргіналізм є криміногенним завжди; як суспільне явище він має у своєму розпорядженні комплекс, тобто всі без винятку умови, що породжують злочинність» [183, с. 53]. Продовжуючи тези зазначених авторів, необхідно відзначити, що у досліджуваній сфері маргінальність є однією з ключових умов криміналізації особистості.

Вплив маргінальності на детермінацію злочинів найбільше проявляється у дозвілєвій сфері. Наприклад, особи, що не мають постійного місця проживання та постійно зловживають алкоголем, після конфліктних ситуацій із застосуванням насилля досить часто залишають опонентів у безпорадному, а тому й у небезпечному для їх життя стані. Однак в силу свого соціального становища, низької освіченості та внутрішніх правил групи про факти вчинення таких злочинів ніхто не повідомляє до правоохоронних органів. До того ж, самі факти знаходження уже мертвих людей (вказаного соціального становища), як свідчить практика, здебільшого не розслідуються. У зв'язку з цим для таких злочинів характерним є гіперлатентність, оскільки ні свідки таких злочинів, ні потерпілі не звертаються за допомогою до компетентних органів.

Варто звернути увагу, що маргінальність особистості не виникає безпосередньо перед вчиненням конкретного злочину, вона є супутником криміногенного або антигромадського способу життя і розглядається у детермінаційному зв'язку з вчиненням особою злочинів, у тому числі і

передбачених статтями 135, 136 КК України. Необхідно звернути увагу, що досліджуваний вид злочинності більшою мірою характерний для категорії осіб з низьким рівнем доходів або які взагалі перебувають за межею бідності (саме для сімейно-побутової сфери). Наприклад, у сімейно-побутовій та дозвіллевій сфері злочини вчинені, як правило, безробітними особами (91,14%), які характеризуються за місцем проживання або посередньо (46,8%), або негативно (15,2%). У зв'язку з цим залишення у небезпеці розглядається не як окремий факт, а як логічний наслідок девіантної соціально неприйнятної поведінки. За допомогою проведеного емпіричного дослідження було встановлено, що вчинення злочинів дослідженого виду – це один із стереотипних наслідків такої поведінки, що викликає суспільно небезпечні наслідки. До інших можна віднести вчинення злочинів проти життя і здоров'я, честі та гідності особи тощо.

Важливе значення на процес детермінації досліджуваного виду злочинів мають фактори злочинів, що передують залишенню у небезпеці та ненаданню допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тобто є предикатними. Як було встановлено у проведеному нами аналізі вироків такими злочинами є насильницькі злочини, зокрема проти життя та здоров'я особи (статті 121-125 КК України) і проти безпеки дорожнього руху (286 КК України). Оскільки вивчення детермінації таких видів злочинів не входить у предмет нашого дослідження, однак без їх опису все ж не вдасться встановити повноту ситуації, що склалася, звернемося до робіт вчених, які досліджували цю проблематику.

Так, система детермінантів насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи включає в себе три підгрупи: детермінанти ситуативно-дозвільних насильницьких злочинів, детермінанти паталогічних насильницьких злочинів, детермінанти сімейно-побутових насильницьких злочинів.

До основних детермінантів ситуативно-дозвільних насильницьких злочинів кримінологи відносять такі фактори: низький соціальний статус багатьох злочинців, підвищення психічного навантаження і соціального

напруження, негативна роль кримінальної субкультури, суперечності між статусом особи та її завищеними орієнтирами, а також зниження соціального та превентивного контролю правоохоронних органів, несприятливе соціально-економічне і морально-психологічне становище в країні і близькому зарубіжжі, маргінальність, алкоголізація, послаблення соціального контролю над злочинністю [37, с. 92; 61; 189; 129; 62], невідповідність потреб людини рівню їх фактичного задоволення, істотні розбіжності між інтенсивними процесами урбанізації та міграції громадян і рівнем соціального контролю, незбалансованість фінансування виробництва, сфери виховання та культури. Спеціальні чинники вбачаються в ціннісно-нормативній сфері особи злочинця [197]. Так як між залишенням у небезпеці та злочином, що йому передуює, існує зв'язок, тому і явища, що породжують предикатні діяння теж безпосередньо впливають і на залишення у небезпеці. Більшість суб'єктивних детермінант, наприклад, низький освітній, ціннісний рівень, матеріальна незабезпеченість, антигромадська поведінка, систематичне вживання алкогольних напоїв безпосередньо впливають, як на насильницькі діяння, так і на злочини досліджуваного виду.

Криміногенні явища, які детермінують патологічні насильницькі злочини, включають явища соціально-психологічного і психіатричного, медико-педагогічного, медико-реабілітаційного, організаційно-управлінського, правового та іншого характеру. Медико-педагогічний спектр криміногенних явищ охоплює недостатню диспансеризацію населення з метою встановлення осіб з психічними аномаліями. Недостатньо здійснюються заходи щодо боротьби з ранньою алкоголізацією і наркотизацією підлітків, відсутня чітко продумана концепція медико-педагогічного попереджувального впливу на психічну захворюваність дітей і підлітків [37, с. 93; 184; 179]. Хоча здебільшого у досліджуваних вироках засуджені були психічно здоровими та не мали певних психічних відхилень, не перебували на обліку у спеціалізованих установах, все ж варто відзначити випадки вчинення таких злочинів особами, які мають певні

психічні вади. Так, з 191 особи лише 5 до вчинення злочину перебували на обліку у психолога. Однак виявлення психічних відхилень не завжди проводиться, а тому у структурі фактичної злочинності їх питома вага значно перевищує офіційно встановлену кількість.

Досить специфічну групу факторів складають детермінанти сімейно-побутових насильницьких злочинів. На думку Б.М. Головкіна, систему зазначених детермінант доцільно поділяти на три рівні залежно від ступеня впливу на злочинну мотивацію окремих правопорушників. Так, на макрорівні – це соціально-економічні, морально-психологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські та сімейно-побутові фактори тяжких сімейно-побутових насильницьких злочинів. У своїй взаємодії вони породжують морально-психологічну дезорганізацію суспільства, обумовлюють зростання суспільної деструктивності та конфліктності. Її передумовами виступає стійка і тривалий час невирішувана ситуація невідповідності між потребами, інтересами, соціальними очікуваннями значної частини населення і можливостями їх фактичного задоволення [29]. Фактично, на вказаному рівні детермінанти є спорідненими із попередньо описаними, що видається закономірним. Адже соціальні процеси напруженості не можуть існувати ізольовано окремо у певних сферах життєдіяльності соціуму особливо щодо певної соціальної верстви населення.

На мікрорівні (окремих сімей і найближчого сімейно-побутового оточення), окрім зазначених, спостерігаються нові специфічні утворення, які ми загалом називаємо сімейно-побутовими протиріччями. До них належать: суперечності між жінками і чоловіками стосовно зазіхань на лідерство у сім'ї, протиріччя між уявними та фактичними соціальними і сімейними ролями, суперечності між подружжям, їх батьками, членами сімейно-побутового оточення з приводу статевої моралі, матеріальних орієнтацій, виховання дітей тощо [29]. На підставі опрацьованого емпірично матеріалу та опитування експертів вдалося встановити, що факторами конфліктності і, як наслідок,

насильницьких злочинів є також незадовільні житлові умови громадян, сімейно-побутове неблагополуччя, алкоголізація, безробіття, пасивність громадськості, близьких родичів (щодо допомоги у вирішенні конфліктів, втручання у кризових ситуаціях) тощо.

На індивідуальному рівні систему детермінант доповнюють фактори злочинної поведінки. До них належать: деформовані потреби та інтереси злочинців, їх антисуспільні настанови, спосіб життя, негативний вплив найближчого сімейно-побутового оточення та інші. Серед умов, що сприяють вчиненню протиправних дій засудженими є: побутове пияцтво винних, стан алкогольного сп'яніння в момент вчинення злочину, наявність психічних аномалій в межах осудності, віктимна поведінка потерпілих, перевага у фізичній силі, наявність у винного засобів, що полегшують вчинення насильницьких дій [29; 12].

Особливої уваги у детермінаційному комплексі має конкретна життєва ситуація. У контексті побутового насильства ситуація, яка передуює протиправному посяганням проти особи, за своїм змістом є криміногенною. Проведені дослідження науковців дали змогу розглянути специфіку криміногенної життєвої ситуації, що полягає у різному походженні, сильній емоційній напруженості та прискореному перебігу конфліктних подій. У механізмі індивідуальної злочинної поведінки конкретна життєва ситуація відіграє роль приводу до розв'язання останнього епізоду продовжуваного конфлікту шляхом вчинення злочину. У зв'язку з цим обставини конкретної життєвої ситуації слід розглядати як активізуючий чинник [29]. Характерною особливістю конкретної життєвої ситуації, в контексті досліджуваного виду злочинів є те, що вона є не тільки активізуючим фактором для вчинення злочину, а й знаходиться у взаємозв'язку з настанням суспільно-небезпечних наслідків.

До наступної групи злочинів, які передують залишенню у небезпеці та ненаданню допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, відносяться злочини у сфері дорожнього руху. При вивченні вироків у

кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України було встановлено, що це діяння, передбачені статтею 286 КК України. Дослідження факторів вчинення злочинів проти безпеки дорожнього руху в межах докторської дисертації було здійснене В.А. Мисливим. Так, науковцем звертається увага на досить велике розмаїття думок щодо факторів, які впливають на такі злочини, що обумовлено різною оцінкою значення об'єктивних і суб'єктивних факторів. Дослідник вважає: визначальними у детермінації цих злочинів є соціальні якості особи, адже, як підкреслює один із західних кримінологів Г. Кайзер, вірогідність вчинити аварію значною мірою залежить від бездоганності водія як соціально-культурної особистості [111]. У цьому контексті вбачається, що під «соціальними якостями особи» автор мав на увазі цінності та установки, які формуються в особи під час соціалізації, що безпосередньо формує найвищий диспозиційний рівень та впливає загалом на диспозиційну структуру особистості.

Здійснене В.А. Мисливим дослідження показує, що найбільш поширеною причиною цих злочинів є зневажливе ставлення до безпеки дорожнього руху, що, незалежно від різнобарвних відтінків, сприяє формуванню криміногенного типу поведінки водіїв: зухвалість та агресивність (30%), недисциплінованість (40%), легковажність (14%). Традиційною причиною цих злочинів залишається й керування транспортними засобами у стані сп'яніння [111]. Вказане частково підтверджується і нашими емпіричними спостереженнями – при дорожньо-транспортних пригодах таких випадків зафіксовано 36 (32,14%) – випадків керування у стані алкогольного сп'яніння. До того ж, на підставі проведеного соціологічного опитування вдалося встановити, що з 170 осіб, що постійно користуються власним автомобілем, 72 особи допускають можливість або керували автомобілем у стані алкогольного сп'яніння (42,35%).

Особливої уваги заслуговують наукові результати автора щодо біологічних характеристик осіб. Так, В.А. Мисливий зазначає, що хоча біологічні властивості не є першоджерелами цих злочинів, такі якості водіїв, як концентрація уваги, час реакції, швидкість виконання рішення, впливають на їх вчинення. Зокрема це:

неуважність (34%), розгубленість (17%), уповільнена реакція (16%), незконцентрованість (14%). І хоча умови життєдіяльності, напружена праця знижують ключові психофізіологічні якості водіїв, проте реальний вплив цих факторів на аварійність не з'ясовується [111].

Учиненню злочинів сприяє експлуатація транспорту з технічними несправностями (близько 30%). Причиною 45% пригод стають порушення стандартів убезпечення дорожнього руху при будівництві, реконструкції, ремонті чи утриманні шляхів та їх комунікацій. Настанню злочинних суспільно небезпечних наслідків сприяє несвоєчасне та неякісне надання медичної допомоги та лікування потерпілих [111]. Важливими в цьому контексті є й інші суміжні фактори, зокрема, недостатнє освітлення автомобільних доріг, порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами (наприклад, перехід у невстановленому місці, відсутність на зовнішньому одязі світлоповертальних елементів для своєчасного їх виявлення іншими учасниками дорожнього руху тощо) [111]. Звичайно, вказані фактори майже не впливають на залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Однак розглядати фактори, що їх обумовлюють, у відриві від детермінант предикатних злочинів видається контрпродуктивно.

Одним із факторів злочинів, що передують залишенню у небезпеці, є віктимна поведінка потерпілого, яка відрізняється залежно від сфери життєдіяльності індивіда. Для дослідження ролі жертви при вчиненні злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, необхідно зазначити наступне. На підставі дослідження вироків у кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України було встановлено, що у сімейно-побутовій сфері жертвами досліджуваного виду злочинів є, як правило, близькі родичі, які разом проживають зі злочинцем (38 із 41 випадку), з них випадків залишення матерями малолітніх дітей було зафіксовано 21. Проте при вчиненні таких злочинів віктимність жертви (дитини) не може бути адекватно оцінена у силу об'єктивних факторів. У двох інших

сферах (дорожнього та дозвіллевій) роль жертви може бути встановлена лише для злочинів, що передують залишенню у небезпеці, однак вказане входить у предмет вивчення інших видів злочинів – в сфері дорожнього руху або проти життя і здоров'я особи.

Серед факторів, які знаходяться у зв'язку з настанням суспільно небезпечних наслідків (наприклад, тяжкими тілесними ушкодженнями або смертю потерпілих), одне із ключових місць посідають природні чинники (температура повітря, пора року, час доби тощо). Так, настання суспільно-небезпечних наслідків при вчиненні злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, незалежно від сфери їх вчинення, має здебільшого сезонний характер, що проявляється у збільшенні рівня злочинів у зимовий період. Така сезонність є закономірною, що пов'язано із значним зниженням температури атмосферного повітря і, як наслідок, гіпотермією організму потерпілого, що призводить до смерті. Таким чином, можна стверджувати, що найбільша кількість злочинів припадає на пізню осінь, зиму і ранню весну (від 5 до 7 місяців). Крім того, важливе значення мають не тільки ознаки сезонності, а також пора доби. Так, на підставі дослідження вироків було встановлено, що абсолютна більшість злочинів вчиняється у темну пору доби. До того ж, прослідковується взаємозалежність між тривалістю сонячного дня і вчиненими злочинами - восени, взимку та навесні найбільше злочинів вчинено саме ввечері та вночі (56,02%), що відповідає аварійності на дорогах і конфліктним ситуаціям між людьми, які найбільше розповсюджені саме у цей час, а також зниженням температури атмосферного повітря уночі. Влітку, у зв'язку з найбільшою тривалістю сонячного дня, кількість злочинів, вчинених ввечері (всього 9) не перевищує кількості удень (всього 10), до того ж, пікового показника досягає саме нічна пора доби (див. діаграма 2.3.). Тобто природні фактори не можуть і не впливають на збільшення кількості злочинів, як актів поведінки, у зимову пору року, вони є чинником настання суспільно-небезпечних наслідків.

Байдужість до проблем оточуючих, як суб'єктивний фактор злочинної поведінки, досліджувалися не тільки вітчизняними науковцями. У зарубіжній науковій літературі таке явище отримало назву «ефект свідка» або «синдром Дженовезе». У роботах вчених мова йде про «соціальну ізоляцію» осіб від проблем інших людей, зокрема потерпілих. «Ефект свідка» або «синдром Дженовезе» полягає у тому, що кожен з очевидців події (у якій людині необхідна стороння допомога) вважає, що допомогти постраждалому повинен не він, а хтось інший. Таким чином, цей очевидець прагне зменшення рівня соціальної значущості власних дій. Варто зазначити й те, що, не бажаючи виділятися з натовпу та перекладаючи відповідальність на оточуючих, особа просто ніяк не реагує на те, що відбувається.

З проведеного дослідження вбачається, що усю сукупність ситуацій, при яких вчиняються злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, можна умовно поділити на дві групи залежно від особистісних характеристик засуджених: звичні, тобто характерна поведінка для індивіда, надзвичайні, тобто нехарактерні для індивіда. На відміну від ситуацій звичайної допомоги для надзвичайних ситуацій характерна одна обставина, що утрудняє адекватне і негайне надання допомоги. Як правило, такі ситуації трапляються непередбачено, у людини немає установки або визначеної моделі поведінки, бо кризові ситуації досить рідкісні, що не дозволяє суб'єкту накопичити належний досвід і сформувати певну диспозицію особистості. У науці визначають декілька ключових факторів, що впливають на вибір поведінки індивідом: ситуація може загрожувати здоров'ю та життю людини, що надає допомогу; кризова ситуація вимагає швидкого реагування і практично не допускає тривалого обдумування можливих дій.

Для надання допомоги іншій особі індивідом повинні оцінюватися такі аспекти: ситуація біди повинна бути сприйнята як така; необхідна точна оцінка її причини; вольова та когнітивна готовність до надання допомоги. Цей складний процес, що починається первинним сприйняттям ситуації і закінчується дією з

надання допомоги, може на окремих стадіях різним чином порушуватися або сповільнюватися [178].

Однак у об'єктивній дійсності досить часто трапляються випадки ігнорування проблем інших людей. Одним із факторів, які пояснюють описаний вище ефект, є дифузія відповідальності. Л. Бікман визначав дифузію відповідальності як явище суб'єктивного розподілу відповідальності за будь-який вчинок між декількома членами групи, в результаті чого рівень відповідальності кожного члена стає значно нижче початкового. Явище дифузії відповідальності виникає за умови вчинення дії або протидії групою людей і складно встановити, хто конкретно повинен нести за це відповідальність. Дифузія відповідальності зазвичай спостерігається у групі або натовпі людей [200, с. 439; 199].

Джон М. Дарлі і Біб Латане пояснюють подібний ефект «множинною необізнаністю» і «дифузією відповідальності». Множинна необізнаність характеризує стадію оцінювання ситуації. Будучи не одною, людина при оцінюванні ситуації спирається на реакції оточуючих. У той же час кожен з присутніх стримує свою реакцію, щоб її надмірна сила реакції або поспішність не поставили його в незручне становище, не привернули до нього увагу. Оскільки в таке замішання, що веде до затримки реакції, спочатку впадають всі присутні, то ситуація, що потребує термінової допомоги, помилково інтерпретується як менш критична [200].

На наступній стадії людина починає відчувати себе відповідальною за надання допомоги та очікує того ж від усіх присутніх, в силу чого відбувається дифузія, а тим самим і зменшення відповідальності [201].

Таким чином, чим більше людей, тим нижче кожен з них оцінює рівень власної відповідальності за свої дії або бездіяльність. У результаті цей психологічний феномен проявляється в повній бездіяльності людей, які стали свідками надзвичайної ситуації, в тому числі злочинних дій.

Підтвердженням цього є результати проведеного нами соціологічного дослідження, про яке йшла мова в підрозділах 2.1 та 2.2. Так, за умови вчинення дорожньо-транспортної пригоди, в тому числі наїзду на потерпілого, та при відсутності свідків чи очевидців, 20% опитаних респондентів відповіли, що покинули б місце події та не вчиняли б жодних дій ні щодо надання допомоги потерпілому, особа якого їм невідома (неідентифікована), ні щодо повідомлення про вчинений злочин правоохоронним органам. Водночас за аналогічних умов відсутності свідків чи очевидців бійки та неідентифікованості потерпілого 20% респондентів надали таку ж відповідь. Натомість за умови наявності свідків бійки 24% респондентів відповіли, що вони все рівно залишили б місце події.

Схожою є й ситуація щодо ненадання допомоги потерпілим від злочинів свідками чи очевидцями. Так, у 36% свідків чи очевидців дорожньо-транспортних пригод та 64% свідків чи очевидців бійок не надали б допомогу невідомим їм потерпілим, а також не вчиняли б ніяких інших дій.

Ситуація дещо змінюється, коли потерпілим від злочину є ідентифікована особа чи близький родич. Так, 48 з 62 опитаних респондентів відповіли, що у такому разі (при дорожньо-транспортній пригоді) вони б допомогли потерпілому, повідомили б про вчинений злочин до правоохоронних органів та навіть відшкодували б шкоду. Таким чином, можна стверджувати, що рівень дифузії відповідальності значною мірою залежить від ідентифікованості потерпілого, тобто, якщо потерпілою є відома свідку чи очевидцю злочину особа, то є більша вірогідність надання цьому потерпілому допомоги.

Так, як показують дослідження, ефект свідка (або синдром Дженовезе) має свої межі. Це відбувається у ситуаціях, коли критична ситуація не допускає помилкового тлумачення, наприклад, при раптовому падінні пасажирів в рухомому вагоні метро надання допомоги не залежало від кількості пасажирів, а його латентний період із зростанням числа свідків навіть зменшується [202]. Також, якщо свідки нещастя не були незнайомими людьми, а складали організовану групу, члени якої взаємодіяли між собою, то дифузії

відповідальності також не спостерігалася [203]. Разом з тим очевидні ознаки дифузія відповідальності (низька частота і великий латентний час дій з надання допомоги) під час проведених досліджень спостерігалися в тих випадках, коли потенційні суб'єкти вважали, що необхідна допомога буде пов'язана із значними загрозами, ускладненнями для людини, яка може надати таку допомогу.

З проведених нами досліджень вдалося встановити, що одним із факторів вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці у сфері дорожнього руху є відсутність свідків дорожньо-транспортних пригод, тобто анонімність злочинця. Латентність предикатних злочинів у сфері дорожнього руху зараз є об'єктивною, адже, незважаючи на діяльність державних органів щодо встановлення камер відеоспостереження у містах, що можуть фіксувати порушення правил дорожнього руху, все ж така діяльність здійснюється повільно. Звичайно, відсутність свідків не може бути єдиним фактором злочинів у виді залишення у небезпеці. Однак взаємодія особистісних рис та об'єктивних факторів формують готовність до залишення у небезпеці.

Охарактеризовані фактори, що впливають на поведінку індивіда є ключовими для вироблення науково-обґрунтованих та найбільш ефективних заходів протидії злочинів у виді залишення у небезпеці, або ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. До того ж, варто враховувати особистісні властивості осіб, що вчиняють такі злочини, сферу життєдіяльності (сімейно-побутову, дозвілєву та дорожнього руху), а також сучасні тенденції змін злочинності загалом.

Отже, на підставі проведеного вивчення кількісних і якісних показників вдалося виявити закономірності і тенденції злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Так, було встановлено, що ці злочини вчиняються, як правило, у трьох сферах життєдіяльності людини: у сімейно-побутовій, у дозвілєвій сфері і сфері дорожнього руху. Динаміка зазначених злочинів є сталою і коливається у межах 300 злочинів щорічно. З використанням статистичних даних здійснено

перспективну екстраполяцію, використовуючи лінійну апроксимацію з переносом динамічних рядів у період з 2013 по 2017 рр. на 2018 рік. Отримані дані свідчать про збереження динаміки злочинності до незначного приросту.

Як свідчать проведені дослідження на настання суспільно-небезпечних наслідків впливають природні фактори, у першу чергу низька температура атмосферного повітря. Так, найбільша кількість злочинів припадає на пізню осінь, зиму і ранню весну, що обумовлено атмосферними факторами, такими як температура зовнішнього середовища тощо. Також доведено, що вчинення цих злочинів залежить від пори доби – абсолютна більшість злочинів вчиняється у темну пору, що відповідає аварійності на автошляхах. Встановлено, що абсолютна більшість злочинів вчиняються в межах населених пунктів.

Географія розповсюдження вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані зберігає тенденцію збільшення кількості зареєстрованих злочинів з південного сходу на північний захід. Найбільше злочинів вчиняється у високоурбанізованих містах. Однак вказаний вид злочинів не пов'язаний з поширеністю по Україні дорожньо-транспортних пригод з постраждалими. Встановлено, що найбільший рівень латентності спостерігається у сімейно-побутовій і дозвілльєвій сферах.

Встановлено, що здебільшого вчиненню злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, передують інші злочини: порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-128 КК України).

Особистість особи розглядається з диференціацією залежно від сфери вчинення злочинів – особистість особи, що вчинила злочин (у сфері дорожнього руху) та особистість злочинця (у дозвілльєвій, сімейно-побутовій сфері). Вчинення злочинів у сімейно-побутовій та дозвілльєвій сферах характерне

здебільшого для осіб з досить низьким ціннісно-культурним рівнем, високим рівнем соціально-педагогічної занедбаності, аморальним та антигромадським способом життя, зловживанням алкогольними напоями, бродяжництвом тощо. При дорожньо-транспортних пригодах не виявлено такої стійкої закономірності, вчинення злочину скоріше ситуативне, у зв'язку з стресовою ситуацією, алкогольним сп'янінням тощо.

Встановлено, що злочини у досліджуваній сфері вчиняють здебільшого чоловіки (78,53%). Однак розподіл за статевою ознакою змінюється залежно від сфери вчинення злочинів: жінки у 63,41% випадках вчиняли злочини щодо неповнолітніх дітей, осіб похилого віку у сімейно-побутовій сфері. Для чоловіків, в свою чергу, характерні усі сфери (68,67%). Доведено, що найбільш схильні до вчинення злочинів особи до 30 років. Вказаний вік є фактичним відображенням певного рівня соціальної зрілості.

У сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах, як правило, злочини вчиняються особами, що мають низький освітній та інтелектуальний рівень. Таким особам складно сформулювати свою думку, у них низький рівень граматичної освіченості, нерідко є труднощі в поясненні власних вчинків. Вказане є як фактором, так і наслідком надмірного зловживання алкогольних напоїв. Варто відзначити, що така поведінка осіб не пов'язана з певними психологічними захворюваннями та серйозними відхиленнями. Злочини досліджуваного виду вчиняються здебільшого одноособово, що пов'язано як з сферою життєдіяльності людини, так і з об'єктивною стороною досліджуваних видів злочинів. Обґрунтовується, що ключовим фактором вибору моделі (у сфері дорожнього руху) поведінки є латентність вчиненого діяння. Вчинення злочинів досліджуваного виду особами, які мають судимості, зустрічається досить часто: у сфері дорожнього руху у – 9,82%, сімейно-побутовій сфері – 36,59%, дозвіллевій сфері – 47,37%.

Обґрунтовується, що чим частіше виникають окремі потреби у типових умовах життєдіяльності індивіда, тим швидше формується диспозиція

особистості, тобто оптимальна модель поведінки. У зв'язку з цим незаконні або аморальні дії особи сприймаються нею як звичні, без внутрішнього морального осуду. Формується модель поведінки, що включає етапи, які виникають послідовно – конфлікт, вирішення шляхом застосування сили, залишення потерпілого без надання допомоги. При виборі моделі поведінки ключовими є диспозиції найвищого рівня, що визначають ціннісну направленість особистості.

На формування диспозиційного рівня поведінки впливають умови життєдіяльності індивіда. Так, вибір кола спілкування здійснюється за спільними інтересами, соціальним становищем, матеріальним достатком тощо. Протягом тривалого періоду основні вимоги, спрямованість, ідеї групи, до якої включений індивід, залишаються незмінними. У зв'язку з цим формування диспозиції не відбувається раптово, воно підкріплюється соціальним, практичним, професійним, ціннісним досвідом і у момент виникнення потреби і при наявності умов актуалізує диспозицію особистості. Вона при тотожних потребах та умовах життєдіяльності є відносно сталою, однак і вона може змінюватися під впливом емоційного стресу, гніву, що не властивий, як правило, цьому індивіду. При побудові моделі поведінки та визначення місця у ній злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, необхідно мати на увазі, що вони є одним із прогнозованих наслідків.

У сімейно-побутовій або дозвіллевій сферах наявність свідків не є фактором, що стримує від вчинення таких злочинів (для сфери дорожнього руху є таким). Навіть навпаки, після конфлікту, що був пов'язаний з нанесенням тілесних ушкоджень, у таких компаніях є майже неприйнятним надання допомоги іншій стороні як винуватцем, так і свідками. Поведінка індивіда пояснюється як бажанням, з однієї сторони, ствердити власне значення у групі, як автономну одиницю групи, та, з іншої сторони, – демонстрацією сприйняття загальних правил та норм поведінки у конкретній групі. До того ж, немає значення те, що така направленість та поведінка є антигромадською та соціально

шкідливою. Це відбувається за рахунок необхідності задоволення середнього рівня потреб – повноцінної комунікації у мікрогрупі.

Посткримінальна поведінка індивідів, що вчинили злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, характеризується здебільшого каяттям та сприянням слідству у розкритті злочину. Така поведінка настає, коли про злочин стає відомо правоохоронним органам, а тому вона є невід'ємною частиною психологічної побудови моделі захисту і бажання зменшити міру кримінальної відповідальності, адже інші дії, що вказували б на щире каяття, не завжди характерні для таких осіб (наприклад, відшкодування шкоди здійснюється у 50%).

Усю сукупність факторів, які детермінують злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, проаналізовано за класифікацією: соціальні (дисфункція соціальних інститутів, деформація правосвідомості, маргіналізація частини суспільства та інші), психологічні (диспозиційність, дифузія відповідальності або синдром Дженовезе), природні (температура атмосферного повітря, час доби тощо) та інші. Враховуючи специфіку вчинення злочинів дослідженого виду, окрема увага присвячена детермінації злочинів, що передують діянням, передбаченими статтями 135, 136 КК України.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ ТА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

3.1. Поняття та зміст заходів попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Як прийнято вважати, одним із головних завдань кримінології є створення теоретично обґрунтованих рекомендацій щодо попередження злочинності. У науці досі тривають дискусії щодо категоріального апарату аспектів усунення детермінант злочинності. Не зупиняючись на дискусії щодо змісту категорії «профілактика», «протидія», «запобігання», «попередження», погоджуємося з С.М. Алфьоровим: «...така невизначеність хоча і не викликає концептуальних проблем, але створює певні незручності в дослідженні,... кримінологам необхідно просто домовитися про зміст тих чи інших термінів. Термінологічна точність і конкретизація змісту понять у кримінології не менш важливі, ніж в інших науках» [88, с. 94 – 102].

Як стверджує А.Ф. Зелінський, попередження злочинності – це система заходів, що вживаються суспільством для того, щоб стримувати ріст злочинності і понизити за можливості її рівень шляхом усунення факторів, а також шляхом запобігання та припинення конкретних злочинів [55, с. 130]. У науковій літературі більшість вчених зазначають, що попередження злочинності становить собою найбільш ємне поняття, що охоплює та інтегрує всі види діяльності і заходи щодо недопущення вчинення злочинів, а також визначає напрями боротьби зі злочинністю [88, с. 94; 95; 190]. До того ж, варто звернути увагу, що у Конвенції ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності» [66], яка була прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року і ратифікована Верховною Радою України Законом

№1433-IV від 04 лютого 2001 року [141], використовується саме термін «попередження». У зв'язку з цим вважаємо доцільним використання у нашому дослідженні саме категорії «попередження».

Для методологічної точності зауважимо, що у цьому розділі будуть розглядатися питання щодо загальносоціальних заходів профілактики та спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів попередження злочинів у вигляді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Додатково вони будуть охарактеризовані за допомогою класифікації залежно від сімейно-побутової, дозвілєвої та сфери дорожнього руху. Окрема увага буде приділена дослідженню кримінально-правової відповідальності у механізмі попередження злочинів досліджуваного виду, оскільки саме кримінальний закон є основою для відмежування соціально-неприйнятної байдужості до життя людини, вік соціально небезпечної, тобто кримінально-караної. Основою визначення таких заходів є встановлені емпіричним шляхом дані, що характеризують стан злочинів досліджуваного виду, особистісні риси осіб та детермінанти злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані [101].

Розробка заходів попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги, що перебуває у небезпечному для життя стані, здійснюється у межах внутрішньої політики держави, направленої на протидію злочинності. За твердженням В.В. Василевича, кримінологічна політика є одним із важливих компонентів інструментарію формування стратегічної складової частини внутрішньої кримінальної політики держави, сутність якої полягає у визначенні ключових доктринальних засад у сфері запобігання злочинності та її практичної реалізації в системі органів і установ кримінальної юстиції відповідно до положень кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики країни та національного законодавства [16]. Тому така діяльність здійснюється у декількох рівнях. Так, загальносоціальний

рівень є передумовою для попередження злочинів та включає заходи економічного, ідеологічного, виховного, правового характеру, спрямовані на підвищення культурного й матеріального рівнів громадян України. Такі заходи покликані виконувати загальні завдання життя українського народу, водночас здатні здійснювати нейтралізуючий вплив на ті негативні явища, які виступають детермінантами злочинів. Заходи загальносоціального характеру повинні сприяти значному покращанню умов життя громадян України та нейтралізації факторів, що детермінують вчинення злочинів у вказаній сфері. Спеціально-кримінологічний напрям передбачає недопущення вчинення реально можливих злочинів, а якщо вони почали вчинятися, то зупинити їх на початковому етапі. До того ж, використовуються не тільки організаційні, правові та оперативно-розшукові заходи, але й економічні, педагогічні, медичні тощо [55, с. 129].

Попередження злочинів, у тому числі у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, є однією з умов нормального функціонування суспільства. Для термінологічної ясності ми не будемо вступати у дискусію щодо відмінності категорій «запобігання» та «попередження» злочинів. У роботі вони будуть використовуватися, як взаємодоповняючі. Як стверджує професор В.В. Голіна, запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [26, с. 16]. Як зазначає В.В. Голіна, теорія і практика розробки і реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та

замаху на злочин, називається спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності. Воно мислиться як синтезована кримінологічна теорія і практика власної організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей знань (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо). Отже, спеціально-кримінологічне запобігання – не простий і не випадковий набір певних заходів, а комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування [26, с. 21].

Однією з умов вироблення ефективних заходів протидії злочинності цього виду є необхідність прогнозування кількості вчинених злочинів. Як уже зазначалося, у 2018 році не буде значного приросту злочинів досліджуваного виду. Тобто рівень кримінальних правопорушень не зміниться та буде становити близько 270-300 злочинів (офіційно зареєстрованих), така ж тенденція буде характерна і для латентних злочинів. Це пов'язано у першу чергу з відносною сталістю суспільних відносин, а також з економічною та політичною ситуацією в Україні. Адже заплановані реформи у 2018 році не направлені на зменшення як злочинів досліджуваного виду, так і тих, що їм передують (насиленницьким або у сфері дорожнього руху). Проте необхідно зазначити, що 7 грудня 2017 року був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» №2229-VIII, але, як свідчать наукові дослідження, він не вплинув на тенденції злочинів досліджуваного виду.

Проведені дослідження детермінант злочинів в виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані, та особистісних рис осіб, що їх вчиняють, дозволили зробити висновок, що система заходів, спрямованих на їх попередження, повинна носити комплексний характер із застосуванням як заходів загальносоціального, так і спеціально-кримінологічного та індивідуального характеру з диференціацією залежно від сфери вчинення таких злочинів. Обґрунтування застосування цих заходів

пояснюється виявленими у ході дослідження вироків, статистичної інформації, опитуванні громадян та експертів детермінант злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані.

Необхідність застосування комплексного підходу щодо попередження злочинів у виді залишення у небезпеці і ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, додатково пояснюється структурою умов життєдіяльності та конкретних потреб в межах концепції диспозиційної регуляції поведінки індивіда. Так, структура потреб індивіда складається з трьох рівнів соціальної активності у суспільстві, середовищі, що її оточує: перший рівень – мікрогрупа, як правило, це сім'я, другий рівень – мезогрупа – найближче соціальне оточення, наприклад, друзі тощо, третій рівень макросередовище – включення індивіда до соціального організму загалом. До того ж, умови життєдіяльності, в яких реалізуються ті чи інші потреби особистості, також утворюють ієрархічну структуру. Так, найнижчий рівень – найменш стійкі, «предметні ситуації», наступний рівень – умови групового спілкування, які протягом тривалого часу зберігаються незмінними; ще більш стійкі умови в різних сферах життєдіяльності: праця, дозвілля тощо. Максимально стабільні – це загальні соціальні умови існування людини: економічні, політичні, культурні сфери життя [194, с. 35]. Вказана взаємодія різних рівнів потреб і умов формують диспозиційну ієрархічну структуру. Вона складається з чотирьох рівнів. Так, нижчий рівень складається із зафіксованих установок. Наступний рівень - це зафіксована система соціальних установок, що формується в процесі життєдіяльності індивіда – соціалізації, асоціалізації. Вона поєднує в собі емоційний, когнітивний і поведінковий аспекти. Третій рівень диспозиційної структури складає загальна направленість інтересів особистості в конкретні сфери соціальної активності. Вона формується на основі більш високих соціальних потреб і становить собою схильність до ідентифікації з тією чи іншою сферою соціальної діяльності (наприклад, пріоритетна направленість інтересів

на сферу професійної діяльності, сім'ї або дозвілля). Така направленість є більш стійкою, ніж попередні рівні. Останній рівень в ієрархії диспозиційної структури індивіда складає система ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності і засоби їх досягнення. Формування ціннісних орієнтацій відповідає вищим соціальним потребам індивіда у саморозвитку і самовираженні. Це відбувається в соціально конкретних, темпорально-обумовлених формах життєдіяльності, характерних для способу життя суспільства і конкретної соціальної групи, до яких належить індивід і з якою він себе ідентифікує, а отже, – світогляд та ідеологію, які він розділяє. Звідси – вирішальна роль цього диспозиційного рівня в саморегуляції поведінки [194, с. 36]. Тому необхідним вбачається використання заходів загальносоціального характеру, що направлені на формування окремих рівнів диспозиційної структури особистості, у межах попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані.

Соціально-економічні заходи. Як було встановлено дослідженням вироків у кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України та опитуванням експертів, злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, у сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах найбільш характерні для соціально незахищеної та бідної частини суспільства. Так, у сімейно-побутовій та дозвілєвій сфері злочини вчинені, як правило, безробітними особами (91,14%), які характеризуються за місцем проживання або посередньо (46,8%), або негативно (15,2%) і, як зазначають експерти, для задоволення своїх первісних потреб (харчування, алкоголь тощо) виконують некваліфіковану роботу не на постійній основі (підробітки) або навіть вчиняють дрібні крадіжки. Проте, як свідчать наші дослідження, особи, що вчиняють злочини досліджуваного виду у сфері дорожнього руху, безробітні у 53,15% випадків, до того ж, наявність транспортного засобу свідчить про певний матеріальний стан таких осіб.

Міжнародна спільнота як одним із пріоритетних зусиль в області сталого розвитку визначає викорінення бідності. Вирішення цього завдання є одним з головних напрямів порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року і має вкрай важливе значення для скорочення масштабів насильства, попередження злочинності, у тому числі злочинів досліджуваного виду [171].

Подолання безробіття, як одного із вагомих чинників сімейно-побутової конфліктності, залежить, з одного боку, від розвитку вітчизняної економіки, а з другого, - від реалізації державної політики зайнятості населення. Систематичне здійснення та удосконалення таких заходів дасть змогу покращити добробут найменш забезпеченої частини населення, які за нашими дослідженнями є найбільш схильними до вчинення злочинів досліджуваного виду. Це сприятиме ослабленню соціальної напруги і конфліктності у їх середовищі [30].

Формування ціннісних орієнтацій серед населення.

Необхідною передумовою попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, є формування загальнолюдських цінностей серед населення, поваги до життя і безпеки людини. Як зазначають вчені, під цінністю варто розуміти явище духовного життя людини (продукт її свідомості тощо), а не якийсь конкретний предмет. Про цінність йдеться тоді, коли виникає ціннісне відношення між суб'єктом та об'єктом, до того ж, зворотний зв'язок оцінки суб'єктом об'єкта спричиняє виникнення уявлення про цінність — властивість об'єкта з точки зору суб'єкта оцінки і пов'язана з нею (усвідомлена) соціальна значимість такого об'єкта [112]. Як зазначають дослідники, протягом історії людства ціннісні установки людей постійно змінюються, еволюціонують. Т.О. Андрєєва з цього приводу зазначає: «Цей процес, з одного боку, детермінований культурно-історичними, науково-технічними та іншими реаліями, а з другого, залежить від суб'єктивних устремлінь індивідів, їхніх потреб і бажань дотримуватися аксіологічних орієнтирів свого часу» [2]. Тобто

суб'єкт проводить аксіологічну оцінку практично всього, що його оточує. У зв'язку з цим, і це є закономірним, у індивіда виникає ціннісне відношення до всіх об'єктів навколишнього світу. При цьому формуються цінності та антицінності різної значимості [112]. Вказане призводить до того, що перед загрозою знищення опинилися вищі цінності буття – людина і людство. Сучасна цивілізація знаходиться в критичному періоді свого розвитку [152]. Сьогодні першочергове значення мають загальнолюдські проблеми, пов'язані з визнанням абсолютної цінності самого життя людини і здоров'я [11]. На думку В. Шишко, цінність – це об'єктивна властивість фактів, подій, речей, відносин мати певну (позитивну) значимість для особи чи групи осіб. Оціночні погляди суб'єктів на правову реальність виражаються в аксіологічних орієнтаціях та настановах [191, с. 19]. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що вищий рівень диспозиційної системи формується саме на підставі ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності і засоби їх досягнення. Такий рівень формується на підставі вищих соціальних потреб особистості відповідно до способу життя, в якому можуть бути реалізовані соціальні та індивідуальні цінності. Саме вказаний рівень грає вирішальну роль при регуляції поведінки особистості, а тому необхідним є вплив на нього як при застосуванні заходів, направлених на значні маси людей, так і при корекції індивідуальної поведінки.

Як слушно зазначають вчені, специфіка саме соціального пізнання найбільш повно розкривається у тому, що оцінка, тобто відображення у свідомості чи то окремої людини, чи то певної соціальної групи, чи всього суспільства ціннісних властивостей соціальних явищ потім сама стає об'єктом оцінювання; отже, відбувається безперервна оціночна саморефлексія соціального пізнання, яка коригується рухом правової та позаправової реальності. Звідси випливає глибоко суб'єктивний, термінальний характер соціальної цінності права, який самовиявляється та повсякчасно уточнюється на рівні правосвідомості через сукупність вхідних та вихідних чинників [114].

До того ж, безумовний пріоритет загальнолюдських цінностей має майже аксіоматичний характер та є виправданим, адже це ті загальновизнані цінності, які являють собою спільний здобуток національних культур і забезпечуються правовими засобами, формально закріплюються у тексті правових актів [125].

Система цінностей, що панує у суспільстві, визначає важливість, значущість захисту певних суспільних відносин, до яких, без сумніву, належать життя людини і взаємодопомога. Теперішній етап розвитку держави характеризується тим, що відбувається повернення до основних, природних прав людини й громадянина, прав, що належать власне людині, й позитивних прав, що належать громадянину як члену суспільства. Ієрархія соціальних цінностей, що виходить із конституційних положень, зазвичай зображується як «особистість – суспільство – держава» [114], з пріоритетом інтересів особистості над суспільними й державними інтересами [40, с. 130], що демонструється нині у демократичних соціальних державах [114].

Не вступаючи у дискусію щодо основ регулювання суспільних відносин, ми схиляємося до позиції, що першоджерелом позитивного права є соціальні норми – духовні, моральні. Разом з тим, заслуговує на увагу думка В.М. Дрьоміна, який, розглядаючи етичну природу злочинності, робить висновок, що «соціальна цінність моральних і етичних вимог до поведінки людини очевидна, однак зовсім не очевидні регулятивні можливості моральних приписів. Справа в тому, що моральні норми формуються в певних соціокультурних спільнотах, які мають суттєві відмінності. Більш того, навіть в рамках однієї соціальної групи існують відмінності в уявленнях про належне і неприпустиме, про моральне і аморальне. Нерідко те, що зовсім недавно вважалося аморальним, сьогодні розглядається як соціальний стандарт поведінки. Особливо це помітно при вивченні моральних уявлень молоді. ...В умовах ігнорування сутнісних підстав криміналізації людських вчинків, до яких можна віднести норми моралі, моральності, уявлення про справедливість, дуже складно виробити шкалу особистих цінностей в сфері правової поведінки. В ідеалі правові заборони

повинні наближатися до уявлення людей не тільки про їх соціальну шкідливість, але і їх моральну суть» [46, с. 70,73].

У зв'язку з цим ми вважаємо, що формування цінностей відбувається на основі розуміння та прийняття норм моралі, загальноприйнятих правил поведінки. Звичайно, вони значною, але не повною мірою, формуються під впливом матеріального благополуччя індивіда. Тобто підвищення рівня життя, матеріального добробуту не гарантує і не забезпечує подолання бездуховності, викривленої системи цінностей, деформацій правосвідомості, а створює лише для цього сприятливий ґрунт. Змінити на краще молодь як цілісну продуктивну силу суспільного прогресу не вдасться без зміни колективного мислення, опори на культурні, моральні, правові цінності, світоглядні уявлення. Поки що ми є свідками стихійного становлення нової системи суспільних цінностей та ідеалів у дусі загальноєвропейської та американської культурних традицій, деформованих капіталізацією суспільних відносин [28, с. 320]. У контексті досліджуваного виду злочинів, незалежно від сфери їх вчинення, необхідно пропагувати правильність та необхідність взаємодопомоги серед членів усього суспільства. Особливу увагу необхідно звернути на формування правосвідомості у молодого покоління, адже зараз проявляються ознаки правової деформації: несприйняття або заперечення цінності права, зневіра у правосуддя і, як наслідок, втрата авторитету органів державної влади загалом, байдужість до проблем оточуючих людей, беззаконня, «кримінальний романтизм» тощо.

Байдужість та стереотипізація такої поведінки є одними із ключових факторів вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Питання про загальні заходи підвищення рівня правосвідомості населення досить детально описано у науковій літературі [28; 63; 122] і закріплені у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [143].

Досить серйозною проблемою, на яку звертається увага у ЗМІ, соціологічних опитуваннях та відзначається вченими, є втрата довіри до

правоохоронних органів, тобто зневіра у діяльність правоохоронних органів впливає на цінність самого права. Саме критичне падіння довіри громадськості до діяльності колишньої міліції стало одним із факторів докорінного переосмислення концепції діяльності Міністерства внутрішніх справ України і, як наслідок, реформування окремих правоохоронних органів, у тому числі і міліції у 2015 році. Незважаючи на значні зміни, що відбулися, деякі підходи в діяльності поліції залишилися на практиці і досі [42]. Однак, навіть створення Національної поліції не виправдало свої очікування. Так, відповідно до соціологічних досліджень рівень довіри до Національної поліції у 2017 році становить 33,7%, що на 7% менше, ніж у 2016 році [34]. Зазначене впливає на пасивну участь свідків при вуличних бійках, домашньому насильству, коли потерпілі не звертаються за допомогою до правоохоронних органів. Тому необхідним вбачається підвищення авторитету системи правоохоронних органів за рахунок видозмінення форм та методів діяльності. Такі заходи включають в себе зміцнення статусу органів поліції для забезпечення того, щоб головний напрямок їх діяльності полягав у наданні послуг і налагодженні позитивних взаємовідносин з громадянським суспільством з метою забезпечення захисту та зниження рівня злочинності загалом та насильства. Вказані підходи сприятимуть більш ефективному розвитку громадського порядку як на національному, так і на місцевому рівні, що підвищить роль і авторитет органів національної поліції. Зараз такий підхід починає реалізовуватися у межах концепції «community policing».

Особливого значення у контексті досліджуваного виду злочинів набуває питання боротьби з алкоголізмом та пропаганди здорового способу життя. Це пов'язано з тим, що злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, часто вчиняються особами у стані алкогольного сп'яніння. Так, у сфері дорожнього руху таких випадків зафіксовано 36 (32,14%). Інша ситуація у сімейно-побутовій та дозвілльєвій сферах, де надмірне споживання алкоголю є стереотипним. Так, у 45 випадках

(56,96%) особи перебували у стані алкогольного сп'яніння. Тому антиалкогольна діяльність залежно від сфери вчинення злочинів повинна відрізнятися. Так, у сфері дорожнього руху ефективним вбачається як пропаганда здорового способу життя, так і обмеження на продаж алкогольних напоїв уночі. У сімейно-побутовій – обмеження на продаж алкогольних напоїв та добровільне/примусове лікування від алкоголізму. Як зазначають науковці, рівень споживання алкоголю в Україні досить високий. Так, у 2011 році на обліку у медичних закладах із діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю перебувало майже 600 тис. осіб. Рівень смертності від прямо пов'язаних з алкоголем причин знаходиться на рівні 2% [94]. У зв'язку з цим необхідним вбачається формування єдиної цілісної антиалкогольної політики, спрямованої на визначення обсягів соціальних та економічних втрат від вживання алкоголю, зменшення розповсюдження його як серед усього населення, так і серед молоді. Ключовим у такій діяльності є формування сталого неприйняття більшістю населення, особливо молоддю, повсякденної практики споживання алкоголю; здійснення контролю доступності алкоголю шляхом регулювання числа офіційних пунктів продажу алкогольних напоїв, обмеження числа ліцензій та обмеження числа годин або днів продажу алкоголю; посилення відповідальності за недотримання вимог законодавства та правил торгівлі алкогольними напоями. Звичайно, зараз вже запроваджено окремі аспекти такої політики, наприклад, нещодавно був прийнятий Закон України №2376-VIII від 22 березня 2018 року [133], яким делеговано право органам місцевого самоврядування визначати години заборони на продаж алкоголю у межах адміністративно-територіальної одиниці. Однак така діяльність не системна, більшою мірою фрагментарна та застосовується або окремих сферах, або в окремих регіонах України. Найбільш ефективним вбачається сезонне обмеження на продаж алкоголю, що відповідає його пікам споживання, як правило, уночі. Так, літом заборонити продаж з 22 години до 06 години, взимку, із зменшенням світлового дня, таке обмеження необхідно встановити з 21 години до 06 години. Зменшення впливу такого фонового явища

позитивно вплине не тільки на профілактику досліджуваного виду злочинів, а й на злочинність загалом, про що неодноразово зазначали кримінологи.

Освітні та інформаційно-виховні заходи. На підставі проведених емпіричних досліджень було встановлено, що суб'єктивна сторона злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, має досить тісний зв'язок з когнітивною системою людини. Також у диспозиціях статей 135, 136 КК України міститься словосполучення «мав змогу надати їй допомогу» або «за можливості надати таку допомогу», що означає не тільки фактичну можливість здійснення певних дій, а також наявність певного рівня знань щодо особливостей функціонування людського організму, його взаємодії з оточуючим світом, об'єктивної оцінки ситуації. У зв'язку із зазначеним виникає необхідність щодо посилення освітньої та інформаційної діяльності державних органів та освітніх закладів щодо окремих питань надання першої домедичної допомоги іншим людям, що перебувають у небезпечному для життя стані. Звичайно, таке інформування не може охоплювати будь-які ситуації, однак, як свідчать наші емпіричні дослідження, це і не потрібно.

Ключовим є роз'яснення щодо недопустимості як застосування насильства при вирішенні конфліктних ситуацій (сімейно-побутова, дозвіллева сфера), а також необхідності надання допомоги потерпілим або звернення до медичних закладів. У сфері дорожнього руху таке інформування є недоцільним, адже отримання водійського посвідчення означає не тільки наявність у водія певних навиків керування транспортними засобами, а й знань правил дорожнього руху, а саме п. 2.10: «У разі причетності до дорожньо-транспортної пригоди водій зобов'язаний: вжити можливих заходів для надання домедичної допомоги потерпілим, викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги, а в разі відсутності можливості вжити зазначених заходів звернутися по допомогу до присутніх і відправити потерпілих до закладу охорони здоров'я; г) у разі неможливості виконати дії, перелічені в підпункті "г" пункту 2.10 цих Правил,

відвезти потерпілого до найближчого лікувального закладу своїм транспортним засобом, попередньо зафіксувавши розташування слідів пригоди, а також положення транспортного засобу після його зупинки; у лікувальному закладі повідомити своє прізвище та номерний знак транспортного засобу (з пред'явленням посвідчення водія або іншого документа, який посвідчує особу, реєстраційного документа на транспортний засіб) і повернутися на місце пригоди» [139]. Тому необхідним є загострення уваги водіїв під час їх навчання та екзаменування на особливостях поведінки у кризових ситуаціях, адже у питомій вазі залишення у небезпеці саме ця сфера є найбільш криміналізованою.

У сімейно-побутовій сфері необхідно у жіночих консультаціях, дитячих лікарнях здійснювати інформування батьків щодо їх прав та обов'язків, особливостей дитячих захворювань і необхідних заходів при їх виявленні, обов'язковості термінового звернення до медичних закладів в критичних ситуаціях з дітьми. Адже, як свідчать наші дослідження, саме діти є однією з найбільш вразливих віктимних груп і, звичайно, не в змозі самотійно подбати про власну безпеку.

Як свідчать дослідження статистичної звітності та ЗМІ, загрозливих масштабів набирають випадки залишення матерями своїх новонароджених дітей. У зв'язку з цим ефективним вбачається інформування вагітних щодо існування проекту «Вікно життя» у випадках, коли жінки ведуть антигромадський, аморальний спосіб життя або перебувають у скрутному матеріальному, психологічному становищі. Зупинимось більш детально на цьому питанні.

Як уже зазначалося у попередніх розділах, випадків залишення матерями малолітніх дітей було зафіксовано 21, що є половиною від злочинів, вчинених у сімейно-побутовій сфері. Як правило, такі злочини вчиняються одразу після пологів (52,38%) або протягом першого року життя дитини (28,57%).

Програма «Вікно життя» існує вже більше 13 років у всьому світі. Зараз «Вікно життя» успішно використовують такі країни: Австрія, Бельгія, Угорщина, Німеччина, Індія, Італія, Канада, Пакистан, Словаччина, США, Росія, Філіппіни,

Швейцарія, Південна Африка, Чехія, Японія і Польща [54]. «Вікно життя» - це спеціально обладнане в медичному закладі або в іншій установі місце в вигляді металопластикового вікна з боку вулиці і спеціального ліжечка з внутрішньої сторони будівлі. Відкриваючи «вікно життя», дитину кладуть на спеціальне ліжечко, після чого дверцята автоматично закриваються протягом хвилини та блокуються через 30 секунд, щоб ззовні їх неможливо було відкрити. Поміщення дитини до «Вікна життя» відбувається анонімно, поряд відсутні камери відеоспостереження. Про залишення дитини дізнаються медичні працівники через тривожний сигнал, що автоматично вмикається через 1 хвилину. Після цього повідомляється поліція та служба у справах дітей.

Ефективність цієї системи підтверджується як світовим досвідом, так і наступним: при залишенні дитини у «Вікні життя» зберігається анонімність матері; залишення дитини у «Вікні життя» не обтяжено бюрократичними процедурами та необхідністю підготовки документів; відносно матері не здійснюється кримінальне переслідування при відсутності на тілі дитини тілесних ушкоджень; «Вікно життя» технічно налаштовано таким чином, що воно абсолютно безпечне для життя і здоров'я дитини; після залишення дитини у «Вікні життя» вона знаходиться під наглядом медичних працівників і вихователів; протягом короткого періоду часу матір, після встановлення факту материнства, може повернути назад собі дитину. Незважаючи на позитивні аспекти такої програми та сотні врятованих дітей в Україні з моменту її функціонування, все ж залишаються актуальними питання щодо правового статусу дитини [146], що потребує подальших наукових пошуків у цій сфері.

Організаційно-технічні заходи. Зараз існує досить широка і розгалужена система правоохоронних органів, одним із завдань якої є протидія злочинності. Враховуючи досліджені особливості злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, суб'єктами попередження є Національна поліція України, а саме: департамент патрульної поліції, департамент превентивної діяльності; департамент пробації

Міністерства юстиції України; служби у справах дітей; центри соціально-психологічної допомоги. У науковій літературі відзначається, що діяльність правоохоронних органів є недостатнім чином організованою, особливо у контексті попередження домашньому насильству та порушенням правил дорожнього руху. Також діяльність перелічених інституцій направлена на попередження саме злочинів, що передують залишенню у небезпеці, наприклад, насильницьким злочинам, у тому числі насильства у сім'ї, порушення правил дорожнього руху, що спричинило тілесні ушкодження або смерть потерпілому. Здійснення ж саме попередження злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, на сучасному етапі розвитку і діяльності правоохоронних органів фактично не відбувається, так як розцінюються більшою мірою як супутні злочини. Однак, як уже зазначалося, з цього правила є виняток – залишення матір'ю своєї новонародженої дитини [105]. Для ефективної попереджувальної діяльності правоохоронні органи повинні враховувати також статистичні закономірності окремих явищ, наприклад, аварійності на автошляхах, яка збільшується у зимову пору року та уночі. Як свідчать наші дослідження, найбільша кількість зареєстрованих злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, припадає саме на зимову пору року та у темну пору доби, що відповідає аварійності на автомобільних дорогах з потерпілими. Так, із 112 випадків вчинення злочинів у сфері дорожнього руху – 87 вчинено у нічну або вечірню пору доби. Із матеріалів вироків у кримінальних справах було встановлено, що це пов'язано з недостатнім освітленням автомобільних доріг, порушенням правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами (наприклад, перехід у невстановленому місці, відсутність на зовнішньому одязі світлоповертальних елементів для своєчасного їх виявлення іншими учасниками дорожнього руху тощо). У зв'язку з цим ефективними заходами попередження досліджуваних злочинів вбачаються заходи технічного та організаційного характеру.

Серед організаційних заходів у сфері дорожнього руху необхідно провести виявлення найбільш аварійно-небезпечних ділянок автошляхів та за можливості усунути фактори, які цьому слугують. Для профілактики правопорушень на автошляхах необхідно збільшити присутність поліцейських на автомобілях та збільшити кількість стаціонарних пунктів з обов'язковим цілодобовим перебуванням там поліцейських для оперативного реагування на всі факти і повідомлення про вчинені правопорушення.

Для зменшення відчуття анонімності та безкарності необхідно встановлювати камери відеофіксації правопорушень або ж схожі муляжі. Як показує практика, такі заходи ефективно впливають на зменшення аварійності на автошляхах. Звичайно, заходи технічного характеру є ефективними лише у сфері дорожнього руху, що пов'язане з об'єктивними чинниками – у сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах злочини, як правило, вчиняються у місцях проживання людей, приватних будинках, квартирах тощо.

Заходи індивідуальної корекції поведінки. На підставі проведених досліджень було обґрунтовано, що ключовою при виборі певної моделі поведінки є соціальні установки, що формуються під впливом соціальних умов і потреб індивіда. Так, як зазначалося, диспозиційна структура представляє собою систему із декількох взаємопов'язаних та взаємообумовлюючих рівнів: зафіксовані установки фізичного існування, зафіксовані соціальні установки (емоційний, когнітивний і поведінковий елементи), загальна направленість інтересів особистості, ціннісні орієнтації. Це підтверджується і нашими дослідженнями. Так, було встановлено, що чим частіше виникають окремі потреби у типових умовах життєдіяльності індивіда, тим швидше формується диспозиція особистості, тобто оптимальна модель поведінки. У зв'язку з цим навіть незаконні або аморальні дії особи сприймаються нею як звичні, без внутрішнього морального осуду. Тобто формується модель поведінки, що включає систему елементів, які виникають послідовно – конфлікт, вирішення його шляхом застосування тілесних ушкоджень, залишення людини без надання

допомоги. Також на формування диспозиції впливають умови життєдіяльності індивіда. Так, вибір кола спілкування здійснюється за спільними інтересами (наприклад, розпивання алкогольних напоїв тощо), соціальним становищем, матеріальним достатком тощо. Протягом значного проміжку часу основні вимоги, спрямованість, ідеї групи, до якої включений індивід, залишаються незмінними, у зв'язку з цим формування диспозиції не відбувається раптово, воно підкріплюється соціальним, практичним, професійним, ціннісним досвідом і у момент виникнення потреби і за наявності умов актуалізує диспозицію особистості.

Найбільш яскраво концепція диспозиційної регуляції поведінки індивіда підтверджується при аналізі сімейно-побутової та дозвілєвої сферах. У зв'язку з цим ефективним вбачається застосування саме заходів індивідуальної профілактики злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, та предикатних злочинів, як правило, насильницьких. Зараз в Україні діє система попередження насильницької злочинності, у тому числі насильства у сім'ї. Вказана діяльність регулюється досить широким колом нормативно-правових актів, спеціальним серед яких є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [137]. У вказаному Законі передбачено коло суб'єктів щодо попередження домашнього насильства та заходів, які вони здійснюють. Серед останніх варто звернути увагу саме на спеціальні заходи, передбачені статтею 24 вказаного Закону. Так, до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Варто відзначити, що ключовими при застосуванні вказаних спеціальних заходів припинення або попередження насильства у сім'ї повинна бути корекція поведінки індивіда шляхом впливу на умови його життєдіяльності.

Короткотривалі обмеження контактів є ефективними у разі не систематичного насилля, яке здебільшого є винятком із типової поведінки кривдника. В іншому випадку застосування таких заходів є недієвим або може спровокувати повторне застосування насильства. Ефективним вбачається застосування корекційних програм до кривдників, що включають обмеження у спілкуванні як з жертвою застосування насильства, так із колом спілкування, що негативно впливає на поведінку індивіда, обмеження пересування у нічний час, добровільні або примусові програми лікування від алкогольної, наркотичної залежності, корекція агресивної поведінки. Проблемним вбачаються ситуації застосування таких заходів саме у сільській місцевості, наприклад, у контексті контролю за поведінкою осіб.

Зараз практика уповноважених органів направлена на всебічну допомогу жертвам насильства у сім'ї, що є виправданим. Вона включає у себе надання правової, консультаційної, психологічної допомоги, а також можливість проживання у центрах соціально-психологічної допомоги строком до 3 місяців [138]. Останніх в Україні не досить багато. Так, на кінець 2017 року функціонувало 20 таких закладів (див. лист-відповідь Мінсоцполітики (Додаток 8)). Однак опитані працівники соціальних служб у зв'язку з цим наголошують, що така практика є неефективною, адже кривдника не ізолюють, натомість у своїх правах фактично обмежується жертва насильства. Тому доцільним вбачається створення кризових центрів щодо корекції поведінки саме кривдників.

Вказані заходи є найбільш ефективними для сімейно-побутової і дозвіллевої сфери, однак малоефективними у сфері дорожнього руху. Це пояснюється апріорі наявністю знань про власні обов'язки у випадку дорожньо-транспортної пригоди із потерпілими. Вчинення досліджуваних злочинів у вказаній сфері пов'язано із бажанням уникнути відповідальності, відсутністю свідків події, тобто почуттям анонімності. Зважаючи, що почуття страху є невід'ємним для кожної людини, вплив на нього є неможливим. Однак

латентність злочинів зараз є об'єктивною, адже, незважаючи на діяльність державних органів щодо встановлення камер відеоспостереження у містах, що можуть фіксувати порушення правил дорожнього руху, все ж така діяльність здійснюється повільно. До того ж, у невеликих населених пунктах або автомагістралях, де вчиняється більше половини таких злочинів, майже не ведеться відеоспостереження.

Особливістю злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, є те, що за всю «злочинну кар'єру» або делінквентну діяльнісну поведінку вони вчиняються здебільшого лише один раз. При аналізі 191 вироку не було виявлено жодного випадку спеціального кримінально-правового або кримінологічного рецидиву (де попереднім був один із злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані). Варто відзначити, що кількість злочинів, вчинених особами, які мають незняту і непогашену судимість, незначна – 11%. Однак питома вага збільшується залежно від сфери вчинення таких злочинів. Наприклад, у сімейно-побутовій і дозвіллєвій сферах вона становить 41,77% (за матеріалами вироків). Зазначене свідчить про неефективність кримінально-виконавчої політики у сфері профілактики правопорушень.

У зв'язку з цим видається необхідним приділення особливої уваги сектору виправних установ і, зокрема, реінтеграції правопорушників у суспільство після відбуття покарання і забезпечення достатніх можливостей для працевлаштування на основі налагодження державно-приватних партнерських відносин. Для досягнення цієї мети потрібні узгоджені зусилля з боку посадових осіб пенітенціарних адміністрацій, співробітників служби нагляду за умовно засудженими особами, соціальних і медичних служб, правоохоронних установ. Ключовою у такій діяльності є координація зусиль у цій галузі з метою забезпечення зайнятості та відповідних умов роботи, житла, соціальних мереж і

адекватних служб охорони здоров'я, що дозволило б успішно реінтегруватися в суспільство і запобігати новим злочинам і рецидиву [171].

Зараз така діяльність в Україні здійснюється відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу [83], законів України «Про пробацію» [140], «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [142], «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [132] органами Державного департаменту Кримінально-виконавчої служби України, органів пробації, Національної поліції України. Однак очевидно, що така діяльність зараз малоефективна, так як з кожним роком відбувається все стрімкіша криміналізація суспільства, виправні установи перетворилися на «тюремні школи» (дисфункція інституту) тощо. Реформування пенітенціарної системи є фрагментарним та відбувається ще з 2010 року. Тому необхідним, у першу чергу, є завершення реформування, приведення у відповідність до європейських вимог умов тримання засуджених, зміна вектора діяльності персоналу від «наглядачів» до фахівців, що будуть надавати соціальні послуги. Фактично, такі заходи направлені саме на протидію предикатним злочинам, що передують залишенню у небезпеці.

Віктимологічні заходи. Одне із значних місць у профілактиці правопорушень займає віктимологічна профілактика. Не є виключенням злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Сучасна віктимологічна профілактика служить для організації забезпечення безпеки громадян від реальних або потенційних злочинних посягань. Професор В.О. Туляков доводить, що віктимність і злочинність пов'язані між собою складною системою гомеостатичних відносин на різних рівнях соціального буття [172, с. 100]. Віктимологічна профілактика – це включена в соціальну систему попередження злочинів підсистема загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, що направлені на зниження індивідуальної і масової віктимності через усунення негативних

віктимних схильностей, активізації захисних можливостей потенційних жертв злочинів і забезпечення їх безпеки [145, с. 240]. Її метою є застосування заходів віктимогенного характеру стосовно потенційного жертви злочину. Як стверджується в науці, кримінологічна профілактика – це цілеспрямована спеціалізована дія на осіб з неправомірною або аморальною поведінкою, а також на чинники, що обумовлюють віктимність, пов'язану з подібною поведінкою. Рівною мірою її об'єктом є чинники і особи, позитивна поведінка яких віктимонебезпечна для них [145, с. 241].

Тобто віктимологічна профілактика спрямована на зниження віктимності осіб шляхом проведення різного роду заходів, від загальних до індивідуальних. Її завданнями є нейтралізація факторів, що впливають на віктимізацію потенційних жертв злочинів. Варто зазначити, що вона повинна бути розділена на дві складові: віктимологічна профілактика злочинів, що передують залишенню у небезпеці, і віктимологічна профілактика ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Щодо першого напрямку то він досить детально описаний науковцями у контексті досліджень насильницької злочинності [205; 78; 30; 149] або при дорожньо-транспортних пригодах [130; 111; 198; 57]. Так, як зазначають науковці, суттєве віктимологічне значення при вчиненні насильницьких злочинів проти особи має аморально-провокуюча поведінка певної частини потерпілих. Вона суперечить загальновизнаним нормам моралі і правилам етикету, що склалися у суспільстві, а тому викликає обурення і засудження з боку більшості громадян. Значне розповсюдження аморальна поведінка набула у сімейно-побутовій сфері, у тому числі вона була властива і деякій частині потерпілих. Так, різновидом аморально-провокуючої поведінки є пасивна провокація, яка проявляється у веденні паразитичного способу життя, пияцтві, зневажливому ставленні до оточуючих, занедбаності, втраті людської подоби, перебуванні у безпорадному стані тощо. Такі особи тривалий час порушували правила співжиття, конфліктували з тими, хто намагався позитивно вплинути на них. Крім того, потерпілі не виконували

сімейних функцій, ставали обтяжливим тягарем для рідних і близьких осіб, а також своєю аморальною поведінкою ганьбили останніх, спричиняли їм духовні страждання і дискомфорт. Не дивно, що подібна поведінка викликала у винних почуття презирства і ненависті, яке тривалий час акумулювалося, а згодом виливалося у насильницьке посягання із фатальними наслідками [30].

Досліджуючи злочини у сфері дорожнього руху, В.А. Мисливий дійшов висновку, що більшість цих злочинів пов'язані з віктимною поведінкою потерпілого, яку характеризує відхилення від норм безпеки, потенційна здатність стати жертвою порушення правил безпеки дорожнього руху. Потерпілими у злочинах є: водії (25%), пішоходи (40%), пасажери (31%), велосипедисти (1%) та інші. Найбільше віктимність проявляється у водіїв віком від 20 до 40 років. Основними носіями віктимної поведінки є пішоходи: чоловіки – 65,8%, жінки – 34,2%, 45% з них – віком від 18 до 50 років, люди з достатнім життєвим досвідом, але негативною поведінкою у цій сфері. Поширеними видами негативної поведінки є перехід дороги у невстановленому місці (83%), перехід дороги на заборонений сигнал світлофора (25%), вихід на дорогу з-за перешкоди (15%). Найбільшою віктимністю відрізняються пішоходи у стані сп'яніння. Особливої уваги та окремого дослідження вимагає дитячий дорожньо-транспортний травматизм, якого не торкалися вітчизняні вчені-юристи, адже навіть його назва спрощує уявлення про сутність цього небезпечного явища та свідчить про необхідність розробки окремого комплексу профілактичних заходів [111].

Окремої уваги заслуговують питання віктимологічної профілактики ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані. Як свідчать наші дослідження, жертвами таких злочинів стають аналогічні за ознаками жертви залишення у небезпеці. Однак у поле зору офіційної статистичної звітності не потрапляє досить значна частина подій. Як уже зазначалося, одним із факторів ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, є «дифузія відповідальності». Явище дифузії відповідальності виникає за умови вчинення дії або протидії групою людей, що

ускладнює встановлення того, хто конкретно повинен нести за таку діяльність відповідальність. Дифузія відповідальності зазвичай спостерігається в групі або в натовпі людей [200, с. 439; 199]. Однією з причин дифузії відповідальності є почуття неперсоніфікованої та відстороненості індивіда. У зв'язку з цим для зміни його поведінки і отримання допомоги (для потерпілого) необхідно змінити таке відношення.

Так, як показують дослідження, ефект свідка (або синдром Дженовезе) має свої межі. Це відбувається у ситуаціях, коли критична ситуація не допускає помилкового тлумачення, наприклад, при раптовому падінні пасажирів в рухомому вагоні метро – надання допомоги не залежить від кількості пасажирів, а його латентний період із зростанням числа свідків навіть зменшується [202]. Також, якщо свідки нещастя не були незнайомими людьми, а складала організовану групу, члени якої взаємодіяли між собою, то дифузії відповідальності також не спостерігалось [203]. Разом з тим, явні ознаки дифузії відповідальності (низька частота і великий латентний час дій з надання допомоги) під час проведених досліджень спостерігалися в тих випадках, коли потенційні суб'єкти вважали, що необхідна допомога буде пов'язана із значними загрозами, ускладненнями для індивіда, що може надати таку допомогу [202]. Також дифузія відповідальності не діє, коли жертва звертається до незнайомої особи персоніфіковано, тобто не загальним формулюванням «допоможіть», а конкретно до індивіда, який проходить повз. Вчені зазначають, що вірогідність надання допомоги значно зростає.

Як свідчать дослідження, дифузія відповідальності наявна у випадках деперсоніфікації відповідальності та применшення свого значення у долі конкретного індивіда. У зв'язку з цим науковці зазначають, що для зміни поведінки конкретного індивіда – від ігнорування проблеми до реального надання допомоги необхідно встановити його роль у конкретній ситуації. Тобто у випадку, коли необхідна допомога жертві, треба звертатися із закликами про допомогу не до групи людей, а до конкретного її члена, максимально чітко, з

описом зовнішнього вигляду. У такому випадку людина розуміє відповідальність і при прийнятті рішення – надавати або не надавати допомогу - все ж буде надавати допомогу. До того ж, наявність свідків буде стимулом до вчинення соціально прийнятної поведінки через страх соціального засудження неприйнятної поведінки.

Результативний вплив на злочини в виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, залежить від симбіозу і поетапного застосування заходів, направлених не тільки на поліпшення умов життєдіяльності людини, а й безпосередньо на усунення факторів, що їх зумовлюють. Тобто необхідним є комплексна діяльність. Безумовно можливості застосування та ефективність висвітлених заходів залежить від багатьох факторів, ключовим серед яких є саме економічні можливості держави. Так, сучасна міжнародна практика протидії злочинності показує, що найбільш прогресивні, інноваційні та ефективні підходи до попередження злочинності та її окремих проявів мають місце переважно у розвинених і благополучних західних країнах світу. Це можна пояснити, по-перше, фінансовими можливостями урядів й правоохоронних органів цих країн у підтримці правопорядку; по-друге, наявністю наукових розробок, усталених кримінологічних традицій й теоретичних підвалин практики запобігання злочинності; по-третє, запровадження протягом тривалого часу стратегії громадського впливу на злочинність шляхом розробки і реалізації різноманітних профілактичних програм і проектів [65].

3.2. Кримінально-правова відповідальність у механізмі попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, повинно здійснюватися не тільки в межах описаних у попередньому розділі заходів.

Чільне місце серед досліджених елементів механізму попередження злочинів займають заходи кримінально-правового впливу, а саме, кримінальна відповідальність. Як зазначено у статті 1 КК України, Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. До того ж, у частині 2 статті 50 КК України зазначено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Тобто кримінальне покарання є одним із цілої низки кримінально-правових засобів запобігання злочинності. Запобіжний потенціал мають також інші форми примусового кримінально-правового впливу, що також пов'язані із залякувальною роллю кримінальної відповідальності [156; 188].

У зв'язку з цим вчені зазначають, що в межах запобіжної функції кримінального права традиційно виділяють приватну превенцію (утримання від вчинення нових злочинів з боку тих, хто раніше вчинив злочини і зазнав у зв'язку з цим кримінально-правового впливу) і загальну превенцію (утримання від вчинення злочинів з боку інших членів суспільства як результат впливу на них кримінально-правових заборон) [49].

Для досягнення мети нашого дослідження доцільно звернути увагу на висновки М.Г. Сорочинського, який стверджує, що механізми, за допомогою яких кримінально-правові норми здійснюють свій попереджувальний вплив, класифікуються на три напрями: нейтралізація криміногенних факторів – застосування кримінального права в зв'язку із вчиненням злочину з метою усунути причини та умови вчинення подальших злочинів (реституція, компенсація, примирення правопорушника з потерпілим); загроза настання негативних наслідків в разі прояву злочинної поведінки у вигляді каральних заходів чи опору з боку потерпілого і третіх осіб та інформування про

недопустимість протиправної поведінки (норми-заборони) і бажаність поведінки правомірної (заохочувальні норми); нагляд за поведінкою осіб в різних формах: від ізоляції особи до встановлення над нею більш чи менш жорсткого нагляду без ізоляції від суспільства [156]. До того ж, варто погодитися з автором, що в усіх цих механізмах кримінальне покарання, а також інші заходи кримінально-правового характеру, не є виключними та мають поєднуватися із заходами економічного, соціального, інформаційного характеру [156]. Тобто кримінальний закон не є ні єдиним, ні тим більше головним, вирішальним чинником у вирішенні проблем викорінювання злочинності [175]. Тобто примусовість кримінально-правової норми полягає не стільки в тому, що за будь-який злочин неминуче повинно бути застосоване покарання, скільки в тому, що кримінальна санкція містить погрозу в настанні небажаних наслідків для осіб, які вчинили злочин [176]. Фактично загальнопопереджувальний потенціал кримінального права полягає не у суворості покарання, а пов'язаний з його невідворотністю, з існуванням загрози його застосування. Встановлюючи коло злочинних діянь, кримінально-правова політика впливає на свідомість громадян, виховує в них негативне ставлення до злочину, як соціального явища, до особи, яка його вчинила [177]. Однак без дієздатної системи державного примусу санкції неефективні, а ослаблення сили правоохоронних органів (нестача кадрів, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність професіоналізму у деяких співробітників тощо) призводить до збільшення кількості злочинів за рахунок активізації осіб, яких стримує погроза відповідальності. Тому загальнопревентивне значення кримінального закону багато в чому залежить від діяльності правозастосовчих органів. Більшість злочинців практично впевнені у своїй безкарності. Звичайно, це негативно позначається на процесі запобігання злочинам. Запобіжний вплив норм кримінального права буде підвищуватися тією мірою, якою населення буде усе більше переконуватися, що вони дійсно застосовуються в судовій практиці і винні засуджуються до справедливих мір кримінального покарання [176].

Особливої уваги заслуговує питання їх ефективності кримінального закону, тобто дієвості. Саме від цього залежить охоронна функція кримінального права. Слушно зазначає Ю.В. Баулін, що законодавство повинне адекватно і своєчасно реагувати на зміни у злочинному середовищі й у сфері протидії злочинності, тобто бути динамічним [10, с. 97]. Ефективність норми кримінального права у запобіганні злочинам — не просто результат, ефект її діяльності, а співвідношення між цим результатом і соціальною метою, покладеною в основу правового припису [8, с. 9]. Тому, як зазначає І.О. Рощина, при оцінці ефективності норми кримінального права у запобіганні злочинам варто враховувати не тільки результати, досягнуті стосовно поставленої законодавцем мети, а й ті побічні, які не були метою правового регулювання, але виявилися з нею безпосередньо пов'язані. Ефективність норми кримінального права у запобіганні злочинам не можна ототожнювати з ефективністю правового регулювання, оскільки остання — більш містке поняття, що включає в себе якісні властивості всієї правотворчої і правозастосовної діяльності держави. Правова норма — результат правотворчої діяльності. Наскільки плідно, якісно вона реалізуватиметься, настільки ефективною буде й норма, що встановлюється в процесі цієї діяльності [147].

Охоронні та попереджувальні завдання кримінальне законодавство здатне виконати лише під час суворого дотримання правових принципів. Особливо варто звернути увагу на принцип справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності. Принцип справедливості має два аспекти: справедливість кримінального закону і справедливість покарання, призначуваного судом за злочин. Справедливий закон, який відповідає вимозі соціальної обґрунтованості криміналізації діянь і пеналізації злочинів. Якщо він не відповідає цим вимогам — закон приречений на бездіяльність як такий, що не відображає правосвідомості суспільства і не захищає його інтереси. Другий принцип означає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, що

вчинили злочини незалежно від будь-яких обставин чи привілеїв, окрім встановлених у кримінальному законі.

Першим ґрунтовним дослідженням кримінально-правової заборони залишення в небезпеці стало дисертаційне дослідження радянського вченого Т.В. Кірпи́ченка, який у 1983 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці» [64]. Звичайно, проголошення незалежності, зміна соціальних, економічних, політичних сфер життя суспільства зумовили прийняття КК України 2001 року. У зв'язку з цим виникла необхідність наукового дослідження залишення у небезпеці і ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, з врахуванням положень нового Кримінального кодексу України. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на наукові напрацювання вчених які досліджували питання кримінально-правового впливу на злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані.

Так, у 2010 році Бабані́на В.В. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці» [7]. У роботі автор проводить історичний аналіз законодавчих норм стосовно залишення в небезпеці в різні історичні періоди (починаючи з часів Київської Русі). Також науковцем здійснено компаративне дослідження кримінально-правової заборони залишення в небезпеці за законодавством України та деяких країн близького і далекого зарубіжжя. Доцільною вбачається пропозиція автора, - «з метою забезпечення повноти кримінально-правової охорони життя та здоров'я потерпілого, передбаченого частиною 2 статті 135 КК України, доведено необхідність передбачити в диспозиції даної норми вказівку, окрім «матері новонародженої дитини» ще на одного суб'єкта злочину – «батька цієї дитини» [7]. Однак певні твердження автора є суперечними і не підтверджуються проведеними нами дослідженнями вироків у кримінальних справах за статтями 135, 136 КК України:

По-перше, автором запропоновано для розширення відповідно до змісту кримінально-правової заборони залишення в небезпеці об'єкта злочину шляхом

зазначення в диспозиції частини 1 цієї норми не тільки про «небезпечний для життя», а й «небезпечний для здоров'я стан» [7]. Вказана пропозиція є суперечливою, бо без чітких меж категорії «небезпечний для здоров'я стан» застосування цієї норми буде мати хаотичний порядок. Кожна хвороба або дії зовнішніх чинників можуть бути небезпечними для здоров'я, однак не бути такими для життя. Також доповнення цієї статті положенням щодо безпеки для здоров'я негативно вплине на практиці правозастосування, враховуючи те, що цінність здоров'я у кримінально-правовому значенні є значно меншою за цінність життя.

По-друге, запропоновано передбачити спеціальну норму щодо звільнення від кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці при наявності чітко визначених у КК України підстав та умов, шляхом внесення доповнення цієї статті частиною четвертою відповідного змісту [7]. Ми погоджуємось з тим, що чіткість і зрозумілість кримінального закону є однією з умов ефективної профілактики злочинів. Однак на підставі дослідження практики застосування статей 135, 136 КК України нами було визначено три сфери, у яких такі злочини вчиняються: дозвіллева, сімейно-побутова і дорожнього руху (див. підрозділ 2.1). Незважаючи на таку типологізацію, все ж кожен випадок вчинення досліджуваних злочинів є особливим, а тому передбачення у законі обставин може призвести до формального підходу до надання допомоги жертвам. Наприклад, якщо передбачити умовою звільнення від відповідальності повідомлення до спеціалізованих служб порятунку або швидкої медичної допомоги, то це може обумовити не вчинення особою інших дій щодо порятунку потерпілих. До того ж, доповнення такою статтею може суперечити іншим нормативно-правовим актам, наприклад, пункту 2.10 Правил дорожнього руху [139].

По-третє, автором запропоновано розширити межі покарання у частинах 1, 2 статті 135 КК України та встановити їх верхню межу відповідно у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років у частині 1 та до п'яти років – у

частині 2, визнавши тим самим залишення в небезпеці, вчинене без обтяжуючих обставин злочином середньої тяжкості [7]. Вказана позиція автора не знаходить свого відображення у практиці застосування вказаної норми судами. Так, практика призначення покарання свідчить, що у сфері дорожнього руху (всього 112 випадків), як правило, суди призначають покарання, не пов'язані з позбавленням волі (79,46%), до того ж, у 74 випадках застосовують статтю 75 КК України, тобто звільняють засудженого від відбування основного виду покарання (позбавлення волі на певний строк) з випробуванням і лише у 7 випадках застосовують додаткове покарання у виді позбавлення керувати транспортним засобом. У сімейно-побутовій та дозвілльєвій сфері (всього 71 випадок) практика призначення покарань виглядає наступним чином – покарання у виді позбавлення волі застосовується у 41,77%, як правило до осіб, які вже мають незняту або непогашену судимість за вчинення інших умисних злочинів (66,67%). У 44 випадках застосовується звільнення від відбування покарання з випробуванням (з них у 26 випадках наступила смерть потерпілого). До того ж, варто врахувати, що санкція статті 135 КК України також передбачає інший, альтернативний вид покарання – обмеження волі. Однак його застосування обмежене частиною 3 статті 61 КК України в контексті заборони його застосування до жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років. У зв'язку з цим доповнення санкції статті іншими видами покарань є перспективним напрямом удосконалення практики попередження злочинів у виді залишення у небезпеці шляхом ствердження принципу незворотності кримінальної відповідальності та справедливості.

Продовжуючи розробку проблеми кримінально-правового забезпечення протидії злочину, передбаченого статтею 135 КК України, Є.О.Пилипенко провела дослідження та захистила кандидатську дисертацію на тему: «Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню в небезпеці» [127]. У результаті проведеного дослідження автором сформульовано низку науково-обґрунтованих наукових положень і висновків.

По-перше, науковцем досліджуються фактори, що визначають необхідність кримінально-правової регламентації залишенню у небезпеці. Серед них науковцем визначено: соціальні (існування в суспільстві певного кола осіб, що потребують постійної допомоги та підтримки як з боку інших осіб, так і держави загалом); психологічні (схильність певного кола осіб до насильства, скоєння злочинних діянь, спрямованих проти життя та здоров'я інших осіб); економічні (зниження рівня життя населення призводить до відсторонення від проблем інших людей та відмови від добровільного надання допомоги); кримінально-правові (попередження скоєння злочинних діянь, пов'язаних із залишенням у небезпеці, в суспільстві); міжнародно-правові (виконання зобов'язань держави в сфері забезпечення права на життя та здоров'я кожної людини, перспектива вступу до Європейського союзу) [127]. Однак недослідженими залишилися питання щодо поняття та змісту категорії «небезпечний для життя стан» та його межі; когнітивні та емоційні елементи поведінки, як фактори, що впливають на вибір моделі певної поведінки.

Як уже зазначалося, стаття 135 КК України передбачає змішану форму вини у виді умислу до дії – залишення у небезпеці, а щодо частини 2 цієї статті – необережності до наслідків (тяжкі наслідки або смерть). На вибір поведінки впливає складна система соціальних диспозицій особистості, що представлена емоційним, когнітивним і поведінковим аспектами. Фактично від життєвого досвіду, особливостей психофізичних процесів та необхідних знань визначається оптимальна модель поведінки. Дослідження дозволили встановити, що особи, які вчиняють злочини у сімейно-побутовій або дозвілєвій сферах, здебільшого ведуть антигромадський спосіб життя, володіють середнім рівнем інтелектуальних здібностей, систематично вживають алкогольні напої, схильні до насилля тощо. У зв'язку з цим об'єктивна оцінка ситуації, що склалася, є проблемною, навіть неможливою. Наприклад, у випадку домашнього насильства у межах однієї сім'ї, модель поведінки правопорушника і жертви є сталою – конфлікт – актуалізація диспозиції – застосування насилля – залишення жертви

без допомоги. Суб'єктивне відношення правопорушника є сталим, однак змінюються об'єктивні фактори, що можуть вплинути на досягнення злочинного результату, наприклад, зниження температури атмосферного повітря. Як наслідок, влітку жертві при залишенні її на подвір'ї після побиття не загрожує переохолодження або смерть, і, навпаки, у зимову пору року загроза збільшується. Прикладом такої поведінки є дії, описані у вироку Свалявського районного суду Закарпатської області у справі №710/1316/12 від 13 червня 2012 року [21]. Зазначене створює відчуття безкарності і є фактором, що впливає на повторюваність такої поведінки.

Як свідчать проведені дослідження на настання суспільно-небезпечних наслідків впливають природні фактори, у першу чергу низька температура атмосферного повітря. Так, дослідження офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України дозволили встановити, що найбільша кількість злочинів припадає на пізню осінь, зиму і ранню весну (від 5 до 7 місяців). У зазначений період у 2017 році було вчинено 141 злочин і, навпаки, у літню пору року зафіксовано 65 злочинів. Це пов'язано з досить істотним зниженням температури у вечірній та нічний час, що, як правило, і є причиною високої смертності людей від переохолодження, які не в змозі самостійно забезпечити свою безпеку або звернутися за допомогою до компетентних органів. Безумовно, низька температура атмосферного повітря не активізує злочинну поведінку індивідів, а є фактором, який впливає на настання суспільно-небезпечних наслідків (наприклад, тяжких тілесних ушкоджень або смерті жертв предикатних злочинів). У зв'язку з цим удосконалення кримінально-правової норми у частині зміни від формального до матеріального складів видається перспективним та потребує подальшого дослідження.

По-друге, Є.О. Пилипенко зазначає, що при залишенні у небезпеці сама по собі бездіяльність не завдає шкоди життю та здоров'ю потерпілого, а виступає лише умовою, що дозволяє діяти причині та обумовлює настання наслідків, які спричиняються третіми силами. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за

наслідки при бездіяльності настає не тому, що вона спричинила результат, а тому, що суб'єкт не протидіяв виникненню результату, хоча зобов'язаний був та міг це зробити [127]. Вказана позиція автора є необґрунтованою, адже частина 1 статті 135 КК України має формальний склад, а настання суспільно-небезпечних наслідків передбачені лише у частині 3 вказаної статті. До того ж, як свідчить практика застосування вказаної норми, не підлягають кримінальній відповідальності особи, які звернулися до швидкої медичної допомоги. У цьому випадку людина не впливає на дію причини настання наслідків, а підставою не притягнення до відповідальності є саме не бездіяльність особи.

По-третє, автором запропоновано для вдосконалення практики застосування покарання за залишення у небезпеці: 1) санкцію частини 1 статті 135 КК України доповнити таким видом покарання, як штраф; 2) із санкції частини 2 статті 135 КК України виключити обмеження волі як вид покарання за цей злочин; 3) у диспозиції частини 3 статті 135 КК України передбачити наслідки у виді настання для потерпілого тілесних ушкоджень середньої тяжкості [127]. Вказані пропозиції науковця є обґрунтованими.

Продовжуючи дослідження кримінально-правового впливу на злочини у виді залишення у небезпеці, у 2013 році О.В. Хуторянським була захищена кандидатська дисертація на тему: «Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» [180]. Так, у своєму дослідженні автор дотримується підходу, що ненадання допомоги є юридичним синонімом залишення в небезпеці і визначає його як невжиття особою заходів, необхідних для відвернення небезпеки для життя потерпілого. Науковець пропонує залишення в небезпеці розглядати як спеціальний вид ненадання допомоги особі, а безпосереднім об'єктом цього злочину вважати здоров'я особи. Дослідник також зазначає, що «...необхідність відмежування залишення в небезпеці від злочину, передбаченого статтею 136 КК України, існує лише в тому разі, коли його об'єктивна сторона виявляється, власне, у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а не в

неповідомленні про небезпечний для життя стан особи». Обґрунтованою є думка дослідника, що «суб'єктивна сторона злочину, передбаченого частинами 1, 3 статті 136 КК України, має подвійну форму вини, тобто умисел (прямий і непрямий) щодо діяння та непрямий умисел або необережність (злочинна самовпевненість або злочинна недбалість) щодо наслідків, а в частині 2 статті 136 КК України – умисна форма вини». У дослідженні також зазначається, що існує відмінність між розглянутими складами злочину й в ознаках потерпілого від злочину. Так, потерпілим від ненадання допомоги (стаття 136 КК України) може виступати будь-яка фізична особа, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, незалежно від того, чи здатна вона вжити заходів до самозбереження [92].

Дослідження питань щодо залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, здійснювалися не тільки вітчизняними науковцями. Так, зарубіжні дослідники також зробили чималий внесок у розвиток науки з цього питання. Так, у 2000 році Н.Г. Александровою було захищено дисертаційне дослідження на тему: «Відповідальність за залишення в небезпеці в кримінальному праві» [1], у 2002 році – М.А. Горбатовою на тему: «Склади злочинів, що ставлять у небезпеку життя чи здоров'я: поняття, система і кримінально-правовий аналіз» [32], у 2004 році – Ю.О. Власовим на тему: «Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці» [24], у 2007 році - Я.О. Мицом на тему: «Залишення в небезпеці у кримінальному праві Росії» [116] та у 2009 році – С.І. Молчановою на тему: «Злочинна бездіяльність, що посягає на особисту безпеку» [115].

У дослідженнях російських науковців було проведено історичний аналіз кримінального законодавства щодо залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані – з часів царювання Олексія Михайловича Найтихішого (1649 рік) і до теперішнього часу [1]. Зокрема, у роботах зазначається, що покарання за залишення у небезпеці вперше було встановлено в Соборному уложенні 1649 року, відповідно

до якого залишення у небезпеці виступало елементом одного з посягань на родинні стосунки і сімейні основи («непочитание детьми родителей»), а самотійним злочином ненадання допомоги стало визнаватися лише з прийняттям Кримінального уложення 1903 року [116]. Також дослідниками розглянуті концептуальні підходи до залишення в небезпеці та ненадання допомоги в кримінальному законодавстві зарубіжних країн: проаналізовано роботи щодо залишення в небезпеці та ненадання допомоги кримінальних кодексів Казахстану, Киргизстану, а також проведено порівняльний аналіз законодавства про відповідальність за залишення в небезпеці та ненадання допомоги США, Індії, Франції, Швеції, Японії, Австрії, Республіки Куба [1] та кримінальних кодексів Болгарії, Білорусії, Латвії [115]. На підставі компаративного аналізу запропоновано зміни щодо удосконалення диспозиції та санкції, що передбачають відповідальність за залишення у небезпеці.

М.А. Горбатова зазначає, що в главі шістнадцятій Кримінального кодексу РФ містяться норми, що передбачають відповідальність за злочини, які не тільки заподіюють реальну шкоду життю або здоров'ю іншій людині, але й ставлять у небезпеку заподіяння шкоди. Наявність самотійного видового об'єкта цих посягань у вигляді безпеки життя або здоров'я потерпілого і ряду загальних ознак дозволяє стверджувати, що сукупність цих діянь є ніщо інше, як система злочинів. У зв'язку з чим норми, що передбачають відповідальність за них, варто виділити в самотійну главу 16¹ «Злочини, що ставлять в небезпеку життя або здоров'я» [32]. Водночас, на думку Молчанової С.І., існування в кримінальному законодавстві засобів кримінально-правової охорони від злочинної бездіяльності, що зазіхає на безпеку особистості, соціально обумовлено і є важливою гарантією захисту безпеки життя або здоров'я людини, однак статті про злочини, які передбачають відповідальність за кримінально-правову бездіяльність, недоцільно розміщувати в окремому розділі КК, але з огляду на їх схожість за рядом ознак, на думку науковця, видається обґрунтованим об'єднання зазначених складів злочинів в теорії кримінального права для їх

подальшого вивчення у вигляді групи злочинів - «злочини, що посягають на особисту безпеку шляхом бездіяльності». Цікавою видається й думка Я.О. Мица, котрий наголошує на тому, що всі закріплені в КК РФ склади залишення в небезпеці утворюють однорідну групу посягань, в якій загальним складом злочину є залишення в небезпеці, передбачене статтею 125 КК РФ, а ненадання допомоги хворому (статті 124 КК РФ) і ненадання капітаном судна допомоги потерпілим (статті 270 КК РФ) виступають щодо нього спеціальними складами [116]. Вказане твердження автора вважаємо недостатньо обґрунтованим, адже при аналізі об'єктивних реалій вчинення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, виявляються специфічні ознаки таких злочинів: сфери вчинення, суб'єкт злочину, детермінація тощо. У зв'язку з цим вказані злочини не можуть розглядатися, як загальне і особливе або лише з точки зору матеріального права.

На думку Я.О. Мица, під залишенням у небезпеці з позиції соціальної оцінки слід розуміти ненадання допомоги людині, яка перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, не здатній вжити заходів до самозбереження особою, яка зобов'язана піклуватися про нього. Така поведінка характеризується тим, що: а) залишити у небезпеці можна тільки людину; б) потерпілий знаходиться в стані реальної небезпеки, що вимагає активного втручання ззовні для усунення загрози; в) «залишення» є невчинення конкретної дії щодо усунення загрози для потерпілого; г) є актом усвідомленої людської поведінки; д) особа повинна мати реальну можливість надати допомогу потерпілому; е) між учасниками цього явища є певний зв'язок, обумовлений родинними, сімейними, трудовими, договірними або іншими відносинами [116].

У своєму дослідженні С.І. Молчанова звертає увагу на те, що поняття «залишення у небезпеці» і «ненадання допомоги» не є тотожними. Залишення в небезпеці, на думку дослідника, це більш широке поняття і включає в себе ненадання допомоги. Зовнішня відмінність полягає в тому, що залишення в

небезпеці полягає у покинненні місця знаходження потерпілого, тобто передбачає активну поведінку винного, що спрямована на ухилення від надання допомоги. Ненадання допомоги завжди пов'язане з залишенням в небезпеці, але не завжди залишення в небезпеці пов'язано з безпосереднім ненаданням допомоги. При поставленні в небезпеку потерпілий перебуває в небезпечній для нього ситуації з вини винного, до того ж, він необережно ставиться до наслідків. Поняття «поставлення в небезпеку» виступає, з одного боку, ознакою об'єктивної сторони, з іншого - умовою виникнення обов'язків у суб'єкта з надання допомоги [115].

У свою чергу Ю.О. Власов звертає увагу на те, що поняття «небезпечний для життя чи здоров'я стан» є центральною, сполучною ланкою у конструкції статті 125 КК РФ і виступає в якості властивості потерпілого, обумовленого його психофізіологічними характеристиками у випадках, коли потерпілий (малолітній, хворий тощо) перебуває в небезпечному стані в силу свого внутрішнього стану або у зв'язку з дією зовнішніх обставин. Дослідник також наголошує, що залишення в небезпеці слід відмежовувати від замаху на вбивство шляхом бездіяльності, яке здійснюється лише з прямим умислом щодо наслідків. У складі злочину, передбаченому статтею 125 КК РФ, ставлення до можливих наслідків у вигляді смерті передбачає непрямий умисел, що знаходиться за його рамками [24]. У цьому контексті варто також зазначити позицію М.А. Горбатової, - «суспільна небезпека залишення в небезпеці особою, яка поставила потерпілого в небезпечний стан, значно вища, ніж того ж злочину, вчиненого особою, яка зобов'язана надавати допомогу» [32].

Обґрунтованою є думка Ю.О. Власова, що обов'язок турботи про потерпілого існує у суб'єкта до моменту виникнення небезпечного для життя чи здоров'я стану і має морально-правову основу. При поставленні у небезпеку, обов'язок надання допомоги з'являється у особи з моменту, коли його поведінка створила загрозу для життя чи здоров'я потерпілого [24]. Водночас Я.О. Миц зазначає, що встановлення кримінально-правового припису надавати допомогу

особам, які їй потребують і не здатні вживати заходів до самозбереження, є правомірним за наявності: а) стану, що загрожує життю чи здоров'ю потерпілого; б) відсутності у потерпілого можливості самостійно запобігти настанню наслідків, у результаті чого допомога ззовні виступає необхідною умовою усунення загрози; в) наявності передбачених законом обов'язків піклуватися про потерпілого, що випливають із суспільних відносин, родинних або сімейних зв'язків, договірних та інших відносин. Обов'язок піклуватися про іншу людину і діяти для запобігання настанню тяжких наслідків (шкоди) не повинен бути пов'язаний зі значним вторгненням в сферу особистих інтересів індивіда, істотно суперечити їм і обмежувати природні і невід'ємні права й свободи особистості; ступінь обмеження прав і свобод людини повинен бути співрозмірним небезпеці стану потерпілого [116].

При характеристиці наукових досліджень щодо залишення у небезпеці та ненаданню допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, варто звернути увагу на суміжні галузі знань. Так, у 2011 році С.І. Ольховенко захистив кандидатську дисертацію на тему: «Методика розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди» [124]. У дослідженні було сформульовано нові наукові положення, висновки та рекомендації, які складають методику розслідування залишення у небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Науковцем розроблено криміналістичну характеристику залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, до структури якої віднесено спосіб вчинення злочину; типову слідову картину залишення у небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди; типову характеристику особи злочинця і потерпілого. У межах дослідження наведено типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, які класифіковані залежно від характеру встановлених даних на конкретний момент розслідування [124].

Також у 2010 році О.В Чайка захистила дисертацію на тему: «Юридико-психологічна характеристика злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» [182]. У роботі автор проводить порівняльний кримінально-правовий аналіз законодавств країн світу стосовно функціонування норми про ненадання допомоги як форми злочинної бездіяльності; обґрунтовує високий рівень латентності злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги, внаслідок складностей встановлення особливостей суб'єктивної сторони складу злочину на тлі оцінки супутніх обставин суто психологічної природи.

О.В Чайка виокремлює три рівні усвідомлення ненадання допомоги суб'єктом, а саме: усвідомлене небажання втручатися у неприйнятну ситуацію надання допомоги іншій людині з якихось особистісних причин; усвідомлення настання суспільно небезпечних наслідків власного невтручання та ненадання допомоги; усвідомлення кримінальної відповідальності за таке невтручання. Визначає, що обмеження здатності суб'єкта повною мірою усвідомлювати суспільну небезпеку та фактичний характер своєї бездіяльності або керувати власною поведінкою може бути наслідком як психопатологічних, так і власне психологічних чинників. Тому для встановлення психологічних чинників злочинної бездіяльності доцільно проводити комплексну психолого-психіатричну експертизу, до компетенції якої входить дослідження впливу непатологічних психологічних особливостей на можливість суб'єкта адекватно усвідомлювати та керувати власною поведінкою [182].

Отже, заходи попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, необхідно здійснювати на декількох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. За змістом вони поділяються на соціально-економічні, правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні, віктимологічні заходи. Значне місце у механізмі попередження злочинів

у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, посідає кримінальна відповідальність.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного кримінологічного вивчення злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, було отримані наступні науково-обґрунтовані висновки:

1. Криміналізація залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, соціально обумовлена і необхідна. Існування кримінальної відповідальності за залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, поряд з канонами релігії та моралі ефективно впливає на попередження правопорушень. Відносини, що передбачають захист найбільш вразливих та незахищених верств населення, передбачені у законодавчих нормах, що є відображенням значимості та важливості їх для сучасного суспільства, його нормального та сталого розвитку. Наприклад, при дорожньо-транспортних пригодах. Однак у нормах законодавства не встановлено обов'язку щодо допомоги жертві після спричинення їй тілесних ушкоджень. Допомога у таких випадках виходить лише із нормальних і соціально-прийнятних правил поведінки.

Залишення в небезпеці – вчинок, що складається з декількох елементів. Його можна оцінити з соціальної та морально-етичної точок зору тільки в тому випадку, якщо він є винним, тобто свідомим і вольовим. Особа, яка відмовилася втручатися в ситуацію, що склалася навколо потерпілого, має усвідомлювати факт знаходження останнього в небезпеці. Стан небезпеки повинен відповідати такому рівню критичного стану жертви, за яким його відвернення неможливе без сторонньої допомоги. Критичність стану потерпілого може наступати через різні причини, як правило, суб'єктивні: малолітство, старість або внаслідок іншого безпорадного стану. Він здебільшого існує у поєднанні з об'єктивними факторами: низькою температурою атмосферного повітря, води; обстановкою (наприклад, коли внаслідок дорожньо-транспортної пригоди особа залишається

на проїжджій частині, на неї здійснює наїзд інший водій); сильного наркотичного або алкогольного сп'яніння; хворобою тощо. Фактично, дія як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів направлена на погіршення становища жертви. Тобто за рівних умов і наявності небезпечного стану такі фактори призводять або можуть призвести до тяжких наслідків або смерті жертви. Проблемним є співвідношення стану небезпеки і дозволеної поведінки з врахуванням меж особистої недоторканості і загалом невід'ємних прав людини. Зазначене є ключовим при визначенні належної поведінки. На усвідомлення правильності власної поведінки значний вплив здійснюють аналогічні або схожі ситуації, за яких негативні наслідки не настали.

2. Вчиненню злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, як правило, передують інші злочини, до яких віднесено порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121-128 КК України). Аналіз емпіричних даних свідчить про їх сталу динаміку із незначними коливаннями, що відбувається на тлі загальної аномії у суспільстві, та деформації загальнолюдських цінностей. У зв'язку з цим усталені та законодавчо закріплені обов'язки щодо піклування за близькими не завжди спрацьовують внаслідок деформації ціннісних орієнтирів, егоцентричної стереотипізації поведінки. Аргументовано, що рівень зареєстрованих предикатних злочинів не відображає реальну криміногенну обстановку в країні та пов'язаний з процесами латентизації, що проявляється як у виді природньої латентності, внаслідок втрати довіри до правоохоронних органів, так і штучної - маніпулювання даними статистичної звітності.

3. На підставі проведеного вивчення кількісних і якісних показників вдалося виявити закономірності і тенденції злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, та їх предикатних злочинів. Так, було встановлено, що злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України, вчиняються, як правило, у трьох

сферах життєдіяльності людини: у сімейно-побутовій, дозвілєвій і сфері дорожнього руху. Динаміка має сталу тенденцію зареєстрованих злочинів (у 2013 році 236, 2014 – 201, 2015 – 175, 2016 – 254, 2017 – 270), до того ж, майже не залежать від змін предикатних злочинів. З використанням статистичних даних здійснено перспективну екстраполяцію, використовуючи лінійну апроксимацію з переносом динамічних рядів у період з 2013 по 2017 рр. на 2018 рік. Отримані дані свідчать про збереження динаміки до незначного приросту. Встановлено, що на настання суспільно небезпечних наслідків впливають природні фактори (температура атмосферного повітря, час доби), що відповідає аварійності на дорогах і конфліктним ситуаціям між людьми. Встановлено, що злочини вчиняються в межах високоурбанізованих міст (у сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах) і автошляхів (у сфері дорожнього руху). Найбільший рівень латентності спостерігається у сімейно-побутовій і дозвілєвій сферах.

4. Злочини у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, вчиняються особами внаслідок стереотипізації поведінки через деформацію загальнолюдських цінностей, байдужості до проблем оточуючих, відмові у виконанні своїх обов'язків щодо забезпечення безпеки близьких. У сімейно-побутовій та дозвілєвій сферах вчинення злочинів характерне здебільшого для осіб з досить низьким ціннісно-культурним рівнем, високим рівнем соціально-педагогічної занедбаності, аморальним та антигромадським способом життя, зловживанням алкогольними напоями, бродяжництвом тощо. У сфері дорожнього руху не виявлено такої стійкої закономірності, вчинення злочину скоріше ситуативне у зв'язку з стресовою ситуацією, алкогольним сп'янінням тощо.

Встановлено, що злочини у досліджуваній сфері вчиняють більшою мірою чоловіки (78,53%). Однак розподіл за статевою ознакою змінюється залежно від сфери вчинення злочинів: жінки у 63,41% випадках вчиняли злочини щодо малолітніх дітей, осіб похилого віку у сімейно-побутовій сфері. Для чоловіків характерні дві інші сфери (68,67%). Доведено, що найбільш схильні до вчинення

злочинів особи до 30 років. Вказаний вік є фактичним відображенням певного рівня соціальної зрілості. У сімейно-побутовій та дозвіллевій сферах, як правило, злочини вчиняються особами, що мають низький освітній та інтелектуальний рівень. Таким особам складно сформулювати свою думку, у них низький рівень граматичної освіченості, нерідко є труднощі в поясненні власних вчинків. Вказане обумовлене надмірним зловживанням алкогольними напоями. Варто відзначити, що така поведінка осіб не пов'язана з певними психологічними захворюваннями та серйозними відхиленнями. Злочини досліджуваного виду вчиняються, як правило, одноособово, що пов'язано як з сферою життєдіяльності людини, так і з об'єктивною стороною досліджуваних видів злочинів. Обґрунтовується, що ключовим фактором вибору моделі (у сфері дорожнього руху) поведінки є латентність вчиненого діяння. Вчинення злочинів досліджуваного виду особами, які мають судимості, зустрічається досить часто: у сфері дорожнього руху у – 9,82%, сімейно-побутовій сфері – 36,59%, дозвіллевій сфері – 47,37%.

5. Обґрунтовується, що чим частіше виникають окремі потреби у типових умовах життєдіяльності індивіда, тим швидше формується диспозиція особистості, тобто модель поведінки індивіда. У зв'язку з цим незаконні або аморальні дії особи сприймаються нею як звичні, без внутрішнього морального осуду. При виборі моделі поведінки ключовими є диспозиції найвищого рівня, що визначають ціннісну направленість особистості. На формування диспозиційного рівня поведінки впливають умови життєдіяльності індивіда. Так, вибір кола спілкування здійснюється за спільними інтересами, соціальним становищем, матеріальним достатком тощо. Протягом тривалого періоду часу основні вимоги, спрямованість, ідеї групи, до якої включений індивід, залишаються незмінними. У зв'язку з цим формування диспозиції не відбувається раптово, воно підкріплюється соціальним, практичним, професійним, ціннісним досвідом і у момент виникнення потреби і за наявності умов актуалізує диспозицію особистості. При тотожних потребах та умовах

життєдіяльності вона є відносно сталою, однак може змінюватися під впливом емоційного стресу, гніву, що не властивий цьому індивіду. При побудові моделі поведінки та визначення місця у ній злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, необхідно мати на увазі, що вони є одним із прогнозованих наслідків.

6. Обґрунтовано, що у сімейно-побутовій або дозвіллевій сферах наявність свідків не є фактором, що стримує від вчинення таких злочинів (для сфери дорожнього руху навпаки - є таким, що стримують). Після конфлікту, що був пов'язаний з нанесенням тілесних ушкоджень, у таких мікрогрупах є майже неприйнятним надання допомоги іншій стороні як винуватцем, так і свідками. Поведінка індивіда пояснюється як бажанням, з однієї сторони, ствердити власне значення у групі, як автономну одиницю групи та, з іншої сторони, – демонстрацією сприйняття загальних правил та норм поведінки у конкретній групі. До того ж, немає значення те, що така направленість та поведінка є антигромадською та соціально шкідливою. Це відбувається за рахунок необхідності задоволення середнього рівня потреб – повноцінної комунікації у мікрогрупі.

7. Посткримінальна поведінка індивідів, що вчинили злочин, передбачені статтями 135, 136 КК України, характеризується здебільшого каяттям та сприянням слідству у розкритті злочину. Така поведінка настає здебільшого, коли про злочин стає відомо правоохоронним органам, а тому вона є невід'ємною частиною психологічної побудови моделі захисту і бажання зменшити міру кримінальної відповідальності, адже інші дії, що вказували б на щире каяття, не завжди характерні для таких осіб (наприклад, відшкодування шкоди здійснюється у 50%).

8. Факторами, що детермінують вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є суб'єктивні (диспозиційність, деформація правосвідомості, дифузія відповідальності) та об'єктивні (дисфункція сім'ї як соціального інституту,

маргіналізація частини суспільства тощо). Зазначені фактори впливають не лише на досліджувані види злочинів, а й на предикатні злочини, що підтверджується проведенням аналізом матеріалів практики та статистичною звітністю правоохоронних органів. До факторів, що впливають на настання суспільно небезпечних наслідків, віднесено природні та фізіологічні чинники. Фактором, який впливає на вибір поведінки під час вчинення злочинів дослідженого виду, є стереотипізація поведінки, в основі якої лежить байдужість до проблем оточуючих людей.

9. Заходи попередження необхідно здійснювати з урахуванням специфіки злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. За змістом вони поділяються на соціально-економічні, кримінально-правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні, віктимологічні заходи. Здійснення попередження злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, на сучасному етапі розвитку і діяльності правоохоронних органів фактично не здійснюється, так як вони розцінюються як супутні злочини.

10. Необхідність застосування комплексного підходу щодо попередження злочинів досліджуваного виду пояснюється структурою умов життєдіяльності та конкретних потреб в межах концепції диспозиційної регуляції поведінки індивіда. До того ж, саме найвищий рівень в ієрархії диспозиційної структури індивіда складає система ціннісних орієнтацій на цілі життєдіяльності і засоби їх досягнення, формування яких відповідає вищим соціальним потребам індивіда у саморозвитку і самовираженні. Тобто формування цінностей відбувається на основі розуміння та прийняття норм моралі, загально-прийнятих правил поведінки.

Для попередження злочинів досліджуваного виду необхідною є політика, направлена на забезпечення фізичної безпеки суспільства. Важливою є пропагування правильності та необхідності взаємодопомоги серед всіх його

членів. Особлива увага звертається на формування правосвідомості у молодого покоління. Зараз така діяльність не системна, більшою мірою фрагментарна та застосовується або у окремих сферах, або окремих регіонах України. Серед організаційних заходів попередження злочинів у сфері дорожнього руху необхідно провести виявлення найбільш аварійно небезпечних ділянок автошляхів та усунути фактори, які цьому слугують; збільшити присутність патрулів поліцейських на автомобілях та кількість стаціонарних пунктів з обов'язковим цілодобовим перебуванням там поліцейських для оперативного реагування на всі факти і повідомлення про вчинені правопорушення. Для зменшення відчуття анонімності та безкарності необхідно встановлювати камери відеофіксації правопорушень.

11. Обґрунтовано, що існує необхідність у посиленні інформаційної діяльності державних органів та освітніх закладів щодо окремих питань надання першої домедичної допомоги, а також необхідності надання допомоги потерпілим або звернення до медичних закладів. Необхідним є загострення уваги під час навчання водіїв та їх екзаменуванні на особливостях поведінки у кризових ситуаціях. У сімейно-побутовій сфері необхідно у жіночих консультаціях, пологових будинках здійснювати інформування батьків щодо їх прав та обов'язків, особливостей дитячих захворювань і необхідних заходів при їх виявленні, обов'язковості термінового звернення до медичних закладів в критичних ситуаціях з дітьми. Варто звертати увагу на інформування вагітних жінок щодо існування проекту «Вікно життя» у випадках, коли жінки ведуть антигромадський, аморальний спосіб життя, або перебувають у скрутному матеріальному, психологічному становищі.

12. Ефективним є застосування заходів індивідуальної профілактики злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, та злочинів, що їм передують, як правило, насильницьким. Пріоритетною повинна бути корекція диспозиції індивіда шляхом впливу на умови його життєдіяльності. Необхідним є застосування корекційних програм до кривдників, що включають обмеження у

спілкуванні як з жертвою насильства, так із колом спілкування, що негативно впливає на поведінку кривдника, обмеження пересування у нічний час, добровільні або примусові програми лікування від алкогольної, наркотичної залежності, корекція агресивної поведінки. Вказана діяльність повинна бути направлена на зміну стереотипної моделі поведінки, виховання почуття відповідальності і необхідності надання допомоги або звернення до компетентних органів у випадку необхідності надання допомоги, коли є загроза життю і здоров'ю людей, при можливості надати таку допомогу.

Обґрунтовано, що одне зі значних місць у попередженні злочинів дослідженого виду посідає віктимологічна профілактика, яка повинна здійснюватися за двома напрямками: а) віктимологічна профілактика злочинів, що передують залишенню в небезпеці; б) віктимологічна профілактика злочинів, що передують ненаданню допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Окрему увагу звернено на специфіку профілактики дифузії відповідальності.

13. Значне місце у механізмі попередження злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, посідає кримінальна відповідальність. У контексті досліджуваних злочинів вона виконує функції загальної та приватної превенції. Загально-попереджувальний потенціал кримінальної відповідальності виражається не у тяжкості або суворості покарання, а в його невідворотності, тобто реальної можливості його застосування. Доведено, що кримінальна відповідальність є одним із дієвих елементів механізму попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Тобто кримінальний закон повинен формувати у свідомості населення негативне ставлення до злочину. Також особлива увага звернена на питання ефективності кримінальної відповідальності, тобто її дієвості. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність удосконалення кримінально-правової норми у частині зміни законодавчої конструкції: від формального до матеріального

складів. Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінально-правової норми в частині зміни законодавчої конструкції від формального до матеріального складу та доповнення санкції статті додатковими видами покарань, що не пов'язані з позбавленням волі, до яких віднесено штраф і громадські роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Н.Г. Ответственность за оставление в опасности по уголовному праву: дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно–исполнительное право. Москва, 2000. 186 с.
2. Андреева Т. О. Від феномена людини до феномена людства. Донецьк: ДонНУ, 2002. 237 с.
3. Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. Москва, 1995. 320 с.
4. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. Москва: ПЕНАТЕС–ПЕНАТЫ, 2000. 451 с.
5. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. Санкт-Петербург.: Юрид. центр Пресс, 2004. 364 с.
6. Аскин Я.Ф. Философский детерминизм и научное знание. Москва: Мысль, 1977. 190 с.
7. Бабаніна В.В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2010. 20 с.
8. Баранов В.М. Истинность норм советского права. Саратов: Саратов. ун-т, 1989. 397 с.
9. Батиргареева В.С. Криминологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2002. 266 с.
10. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

11. Береза Н.В. Правові цінності та принципи як основоположні засади розвитку кримінального права України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. №1. С.106-109

12. Бойко О.В. Насильство у сім'ї: соціологічний аналіз явища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: спец. 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. Харків, 2003. 20 с.

13. Бурдоносова М.А. Правовий нігілізм як форма деформації правової свідомості населення. *Держава і право*: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Київ, 2009. Вип. 45. С. 54-60.

14. Вавилов С.И. Собрание сочинений: в 4 т. Москва: Изд. АН СССР, 1956. Т. 3. 607 с.

15. Василевич В.В. Методи прогнозування злочинності в установах виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. 2013. Вип. 25. С. 57-66.

16. Василевич В.В. Принципи кримінологічної політики України. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 27. С. 82-90.

17. Ведерніков Ю.А., Грегул В.С. Теорія держави і права: навч. посіб. 4-те вид., доп. і переробл. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.

18. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 11.07.2013 року у справі №127/5850/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

19. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 19.05.2015 року у справі №367/8064/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

20. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 04.08.2014 року у справі №346/1608/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

21. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області від 13 червня 2012 року у справі №710/1316/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

22. Вирок Соснівського районного суду міста Черкаси від 08.12.2017 року у справі №712/6879/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

23. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 40012 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. (ч. 1 ст. 445 Кримінального процесуального кодексу України) за I півріччя 2014 р.

URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/1077C8AF38B9410BC22580FB00316C42](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/1077C8AF38B9410BC22580FB00316C42).

24. Власов Ю.О. Уголовная ответственность за оставление в опасности: дисс. на соискание научной степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Омск, 2004. 162 с.

25. Гацелюк О.В. Щодо класифікації злочинів проти здоров'я у КК України 2001 року. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 жовт. 2011 р.) /за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова та ін. Харків: Право, 2011. С. 394-400.

26. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків, Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

27. Голіна В.В., Головкін Б.М., Валуйська М.Ю., Лисодєд О.В. та ін. Криминологія: підручник /за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.

28. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.

29. Головкін Б.М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Харків. 2003. 16 с.

30. Головкін Б.М. Криминологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері: монографія. Харків: Нове-Слово, 2004. 252 с.

31. Голодняк А.Ю. Криминологические особенности антиобщественного поведения подростков из маргинальной среды и предупреждение совершаемых ими преступлений: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Москва, 2003. 180 с.

32. Горбатова М.А. Составы преступлений, ставящих в опасность жизнь или здоровье: понятие, система и уголовно-правовой анализ: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Саратов, 2002. 212 с.

33. Горелик И.И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1960. 72 с.

34. Громадяни України про безпеку: особисту, національну та її складові. Результати другого соціологічного дослідження Центру Разумкова. Київ, 2017. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/2017-SURVEY%202-DCAF-UKR.pdf>.

35. Даньшин И.Н. Общетеоретические проблемы криминологии: монография. Харьков: Прапор, 2005. 224 с.

36. Демографічна та соціальна статистика. *Доходи та умови життя*. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

37. Денисов С.Ф., Денисова Т.А., Кулик С.Г. Кримінологія. Особлива частина: навч. посіб. Запоріжжя: КПУ, 2012. 705 с.

38. Депутат на смерть збив пішохода і втік з місця ДТП. URL: <https://politeka.net/ua/news/625178-deputat-nasmert-zbiv-pishohoda-i-vtik-z-mistsya-dtp>.

39. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Василевич В.А. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. 368 с.

40. Дзюба Ю.П. Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. *Форум права*. 2014. №4. С. 130-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_25.

41. Дикий О.В. Кримінологічні засади вивчення і попередження злочинів у сфері обороту житлової нерухомості в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2015. 239 с.

42. Дикий О.В. Окремі проблеми впровадження концепту «community policing» в Україні. *Одеські юридичні читання: матеріали роботи круглого столу на тему: «Community policing – нова парадигма діяльності поліції»* (м. Одеса, 24 листоп. 2017 р.) /відп. ред. Г.О. Ульянова., уклад.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 270-273.

43. Дикий О.В. Сучасні тенденції злочинності в Україні у контексті динаміки кримінального закону. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.): у 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 313-315.

44. Дрёмин В.Н. Преступность в транзитивном обществе. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* Одеса: Юридична література, 2012. Вип. 67. С. 457-464.

45. Дрьомін В.М., Мандриченко Ж.В., Мельничук Т.В. та ін. Кримінологія: навч.-метод. посіб. Одеса, 2015. 144 с.

46. Дрьомін В.М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: монографія. Одеса: Юридична література, 2009. 616 с.

47. Дрьомін В.М., Туляков В.О., Орловська Н.А. Кримінологія: навч. – метод. посіб. Одеса: Юридична література, 2003. 172 с.

48. Дударець Д.В. Причинний зв'язок у злочинах залишення в небезпеці та ненадання допомоги за КК України. *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2011. Вип. 51. С. 579-584.
49. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навч. посіб. /за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.
50. Жмуров Д.В. Криминология в схемах и таблицах (общая часть). Иркутск: Репро-центр, 2012. 154 с.
51. Загородников Н.И. Советское уголовное право. Общая и Особенная части. Москва: Юридическая литература, 1975. 568 с.
52. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. Москва: Юридическая литература, 1961. 279 с.
53. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
54. Западнова Ю.А. Возможно ли считать «baby box» мерой профилактики жестокого обращения с детьми? *Политика, государство и право*. 2015. №5 С. 3-8.
55. Зелинский А.Ф. Криминология: учеб. пособие. Харьков: Рубикон, 2000. 238 с.
56. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.
57. Злочини і адміністративні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту: офіц. вид. /відп. ред. П.П. Пилипчук; Верховний Суд України. Київ: Істина, 2011. 416 с.
58. Иншаков С.М. Криминология: учебник. Москва: Юриспруденция, 2000. 432 с.
59. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.

60. Іванов Ю.Ф. Джужа О.М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А.В., 2008. 292 с.

61. Ігнатов О.М. Теоретичні та прикладні проблеми протидії загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2014. 36 с.

62. Йосипів А.О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів, 2009. 18 с.

63. Касинюк Л.А. Правова культура як один із показників розвитку суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. №3. С. 238-240.

64. Кирпичеко Т.В. Уголовная ответственность за оставление в опасности: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Москва, 1983. 25 с.

65. Колодяжний М.Г. Сучасна концепція запобігання злочинності в Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. №4. С. 168–173. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_30.pdf.

66. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

67. Корецький С.М. Кримінологічна характеристика девіантної поведінки неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2003. 20 с.

68. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива: курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.
69. Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. Кримінологія: навч. посіб. для підготовки до екзаменів. Дніпропетровськ, 2015. 100 с.
70. Криминология: учеб. пособие для вузов /под ред. Я.Ф. Кузнецовой, Ю.Я. Аргуновой. Москва: Зерцало-М, 2001. 208 с.
71. Криминология: учебник /под ред. В.Д. Малкова. Москва: ЗАО Юстицинформ, 2004. 528 с.
72. Криминология: учебник /под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. Москва: Юристъ, 1997. 512 с.
73. Криминология: учебник /под ред. Г.А. Аванесова. 4–е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ–ДАНА, 2006. 495 с.
74. Криминология: учебник для вузов /под общ. ред. А.И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2005. 912 с.
75. Криминология: учебник для вузов /под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. 4–е изд., перераб. и доп. Москва: НОРМА, 2009. 800 с.
76. Криминология: учебник для вузов /под ред. проф. В.Д. Малкова. 27-е изд., перераб. и доп. Москва: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.
77. Криминология: учебник для юрид. вузов /Д.А. Шестаков. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 561 с.
78. Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом: монографія /за заг. ред. О.М. Джужи. Ужгород: ІВА, 2012. 272 с.
79. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2010. 608 с.

80. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид. перероб. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.

81. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року №2341-III. Дата оновлення: 06.09.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

82. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. Дата оновлення: 18.09.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

83. Кримінально-виконавчий кодекс від 11 липня 2003 року №1129-IV. Дата оновлення: 03.07.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

84. Кримінологія: навч. посіб. /за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Прецедент, 2004. 207 с.

85. Кримінологія: підручник /за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.

86. Кримінологія: підручник /за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 414 с.

87. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник /за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

88. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник /за ред. І.М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

89. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений: монография. Москва: Наука, 1976. 285 с.

90. Кудрявцев В.Н. Курс советской криминологии: Предмет. Методология. Преступность и её причины. Преступник. Москва: Юрид. лит-ра, 1985. 416 с.

91. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. Москва: Юрид. лит-ра, 1966. 256 с.

92. Кузнецов В.В. Окремі питання відмежування залишення в небезпеці від ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Юридична наука*. 2015. №1. С. 44-52.

93. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий. Москва: Госюриздат, 1958. 218 с.

94. Линник С. Реалізація в Україні глобальної стратегії ВООЗ «Скорочення шкідливого споживання алкоголю». *Науковий вісник*. 2012. Вип. 10 «Демократичне врядування». URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik10/fail/Lynnyk.pdf.

95. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження. Київ, 2000. 275 с.

96. Литвин І. Відмежування залишення в небезпеці від деяких суміжних складів злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №3. С. 227-231.

97. Литвинов О.М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. *Форум права*. 2008. №2. С. 323–327. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08lomsnz.pdf>.

98. Маркс К., Энгельс Ф. К критике политической экономии. Сочинения. 2-е изд. Москва: Политиздат, 1959. Т. 13. 771 с.

99. Матвеев Г.К. Теоретические вопросы причинности бездействия. *Советское государство и право*. 1962. №10. С. 57–67.

100. Махатадзе К.Г. Диспозиційна регуляція соціальної поведінки особи при вчиненні злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №6. Т. 3. С. 194-198.

101. Махатадзе К.Г. Загальносоціальні заходи профілактики злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №2. С. 90-95.

102. Махатадзе К.Г. Криминализация оставления в опасности или неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии: социальный и правовой аспекты. *Legea și Viața*. 2018. №6. С. 121-125.

103. Махатадзе К.Г. Кримінологічна характеристика особистості осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №2. С. 30-32.

104. Махатадзе К.Г. Кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів передбачених статтями 135 і 136 КК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №1. С. 31-34.

105. Махатадзе К.Г. Спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. №1. С. 149-154.

106. Махатадзе К.Г. Уголовная ответственность за преступления в медицинской сфере, связанные с неоказанием помощи. *Legea si Viata*. 2016. №10/2. С. 69-73.

107. Мелякова Ю.В. Герменевтична практика праворозуміння: аспекти злочинної бездіяльності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків: Право, 2009. Вип. 2. С. 110-121.

108. Мені пофіг: чиновник наїхав на батьків з дитиною і втік з місця ДТП. URL: <https://politeka.net/ua/news/518763-mne-pofig-chinovnik-naehal-na-roditelej-s-rebenkom-i-sbezhal-s-mesta-dtp>.

109. Меньшагин В.Д., Вышинская З.А. Советское уголовное право. Москва: Госюриздат, 1950. 345 с.

110. Микитчик О.В., Бабаніна В.В. Суб'єктивна сторона залишення в небезпеці України. *Адвокат*. 2009. №5. С. 26-30.

111. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження):

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2005. 36 с.

112. Михайленко Д.Г. Аксіологічне осмислення хабарництва. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. 2007. Вип. 40. С. 290-295.

113. Мірошніченко О.С. Підвищення запобіжної ролі права в боротьбі зі злочинністю. *Форум права*. 2008. №2. С. 363–366. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08mosbzz.pdf>.

114. Міхайліна Т. Ціннісноорієнтований концепт правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №1. С. 119-123.

115. Молчанов С.І. Преступное бездействие, посягающее на личную безопасность: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Тамбов, 2009. 210 с.

116. Мыц Я.А. Оставление в опасности в уголовном праве России: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Ульяновск, 2007. 208 с.

117. Навчально-методичні матеріали для слухачів 4 курсу /уклад.: Т.М. Приходько, Ю.Ф. Іванов, О.Є. Омельченко, Б.В. Калиновський, С.Г. Пелагеша та ін.]; за ред. Ю.В. Опалинського. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2013. 285 с.

118. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность. Тбилиси: Мецниереба, 1987. 362 с.

119. Нежурбіда С. Злочинна установка. *Протидія злочинності: теорія та практика*: зб. матеріалів VI Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів (курсантів), аспірантів та молодих учених (м. Київ, 16 трав. 2014 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. С. 375-378.

120. Нерсисянц В.С. Право в системе социальной регуляции: история и современность. Новое в жизни, науке, технике: Право в нашей жизни. Москва: Знание, 1986. 63 с.

121. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь /под ред. В.И. Бородулина, А.П. Горкина, А.А. Гусева, Н.М. Ланда и др. Москва: Большая Рос. энцикл., 2003. 912 с.

122. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник. Одесса: Юридична література, 2005. 183 с.

123. Олійничук Р. Проблеми формування правової свідомості та правової культури в українському суспільстві. *Юридичний журнал*. 2006. №2. С. 58-60.

124. Ольховенко С.І. Методика розслідування залишення в небезпеці потерпілого внаслідок дорожньо-транспортної пригоди: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2011. 227 с.

125. Оrobeць К. Класифікація цінностей як елементів аксіосфери кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №12. С. 249-252.

126. Пилипенко Є.О. Пропозиції стосовно диференціації кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. №3. С. 128-132.

127. Пилипенко Є.О. Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2013. 17 с.

128. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. Москва: Наука, 1971. Т. 5. 678 с.

129. Півень А.В. Кримінологічна характеристика та профілактика вуличної насильницької злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2013. 18 с.

130. Полтава К.О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або тяжким тілесним ушкодженням, в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. 282 с.

131. Посткриминальное поведение. Понятие, регулирование, последствия /под ред. Р.Р. Галиакбарова. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1985. 192 с.

132. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 року №264/94-ВР. Дата оновлення: 28.12.2015. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>.

133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання органам місцевого самоврядування повноважень встановлювати обмеження продажу пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв, вин столових: Закон України від 22 березня 2018 року №2376-VIII. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2376-19>.

134. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 року №1602-III. Дата оновлення: 02.12.2002. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1602-14>.

135. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовтня 2000 року №2017-III. Дата оновлення: 10.06.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

136. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року №2811-XII. Дата оновлення: 20.01.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.

137. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року №2229-VIII. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

138. Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. №741. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF>.

139. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 №1306. Дата оновлення: 18.07.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>.

140. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 року №160-VIII. Дата оновлення: 01.01.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.

141. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю): Закон України від 04.02.2001. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15>.

142. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17 березня 2011 року №3160-VI. Дата оновлення: 20.01.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>.

143. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

144. Рашковская Ш.С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности. Москва: ВЮЗИ, 1959. 126 с.

145. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.

146. Розгон О.В. Щодо сутності категорії «відмова від дитини» в сімейному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40. Т. 1. С. 79-82.

147. Рощина І.О. Поняття і складові елементи ефективності норми кримінального права у запобіганні злочинам. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. №3. С. 97-103.

148. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 712 с.

149. Саїнчин О.С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи: монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 408 с.

150. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СРСР. Москва: Гориздат, 1961. 279 с.

151. Семенов А.А. Ценностно-нормативные и социально-установочные подходы к исследованию саморегуляции социального поведения личности. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. Москва: ЦСПиМ, 2013. 1218 с.

152. Сілаєва Т. О. Філософія: курс лекцій. Тернопіль: СМП «Астон». 2000. 160 с.

153. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року №2947-III. Дата оновлення: 28.08.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

154. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник /пер. з рос. Харків: Консум, 2006. 656 с.

155. Словник української мови: в 11 т. /за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.

156. Сорочинський М.Г. Попередження злочинності засобами кримінального права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук:

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2004. С. 20.

157. Сотула О.С. Кримінально-правова охорона життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання: монографія. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2015. 429 с.

158. Сотула О.С. Кримінально-правова охорона життя людини у країнах романо-германської правової сім'ї (порівняльне теоретико-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2016. 34 с.

159. Сотула О.С. Соціально-психологічні та суспільно-політичні аспекти деяких видів злочинів. *Правова держава*. 2005. №8. С. 205–208.

160. Соціологія: підручник /за ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2010. 224 с.

161. Статистика аварійності в Україні за 12 місяців 2016 року Управління безпеки дорожнього руху Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України. Управління безпеки дорожнього руху ДПД НПУ: веб-сайт. URL: <http://www.sai.gov.ua/ua/ua/static/21.htm>.

162. Статистика аварійності в Україні за 12 місяців 2017 року Управління безпеки дорожнього руху Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України. Управління безпеки дорожнього руху ДПД НПУ: веб-сайт. URL: <http://www.sai.gov.ua/ua/ua/static/21.htm>.

163. Статистична інформація за 2017 рік. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України: офіційний портал. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820#.

164. Стеблинська О.С. Кримінальне право. Особлива частина. Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 358 с.

165. Степаненко Р.Ф. Предупреждение преступлений, совершаемых лицами, ведущим маргинальный образ жизни: дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Казань, 2005. 220 с.

166. Стойловський Р.В. Деякі особливості об'єкта злочину при залишенні в небезпеці. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 370-375.

167. Стрелковська Ю.О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2008. 211 с.

168. Стрелковська Ю.О. Маргінальність як чинник рецидивної злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. 2011. №60. С. 123-131.

169. Стремиллова О.В. Маргинальность как социальное определение. *Актуальные проблемы современной науки*. 2003. №5. С. 128-136.

170. Токарев С.А. Ранние формы религии и их развитие. Москва, 1964. С. 622.

171. Тринадцатый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию. Доха, 12-19 апреля 2015 года. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Documentation/ACONF.222-5-Post2015/ACONF222_5_r_V1500038.pdf.

172. Туляков В.А. Виктимология: монография. Киев, 2003. 148 с.

173. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов /отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнакова, Г.П. Новоселов. Москва, 1998. 431 с.

174. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси: Издательство Академии наук Грузинской ССР, 1961. 211 с.

175. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук:

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів, 2006. 232 с.

176. Філей Ю.В. Роль покарання в запобіганні злочинності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. №2. С. 154-160.

177. Фріс П.Л. Завдання кримінально-правової політики. *Збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту*. Івано-Франківськ, 2012. С. 47-59.

178. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер; Москва: Смысл, 2003. 860 с.

179. Ходимчук О.О. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2005. 18 с.

180. Хуторянський О.В. Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2013. 20 с.

181. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року №435-IV. Дата оновлення: 12.07.2018. Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

182. Чайка О.В. Юридико-психологічна характеристика злочинів, пов'язаних із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 19.00.06 – юридична психологія. Київ, 2010. 20 с.

183. Черныш А.М., Черныш М.А. Маргиналы и маргинальная преступность. Київ: Вид-во Української академії наук «ВІР», 2004. 348 с.

184. Шалгунова С.А. Кримінологічне вчення про особу насильницького злочинця: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2013. 34 с.

185. Шалгунова С.А. Дослідження особи насильницького злочинця: потреби теорії та практики. *Науковий вісник ДДУВС*. 2006. №3. С. 219-224.
186. Шалгунова С.А. Дослідження особи злочинця в кримінології. *Науковий вісник Юридичної академії МВС України*: зб. наук. пр. 2005. №4. 416 с.
187. Шалгунова С.А. Мотиви та детермінація сучасних насильницьких злочинів. *Право і суспільство*. 2008. №5. С. 46–53.
188. Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность. Ленинград: Ленинградский ун-т, 1973. 160 с.
189. Шевчук Т.І. Кримінологічна характеристика та запобігання насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи у сільській місцевості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів, 2013. 18 с.
190. Шендрик В.В., Крепаков І.О. Аналіз співвідношення понять «профілактика», «попередження», «припинення» та «запобігання злочинів». *Форум права*. 2011. №1. С. 1129–1139. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11svvtzz.pdf>.
191. Шишко В.В. Культурологічні проблеми правотворчості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 – філософія права. Київ, 2004. 20 с.
192. Шульга Н. Национальная и политическая маргинализация в условиях системного кризиса. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2002. №1. С. 5-20.
193. Юридична енциклопедія: в 6 т. /редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана. 2003. Т. 5: П С – 736 с.
194. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: Диспозиционная концепция. 2-е расшир. изд. Москва: ЦСПиМ, 2013. 376 с.

195. Яковлев А.М. Теория криминологии и социальная практика /отв. ред. В.Н. Кудрявцев. Москва: Наука, 1985. 247 с.
196. Янович Р.М., Єсип І.О., Штангрет М.Й. Кримінологія: конспект лекцій. Львів: ЛьвДУВС, 2006. 144 с.
197. Яра О.С. Кримінологічні аспекти запобігання некорисливій насильницькій злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2007. 20 с.
198. Ярмачі Х.П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2006. 336 с.
199. Bar-Tal D. American Study of Helping Behavior What? Why? And Where? Development and main tenance of prosocial behavior /edd. by F. Staub at al. New York: Plenum, 1984. P. 5–29.
200. Bickman L. Social influence and diffusion of responsibility in an emergency. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1975, 8, p. 438-445.
201. Darley J. M., Latané, B. Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1968, 8, p. 377-383.
202. Mathes E.W., Kahn A. Diffusion of responsibility and extreme behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1975. 31, p. 881-886.
203. Misavage R., Richardson J.T. The focusing of responsibility: An alternative hypothesis in help-demanding situations. *European Journal of Social Psychology*, 1974. 4, p. 515.
204. Oreskovic Alexei. Exclusive: YouTube hits 4 billion daily video views. Reuters, 23 january 2012. URL: <https://www.reuters.com/article/us-google-youtube/exclusive-youtube-hits-4-billion-daily-video-views-idUSTRE80M0TS20120123>.
205. Schulz W. Die Untersuchung unnatürlicher Todesfalle: Lehrbuch. Berlin: Minister. des Innern, 1965. 224 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

проф. В. В. Завальнюк

« 05 » квітня 2018 р.

АКТ

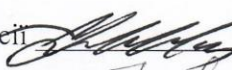
**впровадження у навчальний процес
результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри
кримінології та кримінально-виконавчого права
Махатадзе Карини Георгіївни на тему «Залишення в небезпеці та
ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя
стані: кримінологічне дослідження» на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне
право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

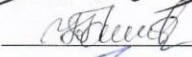
Комісія у складі: голови комісії проректора з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», професора М.Р. Аракеяна, членів комісії: віце-президента, проректора з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професора Г.О. Ульянової, завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» д.ю.н., професора В.М. Дрьоміна, начальника навчально-методичного відділу Національного університету «Одеська юридична

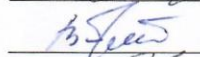
академія» к.ю.н., доцента І. М. Ізовіта, склала цей акт про те, що аспірантка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» Махатадзе К.Г. брала участь у розробці навчально-методичної документації з курсу «Кримінологія» (теми «Сучасний стан злочинності в Україні» та «Механізм індивідуальної злочинної поведінки», «Концепції протидії злочинності») та спецкурсу «Запобігання загальнокримінальній злочинності», зокрема: навчальної робочої програми, планів практичних занять з рекомендованою літературою, тематики рефератів та запитань для самостійної роботи. Зазначені матеріали успішно використовуються в навчальному процесі кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НУ ОЮА.

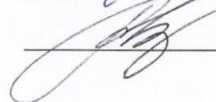
Результати дисертаційного дослідження Махатадзе К.Г. та основні положення наукових публікацій (Махатадзе К.Г. Уголовная ответственность за преступления в медицинской сфере, связанные с неоказанием помощи. *Leges et Viata*. 2016. № 10/2. С. 69-73; Махатадзе К.Г. Кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів передбачених статтями 135 і 136 КК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С.31-34; Махатадзе К.Г. Кримінологічна характеристика особистості осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С.30-32; Махатадзе К.Г. Диспозитивна регуляція соціальної поведінки особи при вчиненні злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 3. С. 194-198; Махатадзе К.Г. Загальносоціальні заходи профілактики злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. С. 90-95; Махатадзе К.Г. Спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 1. С. 149-154; Махатадзе К.Г. Криминализация оставления в опасности или

неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии: социальный и правовой аспекты. *Legea și viața*. 2018. № 6. С.121-125; Махатадзе К.Г. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.) . 2016. : Т. 2. 2016 . - 712 с. - С. 270-272; Махатадзе К.Г. «Community policing» як новий підхід профілактики окремих видів насильницьких злочинів // Одеські юридичні читання : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.). – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 290-293 використані також співробітниками кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НУ ОЮА при підготовці і викладанні лекцій з курсів та спецкурсів «Кримінологія», «Запобігання загальнокримінальній злочинності».

Голова комісії М.Р. Аракелян

Члени комісії: Г.О. Ульянова

 В. М. Дрьомін

 А. М. Ізовіта

УКРАЇНА
ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА
СЛУЖБА У СПРАВАХ ДІТЕЙ

вул. Грушевського, 88, м. Хмельницький, 29000, т/ф. 76-49-51, тел. 65-72-50, 75-27-20, код 26217145
Електронна пошта: nepovnolitni@rada.khmelnysky.com

від 04.06.2018 № 01-34/1180/18
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження у діяльність
результатів дисертаційного дослідження
Махатадзе Карини Георгіївни на тему:
«Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в
небезпечному для життя стані: кримінологічне дослідження»

Результати дисертації аспірантки кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» К.Г.Махатадзе на тему: «Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: кримінологічне дослідження», підготовленої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, які опубліковані у наукових статтях та матеріалах міжнародних та всеукраїнських конференцій, мають практичну значимість та належне обґрунтування.

Результати дисертації К.Г. Махатадзе можуть враховуватися при здійсненні профілактичної діяльності служби у справах дітей Хмельницької міської ради щодо попередження залишення у небезпеці дітей, а також іншим злочинам, що цьому передують, зокрема різного роду тілесним ушкодженням різного ступеня тяжкості.

Крім того, отримані К.Г. Махатадзе висновки можуть бути використані при підготовці узагальнень практики діяльності служби у справах дітей Хмельницької міської ради, що сприятиме підвищенню якості профілактичної діяльності.

Начальник служби у справах дітей
Хмельницької міської ради

С.М. Дика

Прокуратура України
ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

вул. Різницька 13/15, Київ-11, 01011

факс: 280-26-03

14.03.2018 № 19/4-38964х-18

від _____

Махатадзе К.Г.
kerrinz2017@gmail.com

Ваш запит про надання інформації у розрізі областей за 2013 – 2017 роки та січень 2018 року про кількість вчинених кримінальних правопорушень за статтями 135, 136 Кримінального кодексу України розглянуто.

Повідомляємо, що відомості про зареєстровані кримінальні правопорушення узагальнюються у звітності за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення», що формується щомісячно, наростаючим підсумком з початку звітного періоду (року), за регіоном вчинення злочину на підставі даних, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань користувачами інформаційної системи, у розрізі статей та розділів Кримінального кодексу України.

З огляду на викладене надсилаємо інформацію за даними зазначеної звітності за 2013 – 2017 роки та січень 2018 року про кількість зареєстрованих у державі та її регіонах кримінальних правопорушень, передбачених статтями 135 (залишення в небезпеці), 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані) КК України.

Додаток: на 2 арк.

Начальник відділу розгляду
запитів на публічну інформацію

Н. Телічко

**Відомості про кількість зареєстрованих у державі та її регіонах кримінальних правопорушень, передбачених ст. 135 КК України (залишення в небезпеці)
(за даними звітності за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» за 2013-2017 роки та січень 2018 року)**

Територія	2013 рік				2014 рік				2015 рік				2016 рік				2017 рік				січень 2018 року			
	Зареєстровано	Закрито усього	у п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	у п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	у п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	у п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	у п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	у п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	Обліковано*
АР Крим	9	2	2	7	1			1	0				0				0				0			
Вінницька	94	90	90	4	11	3	3	8	6			6	14			14	9	2	2	7	1			1
Волинська	10	3	3	7	1	1	1		10	5	5	5	7			7	7			7	0			
Дніпропетровська	41	26	26	15	13	4	4	9	3			3	8	2	2	6	14	6	6	8	1			1
Донецька	34	18	18	16	17	6	6	11	9	3	3	6	16	5	5	11	20	2	2	18	0			
Житомирська	105	90	90	15	15	2	2	13	14	2	2	12	14	2	2	12	14	1	1	13	4			4
Закарпатська	11	6	6	5	8			8	12	3	3	9	11	3	3	8	16	4	4	12	1	1	1	
Запорізька	9	6	6	3	8	1	1	7	7			7	14	3	2	12	5			5	2			2
Івано-Франківська	3	2	2	1	2	1	1	1	7	3	3	4	11	1	1	10	8	2	2	6	1			1
Київська	41	37	36	5	13	1	1	12	6	1	1	5	10			10	10	2	2	8	0			
Кіровоградська	32	28	28	4	8	2	2	6	3			3	19	1	1	18	8	2	2	6	1			1
Луганська	24	8	8	16	9	1	1	8	4	1	1	3	7	2	2	5	3	1	1	2	0			
Львівська	12	5	5	7	13	7	7	6	10	3	3	7	11	4	4	7	12	6	6	6	1			1
м. Київ	38	33	33	5	12	1	1	11	9	2	2	7	19	2	2	17	23	4	4	19	0			
м. Севастополь	0				1			1	0				0				0				0			
Миколаївська	14	10	10	4	14	5	5	9	4	2	2	2	7	1	1	6	11	2	2	9	1			1
Одеська	26	9	9	17	16	2	2	14	11	2	2	9	18	3	3	15	17	2	2	15	0			
Полтавська	10	3	3	7	4	2	2	2	6	1	1	5	7	1	1	6	11	3	3	8	0			
Рівненська	8	3	3	5	14	4	4	10	6	1	1	5	10	1	1	9	9	3	3	6	1			1
Сумська	8	5	5	3	5	2	2	3	11	4	3	8	8	3	3	5	21	1	1	20	0			
Тернопільська	8	3	3	5	4	1	1	3	2			2	1	1	1		1			1	0			
Харківська	23	6	6	17	22	4	4	18	24	4	4	20	26	3	3	23	18	4	4	14	3			3
Херсонська	11	3	3	8	10	5	5	5	12	6	6	6	13	2	2	11	18	3	3	15	0			
Хмельницька	5	1	1	4	9	1	1	8	6	2	2	4	7	2	2	5	12	2	2	10	1			1
Черкаська	3	1	1	2	3	1	1	2	1			1	9	1	1	8	12	3	3	9	0			
Чернівецька	10	1		10	5			5	9	1	1	8	6			6	5	1	1	4	1			1
Чернігівська	3	1	1	2	5			5	2	1	1	1	2	1	1	1	11	2	2	9	0			
Всього по Україні	603	409	407	196	243	57	57	186	194	47	46	148	275	44	43	232	295	58	58	237	19	1	1	18

*Без урахування кримінальних правопорушень, виключених із обліку у зв'язку із закриттям провадження на підставі пунктів 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК України

**Відомості про кількість зареєстрованих у державі та її регіонах кримінальних правопорушень,
передбачених ст. 136 КК України (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані)
(за даними звітності за формою № 1 «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» за 2013-2017 роки та січень 2018 року)**

Територія	2013 рік				2014 рік				2015 рік				2016 рік				2017 рік				січень 2018 року			
	Зареєстровано	Закрито усього	закрито за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України у т.ч.	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	закрито за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України у т.ч.	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	закрито за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України у т.ч.	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	закрито за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України у т.ч.	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	закрито за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України у т.ч.	Обліковано*	Зареєстровано	Закрито усього	закрито за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України у т.ч.	Обліковано*
АР Крим	0				0				0				0				0				0			
Вінницька	197	195	195	2	7	7	7		2	1	1	1	3	2	2	1	4	1	1	3	0			
Волинська	25	25	25		1	1	1		0				1			1	1		1	0				
Дніпропетровська	131	129	129	2	2	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	3	2	2	1	0			
Донецька	11	5	5	6	2	2	2		2	1	1	1	3			3	5	1	1	4	0			
Житомирська	462	460	460	2	0				1			1	0				3			3	1		1	
Закарпатська	1			1	0				2	1	1	1	2			2	0			0				
Запорізька	3	2	2	1	0				0				2	2	2		1			1	0			
Івано-Франківська	39	38	38	1	0				0				0				2	1	1	1	0			
Київська	168	165	165	3	3	1	1	2	2			2	4			4	3			3	0			
Кіровоградська	4	2	2	2	0				0				1	1	1		0			0				
Луганська	10	8	8	2	0				2			2	1			1	0			0				
Львівська	1			1	1			1	0				2			2	2	1	1	1	0			
м. Київ	7	4	4	3	2	1	1	1	5			5	2	1	1	1	5			5	0			
м. Севастополь	2			2	0				0				0				0			0				
Миколаївська	5	4	4	1	1	1	1		2	1	1	1	0				2	2	2		0			
Одеська	63	56	56	7	7	6	6	1	4	1	1	3	1			1	3	2	2	1	0			
Полтавська	0				3	2	2	1	1			1	0				2	1	1	1	0			
Рівненська	1	1	1		0				1			1	2	1	1	1	0				0			
Сумська	0				1			1	2	1	1	1	2			2	1			1	0			
Тернопільська	0				0				1	1	1		0				2	2	2		0			
Харківська	5	5	5		4	1	1	3	2			2	2			2	5	1	1	4	0			
Херсонська	5	4	4	1	2	1	1	1	1			1	1	1	1		1			1	0			
Хмельницька	0				0				1			1	0				1	1	1		0			
Черкаська	0				1	1	1		2	1	1	1	0				1			1	0			
Чернівецька	2			2	1			1	1			1	0				1	1	1		0			
Чернігівська	3	2	2	1	0				1	1	1		0				2	1	1	1	0			
Всього по Україні	1 148	1 108	1 108	40	40	25	25	15	37	10	10	27	31	9	9	22	50	17	17	33	1	0	0	1

* Без урахування кримінальних правопорушень, виконання з обліку у зв'язку із закриттям провадження на підставі пунктів 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК України

Додаток 4¹

Результати вивчення вироків у кримінальних справах при вчиненні злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, що були ухвалені в період з 2010 по 2018 рр. на всій території України у сфері дорожнього руху (всього 112 вироків)

1. Рік вчинення злочину	
2008	5
2009	3
2010	8
2011	16
2012	20
2013	12
2014	17
2015	9
2016	13
2017	6
2018	0
2. Рік ухвалення вироку судом	
2008	0
2009	0
2010	5
2011	3
2012	27
2013	19
2014	13
2015	11
2016	13
2017	18
2018	3
3. Кваліфікація діяння засудженого	
За статтею 135 КК України	110
За статтею 136 КК України	2
4. Місцевість вчинення злочину	
В межах населеного пункту	79
За межами населеного пункту	33
5. Пора року при вчиненні злочину	
Зима	35
Весна	27
Літо	27
Осінь	23

6. Пора доби при вчиненні злочину	
Ніч (з 22 до 6 години)	52
Ранок (з 6 до 11 години)	9
День (з 11 до 18 години)	16
Вечір (з 18 до 22 години)	35
7. Суб'єкт злочину	
Первісно зобов'язаний піклуватися про потерпілого і мав можливість надати йому допомогу	2
Сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан	110
8. Співвідношення злочинців за статтю	
Жіночої статі	9
Чоловічої статі	103
9. Співвідношення злочинців за громадянством	
Громадяни України	110
Громадяни інших держав	2
10. Співвідношення злочинців за національністю	
Українці	103
Росіяни	4
Інші	5
11. Співвідношення злочинців за рівнем освіти	
Неповна середня загальна освіта	1
Повна середня загальна освіта	53
Середня професійна освіта	44
Вища професійна освіта	13
12. Співвідношення злочинців за сімейним станом	
Одружений	57
Неодружений	45
Розлучений	10
13. Співвідношення злочинців за наявністю на утриманні осіб	
Неповнолітні діти	49
Непрацездатні батьки	1
Інші недієздатні особи	1
14. Співвідношення злочинців за трудовим статусом	
Безробітний	59
Службовець	2
Фахівець сфери охорони здоров'я	4
Кваліфікований робітник	34
Пенсіонер	3
Приватний підприємець	4
Інше	6
15. Співвідношення злочинців за наявністю у них судимостей	
Відсутня	101

Є, за насильницькі злочини, корисливі злочини	1
Не судимий відповідно до статті 89 КК України	10
16. Форма співучасті при вчиненні злочину	
Без співучасті, одноособово	111
Групою осіб, без попередньої змови	1
17. Вчинення злочинів, що передують залишенню у небезпеці	
Стаття 286 КК України	40
Інші	2
18. Встановлені судом обставини, які пом'якшують покарання	
З'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину	92
Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди	94
Надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину	0
Вчинення злочину неповнолітнім	2
Вчинення злочину жінкою в стані вагітності	0
Вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин	0
Вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність	0
Вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого	0
Інше	4
19. Встановлені судом обставини, які обтяжують покарання	
Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів	1
Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)	0
Вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату	0
Вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку	0
Тяжкі наслідки, завдані злочином	1
Вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані	4
Вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності	0
Вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного	0
Вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством	0

Вчинення злочину з особливою жорстокістю	0
Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій	0
Вчинення злочину загальнонебезпечним способом	0
Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів	36
20. Особа щодо якої вчинено злочин	
Близькі родичі	2
Інші особи	110
21. Відносини між жертвою і злочинцем	
Знайомі	7
Незнайомі	105
22. Відношення особи до вчиненого неї злочину	
Визнає вину	95
Частково визнає вину	8
Повністю не визнає вину	9
23. Класифікація злочинів залежно від ступеня тяжкості	
Невеликої тяжкості	89
Середньої тяжкості	5
Тяжкий злочин	18
24. Призначення покарання «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» при вчиненні порушень правил дорожнього руху	
Призначають	15
Не призначають	97
25. Призначення покарання	
З позбавленням волі	21
Без позбавлення волі	91
26. Звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням (за статтею 75 КК України)	
Застосовується	75
Не застосовується	37
27. Застосування до особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою	
Застосовується	10
Не застосовується	102
28. Наявність психологічних розладів у злочинця на момент вчинення злочину	
Наявні	1
Відсутні	111
29. Характеристика злочинця за місцем проживання /роботи	

Позитивна	99
Посередня	11
Негативна	2
30. Перебування особи, що вчинила злочин, на обліку у лікарів	
Психолога	1
Не перебуває	111
31. Наслідки вчинення злочину	
Тяжкі наслідки	4
Смерть потерпілого	63
32. Вартість автомобіля засудженого, який був у дорожньо-транспортній пригоді	
Невеликої вартості	69
Середньої вартості	22
Високої вартості	16

Додаток 4²

Результати вивчення вироків у кримінальних справах при вчиненні злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, що були ухвалені в період з 2010 по 2018 рр. на всій території України у сімейно-побутовій сфері (всього 41 вирок)

1. Рік вчинення злочину	
2008	1
2009	2
2010	0
2011	4
2012	10
2013	5
2014	4
2015	6
2016	3
2017	5
2. Рік винесення вироку судом	
2008	0
2009	0
2010	2
2011	0
2012	5
2013	13
2014	6
2015	4
2016	4
2017	7
2018	0
3. Кваліфікація діяння	
За статтею 135 КК України	38
За статтею 136 КК України	3
4. Місцевість вчинення злочину	
В межах населеного пункту	39
За межами населеного пункту	2
5. Пора року при вчиненні злочину	
Зима	11
Весна	10
Літо	11
Осінь	9
6. Пора доби при вчиненні злочину	

Ніч (з 22 до 6 години)	12
Ранок (з 6 до 11 години)	2
День (з 11 до 18 години)	19
Вечір (з 18 до 22 години)	8
7. Суб'єкт злочину	
Первісно зобов'язаний піклуватися про потерпілого і мав можливість надати йому допомогу	33
Сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан	8
8. Співвідношення злочинців за статтю	
Жіночої статі	26
Чоловічої статі	15
9. Співвідношення злочинців за громадянством	
Громадяни України	39
Громадяни інших держав	2
10. Співвідношення злочинців за національністю	
Українці	33
Росіяни	5
Інші	3
11. Співвідношення злочинців за рівнем освіти	
Неповна середня загальна освіта	4
Повна середня загальна освіта	27
Середня професійна освіта	9
Вища професійна освіта	1
12. Співвідношення злочинців за сімейним станом	
Одружений	11
Неодружений	28
Розлучений	2
13. Співвідношення злочинців за наявністю на утриманні осіб	
Діти	24
Непрацездатні батьки	0
Інші недієздатні особи	0
14. Співвідношення злочинців за трудовим статусом	
Безробітний	38
Кваліфікований робітник	2
Пенсіонер	1
15. Співвідношення злочинців за наявністю у них судимостей:	
Відсутня	26
Є, за насильницькі злочини	5
Є, за корисливі злочини	9
Є, за інші злочини	1
Не судимий відповідно до статті 89 КК України	3
16. Форма співучасті при вчиненні злочину	

Без співучасті, одноособово	39
Групою осіб, без попередньої змови	2
17. Співвідношення випадків залежно від кількості осіб, що вчиняли злочини при співучасті	
Дві особи	2
18. Вчинення злочинів, що передують залишенню у небезпеці	
Стаття 125 КК України	6
Інші	4
19. Встановлені судом обставини, які пом'якшують покарання	
З'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину	36
Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди	0
Надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину	0
Вчинення злочину неповнолітнім	0
Вчинення злочину жінкою в стані вагітності	0
Вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин	0
Вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність	0
Вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого	0
Інше	1
20. Встановлені судом обставини, які обтяжують покарання	
Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів	5
Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)	0
Вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату	0
Вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку	0
Тяжкі наслідки, завдані злочином	0
Вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані	11
Вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності	0
Вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного	0
Вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством	0

Вчинення злочину з особливою жорстокістю	0
Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій	0
Вчинення злочину загальнонебезпечним способом	0
Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів	20
21. Особа щодо якої вчинено злочин	
Близькі родичі	38
Інші особи	3
22. Відносини між жертвою і злочинцем	
Знайомі	41
23. Відношення особи до вчиненого нею злочину	
Визнає вину	36
Частково визнає вину	3
Повністю не визнає вину	2
24. Класифікація злочинів залежно від ступеня тяжкості	
Невеликої тяжкості	12
Середньої тяжкості	10
Тяжкий злочин	19
25. Призначення покарання	
З позбавленням волі	14
Без позбавлення волі	27
26. Звільнення від відбування покарання з випробуванням (за статтею 75 КК України)	
Застосовується	26
Не застосовується	15
27. Застосування до особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою	
Застосовується	8
Не застосовується	33
28. Наявність психологічних розладів у злочинця на момент вчинення злочину	
Наявні	2
Відсутні	39
29. Характеристика злочинця за місцем проживання /роботи	
Позитивна	14
Посередня	18
Негативна	9
30. Перебування особи, що вчинила злочин, на обліку у лікарів	
Психолога	2
Не перебуває	39

31. Наслідки вчинення злочину	
Тяжкі наслідки	2
Смерть потерпілого	21

Додаток 4³

Результати вивчення вироків у кримінальних справах при вчиненні злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України, що були ухвалені в період з 2010 по 2018 рр. на всій території України у дозвіллевій сфері (всього 38 вироків)

1. Рік вчинення злочину	
2008	0
2009	3
2010	2
2011	7
2012	7
2013	7
2014	8
2015	0
2016	2
2017	2
2018	0
2. Рік винесення вироку судом	
2008	0
2009	0
2010	2
2011	1
2012	5
2013	11
2014	10
2015	2
2016	2
2017	5
2018	0
3. Кваліфікація діяння	
За статтею 135 КК України	25
За статтею 136 КК України	13
4. Місцевість вчинення злочину	
В межах населеного пункту	36
За межами населеного пункту	2
5. Пора року при вчиненні злочину	
Зима	13
Весна	8
Літо	6
Осінь	11

6. Пора доби при вчиненні злочину	
Ніч (з 22 до 6 години)	13
Ранок (з 6 до 11 години)	3
День (з 11 до 18 години)	3
Вечір (з 18 до 22 години)	19
7. Суб'єкт злочину	
Первісно зобов'язаний піклуватися про потерпілого і мав можливість надати йому допомогу	13
Сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан	25
8. Співвідношення злочинців за статтю	
Жіночої статі	6
Чоловічої статі	32
9. Співвідношення злочинців за громадянством	
Громадяни України	36
Громадяни інших держав	2
10. Співвідношення злочинців за національністю	
Українці	36
Росіяни	1
Інші	1
11. Співвідношення злочинців за рівнем освіти	
Неповна середня загальна освіта	3
Повна середня загальна освіта	22
Середня професійна освіта	12
Вища професійна освіта	1
12. Співвідношення злочинців за сімейним станом	
Одружений	5
Неодружений	33
13. Співвідношення злочинців за наявністю на утриманні осіб	
Діти	2
Непрацездатні батьки	0
Інші недієздатні особи	0
14. Співвідношення злочинців за трудовим статусом	
Безробітний	30
Кваліфікований робітник	1
Пенсіонер	1
Інше	1
15. Співвідношення злочинців за наявністю у них судимостей	
Відсутня	17
Є, за насильницькі злочини	5
Є, за корисливі злочини	7
Не судимий відповідно до статті 89 КК України	9
16. Форма співучасті при вчиненні злочину	

Без співучасті, одноособово	28
Групою осіб, без попередньої змови	5
17. Співвідношення випадків залежно від кількості осіб, що вчиняли злочини при співучасті	
Дві особи	5
18. Вчинення злочинів, що передують залишенню у небезпеці	
Стаття 125 КК України	5
Стаття 129 КК України	1
Інші	3
19. Встановлені судом обставини, які пом'якшують покарання	
З'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину	28
Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди	4
Надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину	0
Вчинення злочину неповнолітнім	6
Вчинення злочину жінкою в стані вагітності	0
Вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин	0
Вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність	0
Вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого	0
Інше	0
Молодий вік підсудного	0
20. Встановлені судом обставини, які обтяжують покарання	
Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів	2
Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)	0
Вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату	0
Вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку	0
Тяжкі наслідки, завдані злочином	0
Вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані	3
Вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності	0
Вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного	0

Вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством	0
Вчинення злочину з особливою жорстокістю	0
Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій	0
Вчинення злочину загальнонебезпечним способом	0
Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів	22
21. Особа щодо якої вчинено злочин	
Близькі родичі	4
Інші особи	29
22. Відносини між жертвою і злочинцем	
Знайомі	30
Незнайомі	8
23. Відношення особи до вчиненого нею злочину	
Визнає вину	29
Частково визнає вину	3
Повністю не визнає вину	1
24. Класифікація злочинів залежно від ступеня тяжкості	
Невеликої тяжкості	4
Середньої тяжкості	11
Тяжкий злочин	18
25. Призначення покарання	
З позбавленням волі	18
Без позбавлення волі	15
26. Звільнення від відбування покарання з випробуванням (за статтею 75 КК України)	
Застосовується	18
Не застосовується	20
27. Застосування до особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою	
Застосовується	10
Не застосовується	28
28. Наявність психологічних розладів у злочинця на момент вчинення злочину	
Наявні	2
Відсутні	36
29. Характеристика злочинця за місцем проживання /роботи	
Позитивна	13
Посередня	22
Негативна	3

30. Перебування особи, що вчинила злочин, на обліку у лікарів	
Психолога	2
Нарколога	
Не перебуває	36
31. Наслідки вчинення злочину	
Тяжкі наслідки	1
Смерть потерпілого	28

Додаток 5

Результати анонімного опитування щодо визначення соціально прийнятної моделі поведінки при дорожньо-транспортній пригоді

*Примітка: опитування проведене з 8 лютого 2018 року по 20 березня 2018 року. Опрацьовано 400 анкет.

1. Ваша стать?		
Чоловіча	180	45%
Жіноча	220	55%
2. Ваш вік?		
До 21 року	212	43%
Від 22 до 35 років	120	30%
Від 36 до 60 років	92	23%
Більше 60 років	16	4%
3. Вкажіть Ваш соціальний статус		
Безробітний	56	14%
Студент	204	51%
Службовець	28	7%
Кваліфікований робітник	32	8%
Пенсіонер	40	10%
Працівник в сфері права	28	7%
Інше	12	3%
4. Чи маєте Ви у власному користуванні автомобіль і чи постійно ним користуєтесь?		
Так	170	42,5%
Ні	230	57,5%
5. Чи допускаєте Ви можливість керування автомобілем у стані алкогольного чи іншого сп'яніння?		
Ні, ніколи	252	63%
Так, але у невідкладній ситуації	90	22,5%
Так, головне, щоб не зупинили працівники поліції	38	9,5%

Так, час від часу керую автомобілем у стані алкогольного сп'яніння	20	5%
6. Уявіть ситуацію: Ваш близький родич потрапив вночі у ДТП і збив незнайому людину. Одразу він зателефонував порадитися з Вами і повідомив, що свідків цієї події не було. Що б Ви відповіли йому?		
Якщо не було свідків, то можна покинути місце ДТП	24	6%
Переконатися, що особа жива, і покинути місце ДТП	46	11,5%
Викликати працівників поліції і дочекатися їх	92	23%
Забрати потерпілого та доставити до лікарні	238	59,5%
7. Чи змінилась би Ваша відповідь, якби Ваш родич мав дітей на утриманні?		
Ні	320	80%
Так, якщо не було свідків, то можна покинути місце ДТП	8	2%
Так, переконатися, що особа жива, і покинути місце ДТП	14	3,5%
Так, викликати працівників поліції і дочекатися їх	8	2%
Так, забрати потерпілого та доставити до лікарні	50	12,5%
8. Чи зміниться Ваша відповідь, якщо ДТП трапилося б у людному місці?		
Ні	282	70,5%
Так, переконатися, що особа жива, і покинути місце ДТП	6	1,5%
Так, викликати працівників поліції і дочекатися їх	22	5,5%
Так, забрати потерпілого та доставити до лікарні	64	16%
Хтось надасть допомогу, тому можна покинути місце ДТП	26	6,5%
9. Уявіть іншу ситуацію: Ваш знайомий потрапив вночі у ДТП і збив незнайому людину. Після цього він покинув місце ДТП, так як був у стані афекту і зателефонував Вам через 2 дні (свідків також не було). Що Ви відповіли б йому?		
Необхідно звернутися до поліції	84	21%
Необхідно знайти потерпілого та відшкодувати шкоду	187	47%

Не вчиняти будь-яких дій, хай все вирішиться само	80	20%
Знищити всі докази, що можуть свідчити про причетність до ДТП	49	12%
10. Чи зміниться Ваша відповідь, якщо потерпілим виявиться Ваш близький родич?		
Ні	271	68%
Так, необхідно звернутися до поліції	14	3,5%
Так, необхідно відшкодувати шкоду потерпілому	115	28,5%

Додаток 6

Результати анонімного опитування щодо визначення соціально прийнятної моделі поведінки після насильницького способу вирішення конфліктів *Примітка: опитування проведене з 8 лютого 2018 року по

20 березня 2018 року. Опрацьовано 400 анкет.

1. Ваша стать?		
Чоловіча	196	49%
Жіноча	204	51%
2. Ваш вік?		
До 21 року	188	47%
Від 22 до 35 років	100	25%
Від 36 до 60 років	108	27%
Більше 60 років	4	1%
3. Вкажіть Ваш соціальний статус		
Безробітний	112	28%
Студент	228	57%
Службовець	6	1,5%
Кваліфікований робітник	14	3,5%
Пенсіонер	16	4%
Працівник в сфері права	16	4%
Інше	8	2%
4. Чи буваєте Ви активним учасником бійок?		
Ні, ніколи	240	60%
Так, але нечасто	80	20%
Так, час від часу	68	17%
Так, дуже часто	12	3%
5. З якими особами Вам доводилося вступати в бійку? (можливо декілька відповідей)		
Незнайомими людьми	268	67%
Знайомими людьми	240	60%
Близькими родичами	52	13%
6. Уявіть ситуацію: Ваш знайомий під час бійки сильно побив іншу людину, вона втратила свідомість. Свідків цієї події немає. Знайомий зателефонував Вам і запитав, що йому робити. Що Ви відповіли б йому?		
Викликати працівників поліції і дочекатися їх	28	7%
Забрати потерпілого та доставити до лікарні	264	66%
Якщо не було свідків, то можна покинути місце	40	10%
Переконатися, що особа жива, і покинути місце	68	17%
7. Уявіть ситуацію: у квартирі свого друга Ви розпиваєте разом зі знайомими алкогольні напої. Раптом між двома людьми із Вашої компанії		

почалась бійка, внаслідок якої одна особа впала і втратила свідомість. Які б були Ваші дії?		
Дочекатися, поки особа прийде до тями і покинути місце	56	14%
Викликати працівників швидкої допомоги і дочекатися їх	224	56%
Забрати потерпілого та доставити до лікарні	92	23%
Винести з квартири, щоб не заважав проводити час	28	7%
8. Чи траплялося Вам бути свідком ситуації, коли під час бійки особа втрачала свідомість та мала сильні травми? І які були Ваші дії?		
Ні, жодного разу такого не бачив	264	66%
Так, ніяких дій не вчиняв. Особа сама розбереться зі своїми проблемами	84	21%
Так, звертався до швидкої допомоги /поліції	52	13%

Публікації здобувача за темою дисертації:

1. Махатадзе К.Г. Уголовная ответственность за преступления в медицинской сфере, связанные с неоказанием помощи. *Legea si Viata*. 2016. №10/2. С. 69-73.
2. Махатадзе К.Г. Кримінологічний аналіз кількісних та якісних показників злочинів, передбачених статтями 135 і 136 КК України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №1. С. 31-34.
3. Махатадзе К.Г. Кримінологічна характеристика особистості осіб, які вчиняють злочини у виді залишення в небезпеці. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. №2. С. 30-32.
4. Махатадзе К.Г. Диспозиційна регуляція соціальної поведінки особи при вчиненні злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №6. Т. 3. С. 194-198.
5. Махатадзе К.Г. Загальносоціальні заходи профілактики злочинів у виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, яка знаходиться у небезпечному для життя становищі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. №2. С. 90-95.
6. Махатадзе К.Г. Спеціально-кримінологічні заходи попередження злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. №1. С. 149-154.
7. Махатадзе К.Г. Криминализация оставления в опасности или неоказания помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии: социальный и правовой аспекты. *Legea și viața*. 2018. №6. С. 121-125.
8. Махатадзе К.Г. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: у 2

т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Т. 2. Одеса: Юридична література, 2016. С. 270-272.

9. Махатадзе К.Г. «Community policing» як новий підхід профілактики окремих видів насильницьких злочинів. *Одеські юридичні читання*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 290-293.

10. Махатадзе К.Г. Злочини, що посягають на життя і здоров'я людини шляхом бездіяльності: сучасний стан та тенденції. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 262-266.

11. Махатадзе К.Г. Роль державного бюро розслідувань у протидії злочинів, передбачених статтями 135, 136 КК України. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.). Одеса: Юридична література, 2018. С. 410-412.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні теоретичні й практичні положення та висновки дисертаційного дослідження були обговорені на засіданнях кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія», а також оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Всеукраїнській науковопрактичній конференції «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній

науково-практичній конференції «Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови» (м. Одеса, 16 червня 2018 р.).

Додаток 8

**МІНІСТЕРСТВО
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
(Мінсоцполітики)**

вул. Еспланадна, 8/10, м. Київ, 01601, тел.: (044) 226-24-45, факс: (044) 289-00-98 E-mail: info@mlsp.gov.ua
Код ЄДРПОУ 37567866, реєстраційний рахунок 35213015078737 в ДКСУ м. Києва, МФО 820172

24.01.2018 № 2/0/163-18/384

на № _____ від _____

Махатадзе К.Г.

Kerrinz2017@gmail.com

Шановна пані Капино!

Департамент гендерного розвитку та протидії торгівлі людьми Міністерства соціальної політики розглянув Ваш інформаційний запит щодо надання інформації про кризові центри, які надають притулок жінкам, постраждалим від насильства, та повідомляє наступне.

Наразі надання тимчасового притулку особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, в тому числі жінкам, які стали жертвами домашнього насильства, забезпечують центри соціально-психологічної допомоги.

На кінець 2017 року функціонувало 20 центрів соціально-психологічної допомоги: у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях та в місті Києві.

Також в окремих регіонах створені кризові центри та притулки для постраждалих від домашнього насильства. Зокрема, такі заклади функціонують у містах Харкові, Кривому Розі (Дніпропетровська область), Бердянську (Запорізька область), Києві, Одесі, Полтаві, Маріуполі.

При цьому повідомляємо, що заклади для жертв домашнього насильства створюються місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб територіальної громади.

З метою посилення захисту постраждалих осіб інформація про місце знаходження притулків для жертв домашнього насильства не розголошується. Потрапити до такого закладу постраждалі жінки можуть, звернувшись до соціальних служб або працівників територіального підрозділу органів Національної поліції.

З повагою

**Заступник директора
Департаменту гендерного розвитку
та протидії торгівлі людьми –
начальник відділу протидії торгівлі людьми**

О. Фаримець

Грицевич, 289 55 25

